

G. N. EZME

BAÜ 2024

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
GÖÇ ÇALIŞMALARI ANA BİLİM DALI

DUYGULANIMSAL EMEĞİN BAKIM İŞİNDE ÇALIŞAN
GÖÇMEN EV İŞÇİLERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GİZEM NUR EZME

İSTANBUL 2024

T.C
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
GÖÇ ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

DUYGULANIMSAL EMEĞİN BAKIM İŞİNDE ÇALIŞAN GÖÇMEN EV
İŞÇİLERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
GİZEM NUR EZME

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ULAŞ SUNATA

İSTANBUL 2024

T.C
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

...../...../.....

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU

Program Adı:	Göç Çalışmaları Yüksek Lisans Programı
Öğrencinin Adı Soyadı:	Gizem Nur Ezme
Tezin Adı:	Duygulanımsal Emeğin Bakım İşinde Çalışan Göçmen Ev İşçileri Bağlamında Değerlendirilmesi
Tez Savunma Tarihi:	16.01.2024

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Doç. Dr. Yücel Batu Salman

Enstitü Müdürü

Bu Tez tarafımızda okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Tez Danışmanı:	Prof. Dr. Ulaş Sunata	Bahçeşehir Üniversitesi	
2. Üye (Kurum İçi):	Doç. Dr. Damla Bayraktar Aksel	Bahçeşehir Üniversitesi	
3. Üye (Kurum Dışı):	Prof. Dr. Fatma Umut Beşpınar	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	

Bu tezdeki tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak elde edildiğini ve sunulduğunu; ayrıca bu kuralların ve ilkelerin gerektirdiği şekilde, bu çalışmadan kaynaklanmayan bütün atıfları yaptığımı beyan ederim.

Ad, Soyad :

İmza :

ÖZET

DUYGULANIMSAL EMEĞİN BAKIM İŞİNDE ÇALIŞAN GÖÇMEN EV İŞÇİLERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Ezme, Gizem Nur

Göç Çalışmaları Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ulaş Sunata

Ocak 2024, 111 sayfa

Bu çalışma Post-Sovyet ülkelerden gelen ve yaşlı bakım işinde yatılı olarak çalışan kadınların deneyimlerini, duygulanımsal emek perspektifinden incelemeyi amaçlamaktadır. Özel haneler, göçmen kadınların çalışma ve gündelik yaşamlarını sürdürdüğü mekanlardır ve göçmen kadınlar, bakım verdikleri kişiler ve işverenleriyle etkileşim ve duygulanım içindeyken bu mekanlarda dolaşan duygu ve duygulanımların etkisine de maruz kalmaktadır. Öte yandan bakım işinin ücretli bakım işçilerine aktarılmasında, bakımın fiziksel görevlerinin yanında duygusal görevlerinin de yeniden dağıtımı söz konusudur.

Bu çalışmada, özel hanelerde üretilen duygu ve duygulanımların göçmen kadınların çalışma yaşamlarındaki ve gündelik hayatlarındaki etkisi anlaşılmaya çalışılmaktadır. Göçmen kadınların olumsuz etkileşimler, duygulanımlar ve duygular ile baş etmede nasıl stratejiler kullandığına ve bu süreçte sosyal ağların nasıl bir rolü olduğuna cevap aranmaktadır. Post-Sovyet ülkelerden göç etmiş ve yaşlı bakım işinde çalışan göçmen kadınlar ve evlerinde yatılı göçmen ev işçisi istihdam eden işverenler ile yüz yüze gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar analiz edilerek incelenmektedir. Elde edilen bulgular, literatürde yer alan duygulanımsal emek ve duygusal emek, duygusal alışveriş, duyguların metalaşması, atık ve bulaşıcı duygular, ulusötesi bağlar, kolektif öznelliklerin ve toplumsallığın üretilmesi kavramları çerçevesinde tartışılmaktadır.

Esnek üretim ilişkilerinin bir parçası olan duygulanımsal emek kavramı, bakım işinde göçmen kadın emeğine duyulan ihtiyacı açıklamak ve göçmen kadınların

görünmeyen emeklerini anlamak için değerli bir çerçeve sunmaktadır. Yaşlı bakım işinin duygulanımsal boyutunun analizi, bu işi diğer ev hizmetlerinden ayıştıran önemli bir bağlamı ortaya koymaktadır. Bu çalışma, yaşlı bakımının sadece fiziksel ihtiyaçları karşılamakla kalmayıp aynı zamanda duygulanımsal, duygusal ve etkileşimsel boyutları içeren karmaşık bir süreç olduğunu vurgulayarak, bu alandaki benzersiz niteliklerin ve gerekliliklerin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göçmen Kadın Emeği, Duygulanımsal Emek, Yaşlı Bakımı, Göç ve Bakım Emeği, Duyguların Metalaşması

ABSTRACT

AN EVALUATION OF AFFECTIVE LABOR IN THE CONTEXT OF MIGRANT DOMESTIC WORKERS IN CARE WORK

Ezme, Gizem Nur

Master's Program in Migration Studies

Supervisor: Prof. Dr. Ulaş Sunata

January 2024, 111 pages

This study aims to examine the experiences of women from Post-Soviet countries working in residential care work for the elderly from an affective labour perspective. Private households serve as spaces where migrant women sustain both their work and daily lives, and while interacting with the individuals under their care and employers, migrant women are also exposed to the impact of emotions and affect circulating within these spaces. On the other hand, in the transfer of care work to paid care workers, there is a redistribution of emotional as well as physical tasks of care.

This study seeks to understand the impact of emotions and affect produced in private households on migrant women's working and daily lives. It seeks to answer how migrant women use strategies to cope with negative interactions, affect and emotions and what role social networks play in this process. Face-to-face in-depth interviews with migrant women who migrated from Post-Soviet countries and work in elderly care work and employers who employ migrant domestic workers in their homes are analysed and examined. The findings are discussed within the framework of the concepts of affective labour and emotional labour, emotional exchange, commodification of emotions, waste and contagious emotions, transnational ties, production of collective subjectivities and sociality.

The concept of affective labour, which is part of flexible production relations,

provides a valuable framework to explain the need for migrant women's labour in care work and to understand the invisible labour of migrant women. The analysis of the affective dimension of elderly care work has revealed an important context that differentiates this work from other domestic services. This study contributes to the understanding of the unique qualities and requirements in this field by emphasising that elderly care is a complex process that not only meets physical needs but also includes affective, emotional and interactional dimensions.

Keywords: Migration Of Women's Labor, Affective Labor, Elderly Care, Migration And Care Labor, Commodification Of Emotions

TEŞEKKÜR

Göç çalışmalarına olan ilgim, çocukluk yıllarımda babaannemin ve dedemin Yugoslavya'dan Türkiye'ye gerçekleştirdikleri göç hikayelerini dinleyerek başlamıştır. Tez sürecimde onları kaybetmenin derin üzüntüsünü yaşadım ve göç alanındaki bu çalışmamı tamamlarken çalışmamın hikayesini onlarla paylaşamadım. Bu süreci paylaşmak istediğim ama yanımda olamayan bir diğer önemli kişi ise babamdı. Ancak bu yola çıkabilmemde babaannem ve dedemin bana anlattıkları hikayelerin ve babamın, dinlemeye, anlamaya çabalamaya ve eleştirel bakmaya yönelik öğrettiklerinin önemli bir etkisi var. Bu sebeple, bu yola adım atabilmemdeki etkileri için onlara teşekkür etmek istiyorum.

Göçe olan ilgilimi akademik bir alanda sürdürebilmemde ve bu çalışmayı gerçekleştirebilmemde, en büyük katkı ve destek tez danışmanım Prof. Dr. Ulaş Sunata'ya aittir. O, bu yolculukta beni yönlendirirken, ilham veren ve bilgisini cömertçe paylaşan bir rehber oldu. Kendisinin yürütücülüğündeki, 121K295 kodlu “Pandemi Sonrası Göçmenlik Deneyimleri, Ev-İş Dinamikleri ve Hane İçi İlişkiler: Göçmen Ev İşçileri Örneği” projesinde bana yer vererek, ev hizmetleri sektörünün farklı aktörleri ile temas etmemi sağladı ve proje kapsamında elde edilen verileri çalışmamda kullanmama izin vererek bu yolda atılan her adımın temelini oluşturdu. Her zaman yapıcı eleştirileriyle çalışmamı geliştirmemi sağlarken, zorlandığım ve karamsarlığa kapıldığım anlarda beni cesaretlendirerek bu yolda ilerlememi kolaylaştırırdı. Bu nedenlerden dolayı kendisine olan minnettarlığımı ifade etmek ve teşekkürlerimi sunmak isterim. Ayrıca projede yer alan tüm ekip arkadaşlarıma da teşekkür ederim.

Oldukça zorlu ilerleyen tez sürecimde, kaygılandığım ve umutsuzluğa kapıldığım her an beni anlamaya çalışan ve sevgisini sunan anneme, kardeşime ve diğer aile üyelerime ayrıca teşekkür ederim. Eşim Mahir'e ise bu yoldaki tüm duygularımı paylaşarak beni yılmadan dinlediği için minnettarım. Bu süreçte hem akademik hem duygusal olarak beni destekleyen, motive eden, kafamdaki soru işaretlerini dinleyip çözüm bulmamda destek olan ve bilgisini paylaşan sevgili dostum Buket Özdemir Dal'a da içten teşekkürlerimi sunarım. Onun samimi desteği, bu yolda benim için gerçek bir güç kaynağı oldu.

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xi
Bölüm 1: Giriş.....	1
Bölüm 2: Alan Yazın Taraması ve Teorik Çerçeve	5
2.1 Emegın Duygulanımsal Boyutu.....	6
2.1.1 Bir Emek Biçimi Olarak Duygulanım	7
2.1.2 Emek, Duygulanım ve Değer İlişkisi.....	10
2.1.3 Duygusal Emek ve Duygulanımsal Emek Tartışmaları.....	16
2.1.4 Yan Üretken Emek: Bulaşıcı ve Atık Duygular	21
2.2 Bakım Emegi	25
2.2.1 Özel Hanelerde Yaşlı Bakımı ve Bakımın Duygulanımsal Boyutu	28
2.2.2 Bakımın Küresel Pazarı ve Göç.....	30
2.2.3 Türkiye’de Bakım Emegi ve Göçmen Kadınların Rolü	34
Bölüm 3: Yöntem.....	39
3.1 Araştırma Modeli.....	41
3.2 Örneklem	42
3.3 Katılımcıların Profili.....	44
3.3.1 Göçmen Ev İşçilerinin Profili	44
3.3.2 İşverenlerin Profili	49
3.3 Veri Toplama Araçları	52
3.4 Veri Analiz İşlemleri	52

3.5 Araştırmanın Sınırlılıkları.....	52
Bölüm 4: Bulgular.....	53
4.1 Göçmen Kadınların Ev İşçiliğine Dahil Olma Örüntüleri.....	54
4.1.1 Göç Kararları	55
4.1.2 Türkiye’de İş Bulma	59
4.1.3 İşveren ile İş Anlaşması.....	63
4.1.4 Göçmen Ev İşçisinin İşveren ve Bakım Alana Bakışı.....	67
4.2 İşverenler: Göçmen Emegine Yönelik Talep	68
4.2.1 Ev İşçisi İstihdam Etme Nedenleri ve Süreci	69
4.2.2 Ev İşçisinde Aranan Özellikler ve Ev İşçisinden Beklentiler.....	71
4.2.3 Göçmen Çalışanların Ücretinin Belirlenmesi ve Ödeme Araçları ..	74
4.2.4 Göçmen Ev İşçisi İstihdam Etme	75
4.3 Bakımın Duygulanımsal Boyutu	77
4.3.1 Aileden Olmak.....	77
4.3.2 Karşılaşma ve Temas Mekanları: Özel Haneler	80
4.3.3 İş Rutinleri ve Evde Yapılan İşler	84
4.3.4 Göçmen Ev İşçisi, İşveren ve Bakım Alan Arasındaki İlişkide Duygulanımsal Boyut	86
4.3.5 Ulusötesi Bağlar ve Anneliğin Ulusötesi Kimliği	90
4.3.6 Gelecek Planları ve Duygusal Bağlar	93
4.3.7 Duygulanımsal Emeğin Bir Diğer Yüzü: Kolektif Öznellikler ve Toplumsal Üretim	95
Bölüm 5: Tartışma ve Sonuçlar	98
5.1 Araştırma Bulgularının Tartışılması	98
5.2 Sonuç	108
KAYNAKLAR	112

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Göçmen Kadın Ev İşçilerinin Yaş, Menşe Ülke, Çalışma Şehri ve Yasal Statüleri	44
Tablo 2: Göçmen Kadınların eğitim düzeyleri, mezuniyet alanları ve menşe ülkelerindeki son işi	45
Tablo 3: Göçmen Kadınların Aylık Gelirleri, Türkiye’de Bulunma ve Mevcut İşindeki Çalışma Süreleri	47
Tablo 4: Göçmen kadınların, medeni durumları, çocuklarının yaşları ve ailelerinin konumları	48
Tablo 5: İşverenlerin Yaş, Cinsiyet, İkamet Ettiği Şehir, Medeni Durum ve Çocuklarının Yaşları	50
Tablo 6: İşverenlerin Eğitim Durumu, Meslekleri, Aylık Gelirleri ve Hane İçi Toplam Gelir	50
Tablo 7: İşverenlerin ev işçisi istihdam ettiği işler, istihdam edilen ev işçisinin uyuşu, ödenen maaş ve vardiya durumu	51

Bölüm 1

Giriş

“Anne öldükten sonra yedi gün kal dediler evin içinde. 7 gün için de maaş verdiler” diye anlatıyor Cemile (42, Türkmenistan). Bakım verdiği kişi öldükten sonra 7 gün evi bekliyor Cemile. Türk-Müslüman kültürde ölen kişinin evinin 7 gün boş bırakılmayacağına dair bir inanış vardır, bu sürede bazı ritüeller yerine getirilir ve bazı yörelerde bu durum “yedi gün cenazenin kefeni ıslaktır” şeklinde ifade edilir. Aynı zamanda ölenin yakınlarının yas sürecinin bir parçasıdır bu ritüeller. Cemile’nin anlattıkları bakım işinin, fiziksel görevlerden çok daha fazlasını içerdiğini en somut şekilde anlatıyordu. Üstelik bu durum bakım alan kişiye duyulan sevgi ve gösterilen ilgi gibi bakım veren ve bakım alanın arasındaki bağdan oldukça farklıydı. Cemile’den 7 gün boyunca ölen kişinin evinde kalmasının istenmesi, Bauer ve Österle’nin (2013) ifade ettiği gibi bakımın duygusal bileşenlerinin yeniden dağıtımı ile ilgiliydi. Bakımın aile üyelerinden özel evlerde çalışan ücretli işçilere aktarılması, bakım işinin sadece fiziksel görevlerinin metalaşmasını değil aynı zamanda bakımın duygusal bileşenlerinin de yeniden dağıtımını içermektedir (Bauer ve Österle, 2013: 462). Bakım veren göçmen kadınlardan yerine getirilmesi beklenen fiziksel görevlerin yanında iletişimsel ve duygusal birtakım talepleri de karşılaması beklenmektedir.

Ücretli bakım işinin duygusal ve duygulanımsal boyutu Cemile’nin deneyimi ile sınırlı değildir. Endüstriyel ekonomiden hizmet ekonomisine geçişle sanayinin ve dayanıklı tüketim mallarının baskın olduğu üretim ilişkileri dönüşürken, değişen üretim ilişkilerinde bilgi, iletişim ve duygulanım merkezi bir rol oynamaya başlamıştır (Hardt ve Negri, 2018: 291). Değişen üretim ilişkileri ve çalışma biçimleri kapsamında emeğin yeni bir tanımı, “duygulanımsal emek” karşımıza çıkmaktadır. Duygulanımsal üretim insanın bir başkası ile temasıyla ilişkilidir ve maddi emeğin somut ürünlerinden farklı olarak duygulanımsal emeğin ürünleri: rahatlık hissi, esenlik, tatmin, heyecan ve tutku gibi soyut ürünlerdir. 1970’li yıllardaki ekonomik ve sosyal gelişmeler sonucunda fordist üretim ilişkilerinin yerini esnek üretim rejimi almış ve ekonomik sistemdeki bu değişiklik, sektörel yapıların dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Sanayinin yerini sağlık, eğitim, finans, reklam, eğlence gibi sektörlerden oluşan hizmet işleri almıştır ve bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı olarak hizmet sektörü

endüstrileşmiştir. Esnek beceriler “gerektiren bu işler bilgi, iletişim ve duygulanıma dayalıdır (Hardt, 1999: 91).

Duygulanımsal üretimin soyut ürünlerinden yola çıkarak Hardt, bakım emeğinin bedensel olana odaklanmasına rağmen üretilen malların maddi olmadığını ve bakım emeğinin bir duygulanımsal emek olduğunu vurgular ve duygulanımsal emeğin ürettiklerini sosyal ağlar, topluluk biçimleri ve biyoiktidar olarak tanımlar (Hardt ve Negri, 2018: 298). Whitney (2018) ise, bir adım öteye giderek duygulanımsal emeğin yalnızca başkası tarafından tüketilecek duygular üretme işi ya da emek gücünü ve sosyal hayatı canlandıran ve sürdüren yeniden üretim işi olmadığını savunur. Bu emek biçimi aynı zamanda atık duygulanımları ve duygusal yan ürünleri metabolize etme işidir (Whitney, 2018: 638).

Batı’da meydana gelen sosyo-ekonomik yeniden yapılanma süreci kadınların ücretli istihdama katılımını artırmıştır ancak bu artış sadece niceliksel bir değişiklik değildir. İstihdamın feminisasyonu olarak tanımlanan bu süreç aynı zamanda kötü istihdam koşullarında, sosyal koruma ve istihdam güvencelerinden yoksun olarak çalışmayı kabul eden kadınların sayısında da bir artışı gösterir. Göçün feminisasyonu ile göçmen kadınların hizmet sektörlerindeki esnek işlerde yoğun olarak çalışmaya başladığı süreç birbiri ile örtüşmektedir. (Dedeoğlu ve Gökmen, 2020: 27). 1970’lerin ortasında dünya ekonomisinin içine girdiği kriz, artan mali ve demografik baskılar, refah devletini de bir meşruiyet krizine sokmuş ve bu ekonomik ve sosyal gelişmeler refah rejimlerinde dönüşüme neden olmuştur. Bakım hizmetlerinin ülkelerin refah rejimleri içerisindeki anlamı ve yaşanan dönüşümlerin niteliği, bakım hizmetlerinde göçmen kadın emeğine olan talebin de önemli bir belirleyicisi konumundadır (Gökbayrak, 2009: 61). Bakım hizmetlerinde göçmen kadınlara duyulan talep, ülkelerin refah sistemlerinin özelliklerinden büyük ölçüde etkilenir. Esping-Andersen (1990), devletlerin refah rejimlerini sınıflandırırken sosyal hizmetlerin kamu, aile ve piyasa arasındaki paylaşımını değerlendirmektedir. Bakım hizmetlerinin piyasadan karşılanmasına ve dolayısıyla göçmen işgücüne yönelik artan talep, aile ve kamunun bakım hizmetlerinde azalan rolünü göstermektedir. Neoliberal yeniden yapılanma ile değişen refah rejimleri, çocuk ve yaşlı bakımında büyük rolü olan geleneksel aile yapılarının yıkılması, yaşlanan nüfus ile ortaya çıkan yeni demografik eğilimler ve yerli kadınların istihdama katılımının artması gibi nedenlerin

bakımın piyasadan karşılanma eğilimini arttırdığını ifade etmek mümkündür.

Türkiye’de göçmen ev işçileri uzun zamandır, geleneksel bir bakım modeli olan hane içi bakımın ücretli birer yüklenicisi konumundadır. Bakım işinin ücretli bir emeğe dönüşümünde, fiziksel sorumlulukların devriyle birlikte duygusal sorumlulukların da görevleşmesi söz konusu olmuştur. Göçmen kadınlar hem bakım verilen kişiye yönelik duygusal bir görevi yerine getirmekte hem de aynı ev içinde yarı aile üyesi olarak duygusal bir ilişki ağı içindedir. İşin belirleyicisi olan ücret ve çalışma süresi gibi etkenlerin yanında duygusal beceriler de ön plana çıkmaktadır. Gününbirlik ev işçiliği, mesai saatleri ya da kamusal alan ve özel alan farkı gibi ayrımlara dayanırken yatılı çalışmada bu ayrımlar bir muğlaklığa dönüşür. Bakımın duygusal ve etkileşimli yanları göçmen ev işçisine aktarılırken iş ile dostluk arasındaki sınırlar belirsizdir ve bu durum beraberinde göçmen ev işçisinin çalıştığı aileden biriymiş gibi algılanmasına neden olur. İş verenler tarafından göçmen ev işçisi “aileden biri” olarak tanımlanırken göçmen ev işçisi, yarı aile üyesi olma ve mesafeyi koruma arasındaki dengeyi sağlamalıdır. Göçmen ev işçileri için işverenlerinin evi çoğu zaman çalışma alanından daha fazlasıdır. Bu evler aynı zamanda göçmen ev işçilerinin barınma ihtiyaçlarını karşıladıkları ve gündelik hayatlarını geçirdikleri mekanlardır. Ev işçisi kadınlar bu evlerde bakım görevlerini yerine getirirken hem kendi hem de diğer hane üyelerinin birçok etkileşimi, iletişimi, duygulanımı ve duygusu ile temas halindedir. Bu temaslar ve etkileşimler olumlu duygular kadar olumsuz duygulara da yol açabilmektedir. Göçmen ev işçilerinin çalışma alanı olan evlerin aynı zamanda gündelik hayatlarını geçirdiği mekanlar olması, bu mekanlarda gerçekleşen temaslar sonucu oluşan etkiler, duygulanımlar ve duygular ile o mekân sınırları içinde baş etmesini gerekli kılmaktadır.

Bakım emeğinin ücretli veya ücretsiz varyantları her zaman duygusal emeği içermektedir ve bakım emeği, emeğin kişiye bağlı olması yani bakım faaliyetini gerçekleştiren kişiden ayrılmaması ve hizmet alan ile oluşan duygusal bağdan dolayı piyasalaşmış diğer emek kategorilerinden ayrılır (Özkaplan, 2009: 17). Bakım işlerinin ev işlerinden ayrılan bir diğer özelliği ise, ev işlerinin piyasadan ikame edilmesiyle bir piyasa değeri oluşurken ve bu değer ölçülebilirken, bakım işinde duygusal emeğin ölçülmesi mümkün değildir. Duygusal emeğin değerinin ölçülememesi, bu emek biçiminin görünmez kalmaya devam etmesine neden olmaktadır (Özkaplan, 2009:

17).

Bu çalışmada yaşlı bakım işinde yatılı çalışan göçmen ev işçilerinin bakım emeği duygulanımsal ve duygusal emek bağlamında incelenerek bakımın duygusal boyutunun görünür kılması amaçlanmaktadır. Bir karşılaşma mekânı olarak ev içindeki ilişkilerin göçmen kadınların hayatlarını sürdürmedeki etkisine odaklanılmaktadır. Göçmen kadınların, işveren ve bakım verilen kişiler ile arasında oluşan etkileşim, iletişim, duygu ve duygulanımlarının çalışma ilişkilerini ve özel hayatlarına etkisinin ne şekilde olduğu anlaşılmaya çalışılmaktadır. Özel hanelerde kurulan bu ilişki, sadece göçmen ev işçisinin duygulanım ve duyguları üzerinden değil, bakımın diğer aktörleri olan işveren ve bakım alanının duygusal emek beklentileri, duygulanım ve duyguları ile bağlantılı olarak da incelenmektedir. Göçmen kadınların yaşamlarını sürdürmede, baş etme stratejileri geliştirmelerinde, müzakere süreçlerinde ve gelecek planlarının şekillenmesinde duyguların etkisi araştırılmaktadır. Bu çalışmada duyguların ne olduğunun yanı sıra, göçmen kadın işçilerin hayatlarını sürdürmelerinde duyguların ne yaptığıyla ilgilenilmektedir.

Bahsedilen amaçlar doğrultusunda araştırmada en genel biçimiyle “Özel hanelerde bakım işinde çalışan göçmen kadınların ev içindeki diğer kişiler ile ve bir çalışma mekanı ve yaşam alanı olarak ev ile temasları sonucu dolaşıma giren duygu ve duygulanımlar, göçmen kadınların yaşamlarını nasıl etkilemektedir?” sorusuna cevap aranmaktadır. Bu çerçevede araştırmanın alt soruları aşağıdaki gibi şekillenmektedir:

1- Yatılı bakım işinde çalışan göçmen kadınların, işveren ve bakım alan kişi ile ilişkilerinde ve çalışma koşulları ile gelecek planlarının şekillenmesinde etkileşim, duygulanım ve duyguların etkisi nedir?

2- Göçmen kadın işçilerin olumsuz etkileşimler, duygulanımlar ve duygular ile baş etmede kullandığı stratejiler nelerdir ve bu stratejilerde sosyal ağlar bir dayanışma mekanizması olarak yer alır mı?

Araştırmanın ilk bölümünde göç, emek ve toplumsal cinsiyet alanındaki uluslararası ve ulusal yazında yer alan çalışmaların karşılaştırılmalı analizine yer verilerek, bakım işi bu üç alanın kesişimselliği perspektifi ile değerlendirilmektedir. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği araştırmada göçmen kadınlar ve işverenler

ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat tekniğinden faydalanılmaktadır. Çalışma, Post-Sovyet lkelerden Türkiye'ye göç etmiş ve yaşlı bakım işinde yatılı olarak çalışan 24 göçmen kadın ve yaşlı bakım işi için göçmen ev işçisi istihdam eden 4 işveren ile yapılan görüşmelerin analizine dayanmaktadır. Görüşmelerde elde edilen bulguların değerlendirilmesinde Hochschild'ın (2003) duygusal emek ve bakım zinciri kavramları, Hardt ve Negri'nin (2018) duygulanımsal emek kavramı ve Whitney'in (2018) atık duygular ile ilgili çalışması bu araştırmanın önemli dayanak noktalarını oluşturmaktadır.

Duygulanım ve duygulanımsal emek alanında yapılan çalışmalar son dönemlerde gittikçe önem kazanmaya başlamıştır ve farklı disiplinlerin alanına girmeye başlamıştır. Literatürde, hizmet sektöründe özellikle hostes, garson ve ağrı merkezi çalışanlarının karlılığı arttırmak için karşı tarafta rahatlık, esenlik, mutluluk gibi olumlu duyguları harekete geçirecek şekilde duygularının yönetimine dair yapılan çalışmalar oldukça fazladır. Göçmen ev işçilerine yönelik çalışmalar ise genellikle kayıtsız olma, güvencesizlik, kötü çalışma koşulları ve sömürü bağlamlarında şekillenmektedir. Bu araştırma mevcut çalışmalardan farklı olarak etkileşim, duygulanım ve duyguların ne yaptığıyla ilgilenir. Duygular bazı bedenleri birbirine bağlarken bazı bedenleri diğerlerinden ayırır ve aynı zamanda toplumsal alanda blşlr ve dağıtılır. Buradan hareketle işveren, bakım verilen ve göçmen kadınların birbirleri ile temaslarının hangi durumlarda bir bağlanma ya da ayrılmaya neden olduğu ve bakım işinin duygusal bileşeninin göçmen kadınların hayatlarına nasıl sirayet ettiği çalışmanın genel çerçevesini çizmektedir. Göçmen işçilerin bakım işlerindeki fiziksel görevlerle birlikte yerine getirilmesi beklenen duygusal görevlerin görünür kılınması, yatılı bakım işine dair daha kapsamlı politikalar geliştirilmesine ve bakım işi alanındaki tartışmalara farklı bir bakış açısı sunulmasına katkı sağlayabilir. Göçmen kadınların geliştirdikleri baş etme stratejilerinin ve müzakere süreçlerinin incelenmesi, bakım işinin duygusal maliyetinin anlaşılması için önemli bir alandır. Duygulanımsal emek, yaşlı bakım içinde çalışan kadınların deneyimlerinin, ilişkilerinin ve baş etme biçimlerinin anlaşılması için önemli bir ereve sunuyor.

Bölüm 2

Alan Yazın Taraması ve Teorik ereve

Bu bölümde ev ve bakım emeğine ilişkin uluslararası literatürdeki tartışmalar ve

Türkiye’deki çalışmalar doğrultusunda, göçmen ev işçilerinin emeği alanında geliştirilen kavram ve teorilerin kısa bir incelemesi sunulmaktadır. Duygulanımsal ve duygusal emek alanındaki çalışmalar ile bakım alanındaki çalışmalar incelenerek değişen ekonomik, siyasi ve sosyal yapılarda emeğin bu yeni biçiminin ve bakım işinin dönüşümünün göçmen kadın emeği ile olan ilişkisi irdelenmektedir. İlk bölümde duygulanım ve duygu kavramları tartışılarak bu kavramların sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin çalışma alanlarına girişleri aktarılmaktadır. “Emek, Duygulanım ve Değer” başlığında ise duygulanım ve duygu kavramlarının bir emek biçimi olarak uyarlanması, duygulanımsal üretim ve emeğin değeri konuları tartışılmaktadır. “Duygusal Emek ve Duygulanımsal Emek Tartışmaları” bölümünde bu iki emek biçiminin ortaklaşan ve farklılaşan yanları ve kullanım alanları her iki kavramında önde gelen isimlerinin çalışmaları üzerinden incelenmektedir. “Yan Üretken Emek: Bulaşıcı ve Atık Duygular” başlığı altında ise duygusal ve duygulanımsal emek alanında yapılan çalışmalardan bir adım öteye gidilerek duygulanımın ve duyguların ev işçisi üzerindeki maliyetine odaklanılmaktadır.

Türkiye’deki göçmen bakım emeğine odaklanan çalışmada, Türkiye’de bakım hizmetlerinin kısa tarihi ve dönüşümüne “Tarihsel Süreç İçinde Bakım Hizmetleri” altında yer verilerek bütüncül bir bakış açısı sunulması hedeflenmektedir. Bir diğer tematik alan “Bakımın Duygulanımsal Boyutu”nda ise duygusal emek, duygulanımsal emek, duygu, duygulanım ve etkileşim gibi kavramlar bakım işi bağlamında değerlendirilmektedir. Küreselleşme ile yoğunlaşan göç hareketleri ise bu çalışmanın konusu kapsamında “Bakımın Küresel Pazarı ve Göç” başlığında incelenerek, göç etmenin duygusal maliyeti tartışılmaktadır. Son kısımda ise “Türkiye’deki Bakım Sektöründe Göçmen Kadınlar” Post-Sovyet ülkelerden Türkiye’ye göç etmiş kadınların ev işlerine eklenme örüntüleri tarihsel, siyasal ve ekonomik bağlamda kısaca değerlendirilmektedir.

2.1 Emeğin Duygulanımsal Boyutu

Bu bölüm altındaki başlıklarda; duygu ve duygulanımsal emeğin tarihsel süreç içerisindeki gelişimi, duyguların ve duygulanımın emek alanındaki çalışmalara yansımaları, duygulanımın değer ile ilişkisi, bakım işi özelinde duygusal emeğin ve duygulanımsal emeğin birbirini kapsayan ve birbirinden ayrılan noktaları ve atık ve bulaşıcı duygular gibi konular değerlendirilmektedir. Araştırma, genel kapsamda

Hardt ve Negri'nin duygulanımsal emek kavramı ve Hochschild'ın duygusal emek kavramı üzerinden şekillenmektedir ve bu kavramlar ışığında yatılı bakım işinde çalışan göçmen kadınların çalışma ve yaşam biçimleri anlaşılmaya çalışılmaktadır. Hardt ve Negri ve Hochschild'ın literatüre kazandırdığı bu kavramlar çerçevesinde yapılan çalışmalar ayrıca incelenmektedir. Ayrıca göçün ve göçmen olmanın duygulanımsal ve duygusal boyutlarına dair literatürde yer alan çalışmalar incelenerek yatılı bakım işi özelinde değerlendirilmektedir.

2.1.1 Bir emek biçimi olarak duygulanım. Duygu ve duygulanımın sosyal bilimler için bir çalışma alanı olması yeni değildir. Duygu ve duygulanım çalışmaları uzun bir tarihsel sürece dayanmaktadır ve geniş ve karmaşık yapısı ile farklı disiplinlerdeki araştırmaların odak konusu haline gelmiştir. Cverkovich'e (1992: 14) göre, toplumsal sorunların duygusal ikilemler şeklindeki temsiliyetinin kökenleri on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıla dayanır. Ancak duygu ve duygulanımın çalışmalarına artan bir ilgi ve bir dönüşün olduğunu söylemek mümkün. 1970'li yıllardan itibaren sosyoloji ve antropoloji alanlarında duygu çalışmaları artan bir eğilim göstermiştir (Gorton, 2017: 334). 1980'lerde ise önde gelen feminist teorisyenler¹ kadınların duygusal yaşamları ve emekleri ile ilgilenirken, 1990'lı yıllarda duygu ve duygulanım çalışmalarında disiplinler aşırı teorik bir eğilime tanık olmaktadır (Gorton, 2017: 334). “Duygulanımsal dönemeç” olarak adlandırdığı bu dönemin duygu ve duygulanım odaklı çalışmalarında feminist literatürün etkisinin sürdüğünü ifade eden Gorton (2017), bu dönemdeki çalışmalarda; 1980'lerdeki feminist teorisyenlerin çalışmalarını şekillendiren, kadınların yaşamı ve emeklerine ilişkin anlayışın duygu ve duygulanım teorileri bağlamında derinleştirilmesinin amaçlandığını belirtir.

Toplumsalı teorileştirmek anlamında kullanılan duygulanımsal dönemeç adlandırmasına Clough'un (2007), *The Affective Turn: Theorizing the Social* adlı eserinde de rastlamaktayız. Clough (2007: 2), “duygulanımsal dönemeç”i, “bedenlerin, teknolojinin ve maddenin yeni bir bağlamda ifade edilmesi ve eleştirel teoride bir düşünce değişiminin teşviki” şeklinde tanımlar. Duygulanım, bedensel

¹ Lila Abu-Lughod (1986), Arlie Russel Hochschild (1983), Bell Hooks (1989), Alison Jaggar (1989), Audre Lode (1984), Elizabeth Spelman (1989), Catherina Lutz (1988) vd.

etkileme ve etkilenme kapasitelerine veya bir bedenın eyleme geçme ve etkileşime girme ve bağlantı kurma kapasitesinin artmasına ya da azalmasına işaret etmektedir (Clough, 2007: 3). Eleştirel teoride duygulanım Deleuze ve Guttari'den, Spinoza ve Bergson'a kadar uzanmaktadır.

Duygu, tutku, his, ruh hali ve duyarlılığı kapsayan “duygulanımsal yaşam”ın farklı disiplinlerden araştırmacıların odak noktası haline gelmeye başlamasının nedenini Cingöz (2023), toplumsal dönüşümler ile açıklarken Pedwell ve Whitehead'in “toplumun duygusallaştırılması” kavramına başvurur. Bir başka deyişle, duyguların benlik ve ötekilerle ilişkilerinin hakikatini sunan bir kaynak olarak düşünölmeye başlanması, kamusal alanda duyguların giderek daha yoğun ve çeşitli biçimlerde belirlenmesi ile ilgilidir (Cingöz, 2023: 206-207).

Spinoza'nın (2014: 198) duygulanım tanımı “bedenin etki gücünü çoğaltan ya da azaltan, bu güce yardımcı olan ya da onu engelleyen bedenın değişik halleri ve aynı zamanda bu haller hakkında fikirler” şeklindedir. Deleuze (2021) ise, duygulanımı, bir cismin başka bir cismin eylemine maruz kaldığındaki durumu olarak tanımlar. Bir başka ifadeyle, “bir cismin başka bir cisim üzerinde ürettiğı eyleme veya etki” duygulanımdır (Deleuze, 2021: 23). Eylem her zaman bir temas gerektirir, bundan dolayı duygulanım da cisimlerin karışımıdır (Deleuze, 2021: 24). Duygu ise geçiştir, birinden ötekine yaşanan geçiş. Geçiş zorunlu olarak kudretin artması ya da azalmasıdır (Deleuze, 2021: 63).

Ahmed (2015), duygulanımı bedensel değişim hissi olarak açıklar ve bu durum düşünce, tavır ve değerlendirme süreçlerini içermez. Korku hissettiğimizde bunu anlamamızın nedeni kalbimizin hızlanması ya da terlememizdir (Ahmed, 2015: 14). Duygu nesnelerinin dolaşımının, ötekilerin his ve nesnelere dönüşmesini de gerekli kıldığını belirten Ahmed (2004), nesnelerin dolaşımı konusundaki argümanını geliştirmek için psikanalizden ve Marksizm'den yararlanır. Duygular, öznelerin öz varlık halinde olmadığı yani Freud'un bilinçdışı olarak adlandırdığı durumdayken, deneyimlerin bölünmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkarlar (Ahmed, 2004: 119). Duyguların bir tesir formu sıfatıyla zamanla biriktiğini ileri sürerken ise Marx'ın artı değerinden yola çıkan Ahmed (2004), temelde duyguların ne olduğunun yanı sıra ne yaptıkları ile ilgilenir ve duyguların bir ekonomisi olduğunu belirtir. Toplumsal alanda bölüşölen ve dağıtılan duygular, bazı bedenleri birbirine bağlar ve bazı bedenleri

birbirinden ayırır (Ahmed, 2004: 115).

Massumi (2002: 60) duygulanımı zamansallık açısından ele alır ve bedene ait duygulanım ile anlam arasında bir boşluk olduğunu belirtir. Duygulanım ile anlam arasındaki boşluk henüz hiçbir içeriğin olmadığı bir kesinti hissi, bir askıya alma durumudur. Bir imgenin etkisi, gücü ya da süresi yoğunluğu ile ilgilidir. Massumi'ye (2002) göre duygulanım, bedenin bir durumdan diğerine geçerken hissettiği yoğunluk ve bu geçiş sırasında bedensel kapasitelerdeki değişiktir. Yoğunluk, doğrusal olmayan ve bilinç dışı bir sürece işaret eder, bağımsız tepkilerde ortaya çıkar ve bedende görünür hale gelir. Massumi (2002), duygunun dil, semboller ve kültür tarafından anlamlandırıldığı için tanımlanabilir olduğunu söylerken duygulanımı, henüz nitelenmemiş olan şeklinde ifade eder. Akalın (2007a), Massumi'nin duygulanım perspektifinin özellikle gelişmiş kapitalist dünyanın imge ve bilgi odaklı yapısı ile bedenler arası etkileşimin nasıl işlediğinin bir yorumlaması olduğunu belirtir. Duygulanım, durumlarla bedenler arasındaki ilişkiselliği kuran yoğunluklarken duygu, bu yoğunluğun belirli bir kısmının yakalanmasıyla bir biçime dönüştürülmesi ve anlamlandırılmasıdır (Akalın, 2007a: 2).

Gorton (2017: 334), duygu ve duygulanım arasındaki farkın doğasının ve derecesinin genellikle tartışmalı bir alan olduğundan, bazı yazarlara göre duygunun hislerin sosyolojik bir ifadesine atıfta bulunurken, duygulanımın ise hislere verilen fiziksel tepkilerin köklerinde yer aldığından; bazı yazarların duygunun bir özne gerektirdiği ancak duygulanımın gerektirmediği temelinde farklılaşmaya çalıştığından; bazı yazarların ise bu ayrımları tamamen görmezden geldiğinden bahseder. Teresa Brennan'ın *Transmission of Affect* ve Sara Ahmed'in *The Cultural Politics of Emotion* kitaplarının başlıklarından örnek veren Gorton (2007), bu başlıkların sadece yazarların duygu ya da duygulanıma yaptığı vurguyu simgelediğini, çok nadiren yalnızca birinin ya da diğerinin araştırıldığı anlamına geldiğinin altını çizer.

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde duygulanım ve duygu çalışmalarının tek ve genel bir tanımlama ya da kategoride olmadığı ifade edilebilir. Duygulanım kuramcıları akıl/duygu, zihin/beden, kültür/doğa gibi ikiliklere karşı çıkar ve duygulanım üzerinden bedensel olana vurgu yaparken Spinoza'yı referans alırlar. Duygu ve duygulanımın ne olduğu, nasıl manipüle edildiği, iktidar ile arasında

ilişki, duygulanımsal emek gibi tartışmaların sürdüğü çok geniş çalışma alanlarını mevcuttur. Son dönemlerde bu alana dair araştırmalar artmaktadır ve duygulanım farklı disiplinlerin çalışma konusu haline gelmektedir. Duygulanım ve duygular arasındaki ilişki ve farklılık sıklıkla vurgulanmaktadır. Duygu kültüre, toplumsallığa, anlama, sembollere ve tarihe içkin, duygulanım ise bedene ve bedensel olana ait olarak düşünülebilir.

Şimdiye kadar değerlendirilen duygulanım perspektifinin bu araştırma için nasıl faydalı olabileceği, Negri'nin “duygulanımsal emek” kavramını nasıl kullandığı ile daha anlaşılır olacaktır. Emeğin ve üretimin egemen biçimlerindeki değişiklikleri anlamak için duygulanım perspektifini kullanan Negri (2010), Clough'un *The Affective Turn* adlı kitabında “duygusal emek” kavramı ile birbirinden farklı iki araştırma akımını değerlendirmektedir.

“İlk akım ABD’li feministler tarafından geliştirilen ve duygulanımsal emek, bakım, akraba işi veya annelik işi gibi duygulanımları merkezi bir şekilde içeren ve hem ücretli hem de ücretsiz ekonomilerde bu tür faaliyetlerin doğasını ve değerini ele alan cinsiyete dayalı emek biçimleri hakkındaki çalışmalardır. İkinci akım, esas olarak Fransız ve İtalyan ekonomistlerin ve çalışma sosyologlarının, bilişsel emek ve yeni bilişsellik gibi terimleri kullanarak, üretken pratiklerin ve bir bütün olarak işgücü piyasasının giderek artan entelektüel karakterini kavramaya çalışan yazılarını içermektedir” (Negri, 2010).

Negri (2010), duygulanımsal emek kavramı ile bu iki farklı alandaki üretim biçimlerinin, bedensel ve entelektüel yönlerinin aynı anda kavranmasını ve bu emeğin aynı anda hem rasyonel akıl hem de tutkular ve hisler ile meşgul olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Özetle, duygulanımsal emekte beden ve zihin, akıl ve tutku, zeka ve duygu aynı anda devreye girer ve birlikte kullanılır.

2.1.2 Emek, duygulanım ve değer ilişkisi. Duygunun ve duygulanımın politik ekonomide yer bulması, Hardt ve Negri'nin (2018) değişen üretim ilişkilerinde emeğin değerinin artık duygulanımda olduğu iddiaları ile olmuştur. Sanayi ekonomisinden bilgi ekonomisine geçiş, üretim ilişkilerinin, çalışma biçimlerinin, toplumsal yapının ve sektörlerin değişim ve dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Fordist üretim

ilişkilerinin yerini esnek üretim rejimi almış ve ekonomik sistemdeki bu değişiklik sektörel yapılarda köklü bir dönüşüme neden olmuştur. Hizmet sektörü, bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı olarak endüstrileşmiştir. Post-Fordist üretime geçişle birlikte değişen üretim ilişkilerinin ve çalışma biçimlerinin bir tanımlaması olan “duygulanımsal emek”, Hardt ve Negri’nin (2018) gayri maddi emeği yorumlamasının bir biçimidir. Hardt ve Negri emeği yeni bir biçimde kavramsallaştırırken, Deleuze’den aldıkları duygulanım ile maddi olmayan emeğin eksenini daha da genişletir ve Foucault’un “biyoiktidar”ı ve Marx’ın “gerçek-içerilmesi” kavramlarını da bir araya getirir (Akalın, 2007a).

Hardt (2018), endüstriyel ekonomiden hizmet ve enformasyona dayalı bilgi ekonomisine geçişi bir post modernleşme süreci daha doğrusu bilişimleşme olarak tanımlar. İşgücünün tarım ve madencilikten sanayiye göçü modernleşme sürecinin bir göstergesiyken, sanayiden hizmet sektörüne göç post modernleşme ya da bilişimleşme sürecinin bir göstergesidir (Hardt, 1999: 91). Endüstrilerin dönüşümüyle imalat ve hizmetler arasındaki ayrım bulanıklaşmış, emeğin ve çalışma süreçlerinin doğası değişmiştir (Hardt, 1999: 93). Sanayinin yerini sağlık, eğitim, finans, reklam, eğlence gibi sektörlerden oluşan hizmet işleri almıştır ve esnek beceriler gerektiren bu işlerde bilgi, iletişim ve duygulanım merkezi bir rol oynamaya başlamıştır (Hardt ve Negri, 2018: 291-298). Dayanıklı ve maddi tüketim mallarının yerini ise hizmet, bilgi ve iletişim gibi maddi olmayan mallar almıştır ve bu malları üreten gayri maddi emektir. Hardt ve Negri (2018: 297), maddi olmayan emeğin bir yüzünü bilgisayarın işleyişine benzeterek tanımlarken, bu çalışmanın odak noktasını oluşturan maddi olmayan emeğin diğer yüzünü, insan teması ve etkileşiminin duygulanımsal emeği olarak açıklar.

İnsan etkileşimi ve ilişkisine dayanan duygulanımsal emek bedensel ve duygulanımsal olsa bile rahatlama, ferahlık, tatmin, heyecan, tutku gibi elle tutulamaz ürünler üretilmesi anlamında maddi olmayan emektir (Hardt ve Negri, 2018: 298). Kişiyi özel ya da mahremiyet alanıyla ilgili hizmetlerin sıklıkla bu tür emeği anlatmak için kullanıldığını belirten Hardt ve Negri (2018), esas olanın duygunun yaratılması ve manipülasyonu olduğunu vurgular. Duygulanımsal üretim, mübadele ve iletişim insanın bir başkası ile temasıyla ilişkilidir (Hardt ve Negri, 2018: 298). Benzer şekilde Bell (1973) de hizmet sektöründeki büyümeyi, “iletişim” ve karşılaşmanın”

sağladığını yani benliğin ötekine verdiği yanıt ve geri dönüşün temel iş ilişkisini oluşturduğunu savunur. Bell'in ifadesiyle, “Bireylerin artık bir makineyle etkileşime girmek yerine diğer bireylerle konuşuyor olması, sanayi sonrası toplumda işle ilgili temel gerçektir.” Duygulanımsal emeğin ürünlerinin önemsiz görüldüğü bir zamanda Hardt ve Negri (2018), feminist “kadın emeği” analizlerinin “bedensel emek” olarak adlandırılmasından yola çıkılarak duygulanımsal emeğin dahi iyi anlaşılabilceğini ifade eder. Bakım emeği bedensel olana odaklanır ancak üretilen, maddi mallar değildir. Duygulanımsal emeğin ürettikleri sosyal ağlar, topluluk biçimleri ve biyoiktidardır (Hardt ve Negri, 2018: 298).

Üretim, karşılıklı bir süreçle iletilimsel, duygulanımsal, araçsallıktan arındırılmış ve insan ilişkileri düzeyine yükseltilmiştir. Sermayenin egemen olduğu bu insan ilişkileri düzeyinde ekonomi ile kültür arasındaki ayrım kırılmaya başlar (Hardt, 1999: 96). Duygulanımların üretimi ve yeniden üretimindeki kültür ve iletişim ağları, sermaye tarafından doğrudan sömürülebilir olsa da kolektif öznellikler ve toplumsallık üretilir (Hardt, 1999: 97). Hardt (1999), duygulanımsal emeğin değer ürettiği gerçeğinin yeni olmadığını vurgulayarak, özellikle feminist analizlerde bakım emeğinin, akrabalık işinin, beslenmenin ve annelik faaliyetlerinin toplumsal değerinin uzun zamandır kabul edildiğini belirtir. Hardt’ın (1999) duygulanımsal emeğe dair yeni olarak atfettiği, sermaye üretmede ve ekonominin geniş sektörlerinde ne ölçüde yer ettiğidir.

Endüstriyel kapitalizmden küresel finans kapitalizmine geçişte değişen iktidar doğasında Foucault’nun disiplin toplumundan Deleuze’ün denetim toplumuna kayma yaşanmıştır. Hardt ve Negri’ye (2018: 44) göre, Foucault’un eserlerindeki toplumsal biçimlerdeki tarihsel ve dönemsel geçişler, disiplin toplumundan denetim toplumuna geçişin habercisidir. Denetim toplumunda, disiplin toplumundan farklı olarak iktidar bedenler üzerindeki kontrolü kapalı kurumlar aracılığıyla sağlamazken içerisi ve dışarı arasındaki ayrım belirsizleşmiştir ve disiplin toplumunun okul, ordu, aile, fabrika gibi geleneksel kurumları artık tek başına iktidarın merkezi değildir (Deleuze, 2021; Hardt ve Negri, 2018). Artık kapatma ve kuşatma yerine sürekli denetim ve anlık iletişimin hakim olduğu denetim toplumlarında yaşadığımızı ifade eden Deleuze (2021), kapat-kuşat şeklindeki disiplin pratikleri aracılığıyla toplumsal normları içselleştirmiş bedenlerin üretilmesinin aksine bedenin açık bir sistem olarak görüldüğünü belirtir.

Denetim kapasitelerinin, duygulanımların ve potansiyellerin sürekli bir biçimde ayarlanması gerekir. Beden, sermayenin yatırım yaptığı bir form alırken değer, özne-öncesine ait bedensel kapasiteler etrafında düzenlenir; aynı zamanda duygulanımda, yani yaşamın kendi içinde birikmeye devam eder (Yılmaz, 2022: 66). Denetim toplumunun duygulanımsal emek ile olan ilişkisine odaklandığımızda, genel olarak kapitalizmin “bedensel olan” ile ilişkisinin yeniden düzenlenmesinin ve kapitalizmin çeşitli bedensel formları, durumları ve kapasiteleri emeğin yeni bir biçime dönüştürüp kullanmasının bir ifadesini görürüz (Akalin, 2007b).

Whitney (2018), duygulanımsal emek kavramının sadece yeni çalışma biçimlerine değil aynı zamanda öznellik ve bilgi üretimi etrafında politik ekonominin bütünsel bir biyopolitik yeniden örgütlenmesine atıfta bulunur. Sermaye üretiminin ücretli emek ile sınırlandırılmayacağını, insanın yaratıcı kapasitesine atıfta bulunması gerektiğini ve buna duyguların manipülasyonunun da dahil olduğunu belirten Whitney (2018), işçilerin toplumsal yaşamın üretimi ve yeniden üretimi ile sermayenin biyopolitik büyümesinin bir parçası olduğuna değinir. Hardt (1999), duygulanımsal emeğin insan etkileşimlerinde ortaya çıkması nedeniyle sosyal ağlar ve topluluk biçimleri üretmesinin yanı sıra biyoiktidar da ortaya çıkardığını ifade eder ve biyoiktidar ile duygulanımsal emeğin potansiyelini tanımlar.

Hardt’ın (1999) ifadesiyle biyoiktidar, “yaşamın yaratılmasının gücüdür; kolektif öznelliklerin, toplumsallığın ve toplumun kendisinin üretimidir.” Hardt (1999), duygulanımlara ve duygulanım üretim ağlarına odaklanmanın, bu toplumsal oluşum süreçlerini de ortaya çıkaracağını belirtir çünkü duygulanımsal emek ağlarında yaratılan aslında bir yaşam biçimidir. Hardt (1999), Foucault’nun biyoiktidarını tartışırken onu sadece yukarıdan bir *patria potesta* olarak gördüğünü bir başka ifadeyle Foucault’nun biyoiktidarının egemenin yetkisinde olduğunu ifade eder. Yakın tarihli çalışmalar Foucault’nun biyoiktidarını genişletmiş ve egemenin “çıplak yaşam” üzerindeki gücünü sorgulamıştır (Hardt, 1999: 98). Hardt’a (1999) göre, her iki durumda da iktidar için söz konusu olan yaşamın kendisidir ve biyoiktidarın bu siyasi geçişi, gayri maddi emeğin egemen konuma getirildiği kapitalist post modernleşmenin ekonomik geçişine karşılık gelmektedir. Kapitalist post modernleşmede de değer yaratılması ve sermayenin üretilmesinin merkezinde yaşamın üretimi yer alır. Hardt (1999), biyoiktidara yönelik Foucaultcu bakışın durumu sadece yukarıdan, egemen bir

gücün ayrıcalığı olarak ortaya koyacağını, biyoiktidarı aşağıdan tanımanın ancak biyopolitik üretimde yer alan emeğin perspektifinden bakmak ile mümkün olacağını vurgular.

Yılmaz (2022), biyoiktidarın hem patria potestas hem de aşağıdan işleyen biyoiktidar biçimlerinde yaşamın merkezi olduğunu belirtir. Ancak patria potestas, yaşam ve ölüm üzerinde karar verme yetkisine sahiptir, diğer taraftan aşağıdan işleyen biyoiktidar bağlamında sistemin temel buyruğunun "hayatta kal!" olduğunu ifade eder. Bu buyruk, yaşamın giderek kırılğan hale geldiğini gösterir ve bu kırılğanlık, hayatın her alanında sürekli bir üretimi gerektirir. Yılmaz'a göre, "hayatta kal" buyruğu, herkesin esenlik ve hareketlilik sergilemesini bekler, bu da uyum sağlanamadığında düşme veya yerini kaybetme riskinin her an söz konusu olduğu bir risk ekonomisidir (Yılmaz, 2022: 177).

Hardt (1999), kadın emeğinin yaşamın üretimi ve yeniden üretimindeki birincil rolünü analiz eden feminist çalışmalara vurgu yapar ve özellikle bakım emeğinin biyopolitik üretimin analizi için oldukça zengin bir alan olduğunu kanıtlandığını belirtir. Buradaki biyopolitik üretim yaşamın yaratılmasında yer alan emekten oluşur (Hardt, 1999: 99). Ancak Hardt'ın (1999) bahsettiği emek, üreme faaliyetleri değil duygulanımın üretimi ve yeniden üretiminde yaşamın yaratılmasıdır. Hardt (1999), emeğin potansiyelinin aşağıdan bir biyoiktidar olarak tanındığı biyopolitik bağlamın, duygulanımın ve değer arasındaki üretken ilişkinin araştırılması için uygun bir zemin olduğunu iddia eder. Duygulanımsal emeğin bir yandan yaşamın üretimi ve yeniden üretimiyle kapitalist birikim ve ataerkil düzen için gerekli bir temel olduğuna ancak bir yandan da duygulanımların, öznelliklerin ve yaşam biçimlerinin üretiminin özerk değerlendirme ve belki de özgürleşme için muazzam bir potansiyel sunduğuna dikkat çeker (Hardt, 1999: 100).

Negri (1999: 80), emek gücünün kapitalist sistemin ne dışında ne de içinde olmadığı bir zamanda emeği ölçmenin ve böylece onu düzene sokmanın ve onu bir değer teorisine geri götürmenin imkansız olduğunu ileri sürer. Emeğin artık ölçülemez hale gelmesi, emeğin sermaye dışında var olamaması ve mübadele değerinden bağımsız bir kullanım değerine sahip olmamasından kaynaklanır. Negri'nin (1999: 79) ifadesiyle, "değer ölçüsü ne kadar etkili hale gelirse, emek-gücünün değeri üretimde o kadar belirleyici hale gelir; ekonomi politik emek-gücünün değerini ne kadar

maskelerse, emek-gücünün değeri o kadar genişler ve küresel bir alana, biyopolitik bir alana müdahale eder.” Dolayısıyla paradoksal şekilde, emek duygulanım haline gelir ve eğer duygulanım, Spinoza’nın ifade ettiği şekilde "eyleme gücü" olarak tanımlanırsa, emek değerini duygulanımda bulur (Negri, 1999: 79). Bu paradoksu başka bir şekilde ifade edecek olursak, değer teorisi özneye olan bağımlıyı yitirdikçe, emeğin değeri duygulanımda, yani sermaye ilişkisi içinde özerk hale gelen, bireysel ve kolektif bedenlerin tüm yönleriyle kendi değerini oluşturma gücünü ifade eden canlı emekte daha belirgin hale gelir (Negri, 1999: 79).

Virtanen’e (2004: 209) göre, çalışılan zaman ile boş zaman arasındaki ayrım belirsizleştiğinde, emeğin değerini üretenin ne olduğunu anlamak imkansızlaşmaktadır. Özel hanelerde yatılı çalışma, tam da Virtanen’in (2004) tanımladığı şekilde çalışma zamanı ve kişiye ait boş zaman arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaktadır. Burada, çalışma sürelerinin belirsiz olmasıyla kastedilen bakım işçisi kadınların evlerin içinde her saat çalışmaya hazır olması ya da her an yapılacak fiziksel bir işin çıkmasıyla sınırlı değildir. İşe ait olan tüm duygu, duygulanım ve etkileşimler çalışanın hayatının tümüne sirayet etmektedir. Ev işçisi kadınların kendi duygusal hayatları ile iş adına yaptıkları arasındaki ayrım belirsizleşmektedir.

Özkaplan (2009), ev işlerinin piyasadan ikame edilebilmesi neticesinde piyasa değerinde bir karşılık bulabileceği için ölçülebileceğini ancak bakım emeği ile duygusal emeğin iç içe geçmişliği nedeniyle ölçülmesinin mümkün olmadığını ve görünmez kalmaya devam edeceğini belirtir. Bununla birlikte ev işlerinin değersizleştirilmesi, cinsiyetlendirilmiş olması ve profesyonel bir iş tanımından uzaklığı da önemli etkenlerdir. Lutz (2011), ev işi ve bakım işinin yapılması için gerekli olan beceriler ve yetkinliklerin toplum tarafından tanınmadığını belirtir. Ev işlerinin feminenleştirilmesi ve genellikle aile işi ya da komşuluk hizmeti şeklinde ücretsiz olarak yapılması, gerekli becerilerin ve yetkinliklerin tanınmasının önündeki engellerdir (Lutz, 2011, 187). Kazançlı istihdam ve aile işinin değerlendirilmesindeki dengesizlik devam ettiği sürece Lutz (2011), bu alanın profesyonelleşme çabalarına direnme eğiliminde olacağını ileri sürer. Duygusal emeğin ev ortamında ölçülmesi zor olduğu gibi yeniden ölçülmesi de kolay değildir ve daha ziyade bedavaya verilen bir artı değer olarak görülmektedir (Lutz, 2011: 188). Ev hizmetlerinde yapılacak işe değer biçebilmek için kişiyle ilgili ve nesneyle ilgili işler arasında net bir ayrıma

gitmenin, mesleki kriterler oluşturmak amacıyla teorik olarak gerekli olduğunu vurgulayan Lutz (2011: 186), gerçekte böyle bir ayrıma gitmenin pratik olmadığını ve çoğu işverenin evinde çalışan kişinin esnekliğine büyük önem verdiğini açıklar.

Bakımın değeri ve dolayısıyla duygulanımsal emeğin değerinin görünür kıllanmasının önemine değinen Lutz (2011), bir yandan da bakımın meta olarak görülmesinin ve duygusal emeğin değeri ve maliyetinin yalnızca bu işi yapan ve bu işin alıcısı kişiyle ilişkili olarak değerlendirilmesinin sorunlu yanını işaret eder. Duygusal emeğin değeri ve maliyeti göçmen kadınların menşe ülkelerinde geride bıraktıkları aileleri ile de yakından ilişkilidir ve bu ülkeler iyi eğitilmiş işçilerin yanında göç edenlerin sahip olduğu bakım sermayesini de kaybeder (Lutz, 2011: 22).

Emeğin değerinin ölçülemediği bu boyutunun yani değer emek ötesine geçmesinin duygulanıma da geçiş olduğunu vurgulayan Akalın (2007b), bireysel, özgün, bedene ait her durum, eylem, organ vb. unsurların, sermayenin içine çekilerek kapitalist mücadelenin unsuru haline gelmesinin kavramsal ifadesini duygulanımsal emek olarak tanımlar.

2.1.3 Duygusal emek ve duygulanımsal emek tartışmaları. Duygusal (*emotional*) emek ve duygulanımsal (*affective*) emek, birbirleri yerine kullanılabilirken, bazı durumlarda aralarındaki farklılık tam anlaşılmadan, her iki kavramın da “duygu”ya atıfta bulunduğu varsayılarak, biri tercih edilebilmektedir (Yücesan-Özdemir, 2014: 111). Duygusal emek ve duygulanımsal emek birbirlerinden farklı iki kavramdır. Temeli felsefe ve psikoloji alanına dayanan her iki kavramın yer aldığı çalışmalar son zamanlarda artmaktadır. Bu bölümde, duygusal emek ve duygulanımsal emek kavramlarının öncüleri, ortaya çıkış süreçleri, benzerlikleri ve hangi noktalarda birbirinden farklılaştığı açıklanmaktadır. Her iki emek türüne ilişkin literatürde yer alan ana tartışmalar değerlendirilerek bu çalışma özelinde duygusal emek ve duygulanımsal emeğin, ev ve bakım işlerinde kullanımı üzerine bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Duygusal emek kavramı Hochschild (1983) tarafından literatüre kazandırılmıştır ve hizmet sektöründe duyguların yönetilerek birer meta haline getirildiği bir üretim biçimini içermektedir. Duygular işin bir parçasıdır ve yönetilerek kar etmenin ya da karı arttırmanın bir aracı olarak kullanılır. *The Managed Heart: Commercialization of*

Human Feeling adlı kitabında Hochschild'ın, uçuş görevlilerinin hizmet ekonomisinde yeni bir emek ve üretim biçimini temsil ettiği örneklendirmesi duygusal emek tartışmaları için dönüm noktası olarak görülmektedir. Bu yeni üretim biçimi, başkalarında uygun ruh hali üretilmesi ya da sürdürülmesi için kişinin kendi duygularını uyandırarak ya da bastırarak yönettiği bir duygusal emektir (Hochschild, 2003). Hochschild (2003: 3), duygusal emeğin diğer emek biçimlerinden farklı yanlarını ve benzerliklerinin tanımlamak için Marx'ın *Das Kapital*'de anlattığı duvar kağıdı fabrikasında çalışan çocuğun çalışma yaşamı ile yüz yıl sonrasında bir havayolu şirketinde çalışan uçuş görevlisinin çalışmaya yaşamını karşılaştırır. İlk bakışta görülen, duvar kağıdı fabrikasında 16 saat neredeyse mola vermeden çalışan çocuk acımasız çalışma sistemi ve koşullarının kurbanıdır, uçuş görevlisi ise “üst sınıfın seyahat etme özgürlüğünün tadını çıkarır ve başkaları için yarattığı cazibeye katılır” (Hochschild, 2003: 4). Ancak bu iki örneğe daha yakından bakıldığında, emeğin gerçekte ne ürettiğinin nasıl bilindiği konusunda bir fark olduğunu vurgulayan Hochschild (2003: 5), işçi tarafından işin bittiğinin nasıl anlaşıldığını sorar. Fabrika işçisi için duvar kağıdı rulolarının sayımından anlaşılacak bir mal üretim süreci varken uçuş görevlisi için hizmet üretim süreci müşteri memnuniyeti ile ölçülebilmektedir. Bir diğer farklılık, işin duygusal boyutundadır. Fabrika işçisinin duvar kağıdını sevmesi ya da duvar kağıdından nefret etmesi onu üretmenin bir parçası değilken, uçuş görevlisi için hizmeti sunmanın duygusal tarzı yani ‘iş seviyor görünmek’ hizmetin kendisinin bir parçasıdır (Hochschild, 2003: 5). Fabrikada yapılan iş, beden ve zihin koordinasyonu gerektiren fiziksel bir iştir ve bu biçimiyle uçuş görevlisinin ağır yemek arabalarını iterken harcadığı fiziksel emek ve yolcuların binişlerini, inişlerini, tahliyelerini organize ederken harcadıkları zihinsel emek ile benzerlik gösterir. Ancak Hochschild (2003: 7), uçuş görevlerinin bu fiziksel ve zihinsel emeklerinin yanında yolcuların keyifli ve güvenli bir ortamda oldukları hissini oluşturmaya yönelik emek harcadıklarını, bir başka deyişle yolcularda uygun ruh hallerinin yaratılmasına yönelik bir duygusal emekleri olduğunu savunur.

Hochschild (2003: 7), fiziksel ve duygusal emek arasında farkın altında, işi yapmanın olası maliyeti açısından bir benzerlik yattığını ifade eder ve bu benzerliği işçinin, işi yapmak üzere kullandığı benliği üzerinden açıklayarak, bedenin ya da ruhun sınırlarından uzaklaşabileceği ya da yabancılaşabileceği şeklinde yorumlar.

Hochschild'ın ifadesi ile, “Eğer mal üreten bir toplumda mallara yabancılaşabiliyorsak, hizmet üreten bir toplumda da hizmete yabancılaşabiliriz.” Duygusal emeği fiziksel emekten ayıran bir diğer önemli nokta ise işin derin rol yapma ve yüzeysel rol yapma ile yordanmış olmasıdır. Hochschild (2003: 55), günlük yaşamımızda toplum tarafından belirlenen duygusal kurallara uygun olarak hepimizin belirli bir miktar rol yaptığımızı belirterek kurumsal alanlarda, kurumların istedikleri ve onayladıkları biçimde gösterilmesi gereken duyguların aynı zamanda kurumların denetimine tabi olduğunu ifade ederek aradaki farklılığı vurgular.

Hochschild (2003), duygusal emek çalışmasında uçuş görevlilerini incelemiştir ancak duygusal sistemin, özel ve kamusal yüzünü tanımlarken ve nasıl çalıştığını gösterirken hemşireler, avukatlar veya satış elamanları üzerine çalışılabileceğini belirtir. Ancak burada uçuş görevlileri ile benzer şekilde yüz yüze ve kişisel temas ile gerçekleştirilen diğer işlerin ayrımını ortaya koymak gerekir. Sosyal hizmet uzmanı, kreş çalışanı, doktor ve avukat gibi mesleklerde kişisel temas kurulması ve başkalarının duygusal durumunun etkilenmeye çalışılmasına rağmen uçuş görevlileri gibi bir duygu süpervizörü ile çalışma durumu yoktur. Bunu yerine, resmi olmayan mesleki normlar ve müşteri beklentileri dikkate alınarak, kendi duygusal emeklerinin denetimi söz konusudur (Hochschild, 2003: 153). Benzer şekilde bakım işçisi kadınlar da duygusal emeklerini kendileri denetler ve bu yönüyle uçuş görevlilerinden ayrılırlar.

Duygusal emekten farklı olarak duygulanımsal emek kavramsallaştırması Hardt ve Negri'ye (2018) aittir. Hardt ve Negri'nin, *İmparatorluk* adlı eserlerinde yer alan duygulanımsal emek kavramı emek tartışmaları için bir diğer dönüm noktası olmuştur. Hardt ve Negri, Lazzarato'nun 1998 tarihli eleştirel makalesi aracılığı ile Marx'a kadar uzanan bir kategori olan “maddi olmayan emeğin” bir biçimi olarak duygulanımsal emek kavramını ileri sürmektedir (Whitney, 2018: 639).

Maddi olmayan emeğin bir alt kategorisi olarak sunulan duygulanımsal emek yalnızca yeni bir çalışma tarzına değil, öznellik ve enformasyon üretimi etrafında politik ekonominin bütünsel bir biyopolitik örgütlenmesine atıfta bulunur (Akalin, 2017). Maddi olmayan emek olarak Hardt ve Negri'nin duygulanımsal emek kavramı, yalnızca yeni bir çalışma biçimine değil, maddi metalar yerine öznelliklerin ve bilginin üretimi etrafında ekonomi politiğin tümüyle biyopolitik olarak yeniden

düzenlenmesine işaret eder (Whitney, 2018: 639).

Dönüm noktası olarak kabul edilen bu her iki analizde de duygusal ve duygulanımsal emek, ekonomik olanın kişisel olana müdahalesini içerir. Ev ve işyeri, özel hayat ve kamusal yaşam alanları, iş ve oyun, çalışma zamanı ve boş zaman gibi ayrımlar ortadan kalkar. Hochschild (2003), duygusal hayatın ticarileştiğine ve ücretli işin, piyasa dışında kalmış, özel ve kişisel hayatın ve ücretsiz kadın emeğinin ayırt edici özelliği olarak anlaşılan duygusal faaliyetlere doğru genişlediğini vurgular. Buna karşılık Hardt ve Negri'nin duygulanımsal emek konumlandırması iş ve yaşam, meta üretimi ve toplumsal yeniden üretim arasındaki sınırın tarihsel olarak çözülmesinin örneğidir (Whitney, 2018: 640).

Duygusal emek, artı-değeri artırmak için işyerinde duyguların belirli bir ücret karşılığında alınıp satıldığı bir metaya dönüşmesini vurgularken; duygulanımsal emekte duyguların metalaşması iş yerini aşmaktadır ve yaşamın her alanına içkin bir emek biçimidir. Hardt ve Negri'nin duygulanımsal emeğinde sermayenin tahakkümü iş yeri ile sınırlı değildir, yaşamın tümündedir. Yücesan-Özdemir (2014), duygulanımsal emeği biyoüretim ve gerçek içerimle birlikte düşünmek gerektiğinin altını çizer. Her türlü toplumsal ilişkinin ve iletişimin kapitalist üretim sürecinin bir parçası haline gelmesi biyoüretimin ve emeğin tümüyle sermayeye tabii olması gerçek içerimin göstergeleridir.

Akalın (2007b), bu alandaki araştırmaların duygulanım kavramını şekillendirmek amacıyla ekleme ve çıkarmalar yaptığını belirtir. Bu noktada, duygulanımsal emekten sağlıklı bir şekilde bahsedebilmek için kavramın kimlerle ilişkilendirildiğine ve nelere bakarken kullanıldığına odaklanmanın önemli olduğunu ifade eder. Ayrıca Akalın (2022), göçmen ev işçilerine yönelik talebin çoğu unsurunun duygulanımsal emek kavramı ile karşılanabildiğine dikkat çeker. Bu çalışmada da bakım işinin duygulanımsal emek boyutu analiz edilirken, göçmen kadınların duygulanımsal emeği hayatlarının her alanına sirayet eden bir bütünlük çerçevesinde değerlendirilmiştir. Daha dar bir çerçevede ise, göçmen kadınların çalışma yaşamlarındaki duygu alışverişlerine, bulaşan ve atık duygulara odaklanılmıştır. Hochschild'ın duygusal emek kavramı duygulanımsal emekten farklı bir kavram olmak ile birlikte, bir ilişkiselliğin üretilmesine dayandığı için aslında duygulanımsal emeğin bir biçimi olarak değerlendirilebilmektedir (Akalın, 2007b).

Bakım işlerinde, hava yolu şirketlerinin eğitimler ve denetimler yoluyla hava yolu çalışanlarının duygularının yönetilmesi sürecine benzer bir duygu yönetim süreci söz konusu olmasa da işverenlerin ve bakım alan kişilerin bir takım duygusal talepleri vardır. Göçmen bakım işçilerinin çalışma yaşamındaki bu duygusal talepler, Hochschild'ın (2003: 54) tanımladığı duygu kuralları ile benzerlik gösterir. Duygu kuralları, duygusal alışverişleri yöneten hak veya yükümlülük duygusunu oluşturur ve insanlar arasındaki alışverişte nelerin borçlu olduğunu belirler (Hochschild, 2003: 54-76). İnsanlar arasındaki alışverişte minnettarlık, sevgi, öfke, suçluluk ve diğer duygular için “borçlu olunan” ve “borç alınan” şeklinde zihinsel bir kayıt gerçekleşir (Hochschild, 2003: 79). Hochschild'ın (2003), bu benzetmesi göçmen kadın ev işçileri ve işverenleri arasındaki eşitsiz güç ilişkisindeki göz önünde tutulduğunda önemli noktalara temas etmektedir. Eşit statüdeki insanlar arasındaki alışveriş, istikrarlı bir ilişkide, her iki kişide de uzun vadede eşdeğer olduğu düşünülen başka bir şey için çalışılmış bir neşeye, göstermelik bir ilgiye veya bastırılmış bir hayal kırıklığına karşılık verir. Zamanla borçlu olan kişi borcunu kapatır ya da gelecekte geri ödeyeceğine yönelik sinyaller ile diğer kişinin bir ödeme zamanı hayal etmesini sağlar (Hochschild, 2003: 84). Fakat bir kişi diğerinden daha yüksek bir statüye sahipse, ilişkide daha altta görülen kişinin bu alışverişte daha fazla katkıda bulunması her iki taraf için de kabul edilebilir hale gelir. Daha yüksek statüye sahip olmak, bir anlamda duygusal ödüller üzerinde daha güçlü şekilde hak iddia etmektir ve aynı zamanda hak taleplerini yerine getirme araçları üzerinde daha fazla erişime sahip olmaktır (Hochschild, 2003: 85). Eşitsiz zemindeki bu ilişkiye örnek olarak Hochschild (2003), hizmetçileri ve kadınları göstererek, onların cesaretlendirici gülümsemeler, dikkatli dinleme, takdir edici kahkahalar, onaylama, kabul etme ya da endişe yorumları gibi saygı davranışlarını gösterir. Ayrıca, düşük statülü insanların yaygın olarak girdiği bu alışveriş türlerinin içkin olmaktan ziyade normal, hatta kişiliğin içine yerleştirilmiş gibi görünmeye başladığını belirtir (Hochschild, 2003: 85).

Hochschild'ın (2003) eşit ve eşit olmayan ilişkiler bağlamında değerlendirdiği duygu alışverişinin göçmen kadınlar ile işverenleri ve çalışma alanları olan özel evlerdeki yansımaları görüşmelerdeki örnekler ile bulgular kısmında detaylı olarak değerlendirilmektedir.

2.1.4 Yan üretken emek: bulaşıcı ve atık duygular. Whitney (2018) hem toplumsal cinsiyete dayalı hem de ırksallaştırılmış emek ile duygulanım ve duyguları feminist bakış açısıyla değerlendirerek analiz eder ve duygusal emeğin pratiklerini yan üretken bir duygusal emek kategorisi altında tanıtır. Duygulanımsal emek sadece başkalarının tüketmesi için duygular üretme işi ya da emek gücünü ve sosyal hayatı canlandıran ve sürdüren yeniden üretim işi değildir. Duygulanımsal emek süreci bulaşıcı ve atık duyguları da içerir. Ev, işveren ve bakım verilen gibi mekanlar ve diğer kişilerle temas duygulanımları ve duyguları dolaşıma sokar. Temas sonucu dolaşıma giren duygular bulaşıcıdır. Duygulanımsal emeğin bir diğer boyutu ise, işçinin bedeninde dolaşıma giren atık duyguların metabolize edilmesidir (Whitney, 2018: 638). Whitney (2016), duygusal emeğe özgü sömürü risklerini anlamak için, duygulanım üretiminin kullanım ve değişimden ziyade aktarım ve çoğalma mantığına göre nasıl işlendiğinin dikkate alınmasını gerektiğini vurgular.

Yatılı çalışan kadınlar için ev hem bir iş alanı hem de gündelik yaşamını sürdürdükleri mekanlardır. Brennan (2004), duygulanım alanındaki araştırmasında “En az bir kez bir odaya girip atmosferi hissetmeyen kimse var mı?” diye sorar. Ev ve bakım işinin duygulanımsal ve duygusal boyutu sadece işveren ve bakım verilen kişiler ile gerçekleşen bireysel temaslarla sınırlı değildir. Özel hanelerde gerçekleşen bu işlerde ev işçileri, hane haklı üyelerinin ilişkilerine dolaysız yollarla tanıklık eder ve her zaman açıkça bu ilişkilerin bir parçası olmasalar da istemeden ve farkında olmadan yalnızca mekanda ikamet ederek bu ilişkilerin içine girerler. Bu durum ev işçilerinin, hane halkının sadece bakım ve temizlik ihtiyaçlarına dahil olmalarının ötesinde dolaylı bir biçimde hane içinde dolaşan duygu ve duygulanımlar tarafından ele alınmasına neden olur. Kadın işveren ile kadın ev işçisi arasında duygusal bağlar oluşmakla kalmaz, aynı zamanda ev işçisi mutlak yakınlık anlarında sessiz bir seyirci ve evde dolaşan duygu ve hislerin muhatabı olur (Gutierrez-Rodriguez, 2007). Özel evlerdeki etkiyi düşünmek, duygulanımların bizi nasıl etkilediğini ve başkalarının enerjilerinden nasıl etkilendiğimizi anlamamızı sağlar. Bu enerjiler, yoğunluklar ve duygulanımlar bizi eyleme geçmeye ve tutkuyu eyleme dönüştürmeye zorlandığından, duygulanım düşüncelerimizi ve eylemlerimizi motive eder. Bu haliyle duygulanım ilişkisel bir kategoridir, karşılaşmaların ve enerji devrelerinin bir sonucudur, bedenlerimize nüfuz eder ve hissetme yeteneğimizden kaynaklanır.

Anna Gibbs (2021), “Bedenler hisleri alev almak kadar kolay yakabilir: duygulanım bir vücuttan diğerine sıçrar, şefkat uyandırır, utancı kıskırtır, öfkeyi alevlendirir, korkuyu harekete geçirir” şeklinde duyguların aktarılmasını açıklar. Kısacası, bulaşıcı duygulanım akla gelebilecek her türlü tutkunun alevlenmesiyle sinirleri ve kasları tutuşturabilir” sözleri ile bulaşıcı hisler/duygular (contagious feelings) üzerine tartışmasını başlatır. Gorton (2017: 338), Gibbs’in tanımlamasını, Sara Ahmed ve Teresa Brennan’ın çalışmalarında geliştirilen duygulanımsal bulaşma (affective contagion) modelinde, duyguların vücut hareketlerini nasıl etkilediğinin akılda kalıcı bir yolu olarak değerlendirmektedir. Günlük karşılaşmalarda duygular, bir kişiden ya da mekandan diğerine aktarılır ve bu duygu aktarımı enerjilerimizi artırarak ya da azaltarak bizi olumlu yada olumsuz yönde etkileyebilir. Bu duygu aktarımının üzerimizde bıraktığı etkinin bir sonucu olarak rahatlamış, gelişmiş ya da tükenmiş hissedebiliriz. Neşe ve sevgi gibi duyguların aktarımında kişi kendini enerjik hissedebilirken, bir kimsenin duygusal yükünün ya da öfkesinin aktarımında kişi kendisini tükenmiş, üzgün, bitkin ya da kayıtsız hissedebilir (Brennan, 2004: 6). Bir başka ifadeyle karşılaşmalar enerjilerimizi artırabilir veya azaltabilir, bizi “canlandırabilir” veya “cansızlaştırabilir” (Gutierrez-Rodriguez, 2014: 47). Özel hanelerdeki ev işlerinin bu duygusal boyutuna odaklandığımızda, kadın ev işçileri ve işverenlerinin anlatılarında, bu işlerle ilgili enerjinin tükenmesi ilk göze çarpan özellik olarak değerlendirir. Temizlik, toparlama, yerleri süpürme, bulaşık, çamaşır yıkama, çocukları giydirme, ütü, yemek hazırlama gibi görevlerin yerine getirilmesine bağlı olarak yorucu, tekdüze, tekrarlayan, cansız duygulardan bahsedilmektedir. Yapılması gereken bu işler kimsenin yapmak istemediği ve bittiği fark edilmeyen, rutin bir yapıya sahiptir (Gutierrez-Rodriguez, 2014: 47). Burada belirtmek gerekir ki, bu işlerle ilgili olumsuz duygular sadece işin sıkıcı olmasından dolayı hissedilmez. Bu işler aynı zamanda sıradan olarak algılanmaktadır ve herhangi bir profesyonel tanımdan yoksundur. Bu bağlamda Gutierrez-Rodriguez (2014), ev işlerinde yerleşmiş olan ve işi yapan kişilerin hissettikleri duygu ve duygulanımların, özel hanelerde ifade edildiğini, etkilendiğini, değiş tokuş edildiğini ve dolaşıma sokulduğunu, bu nedenle de etkinin yalnızca bağlamda ortaya çıkmakla kalmadığını aynı zamanda belirli bir bağlamda üretildiğini belirtir. Dolayısıyla duygulanım, ne dil yoluyla rasyonelleştirilebilen ne de baskın bir anlamsal yazıya yerleştirilebilen anlık bedensel tepkilerin ve duyumların ifadeleri olsa da, insanları ve yerleri etkiler ve özel bir ev gibi

sosyal bir alana yerleşirler (Gutierrez-Rodriguez, 2014: 48).

Brennan (2004: 6), ev işçisi kadınların ve işverenlerinin karşılaşmasında duygusal emekten daha fazlasının gerçekleştiğinden ve bu karşılaşmaları duygu aktarımının şekillendirdiğinden bahseder. “Bir ev işçisi çalıştırmak, hane halkını canlandırmanın olumlu hayati güçleriyle aşılama vaadini taşır” (Brennan, 2004: 7). Burada yeniden canlandırma ile Brennan (2004), evin dağınıklık, pislikten, istenmeyen nesnelerden arındırılmasının yanında ev içi alanın yaşanmadığı zamanlarda da duygusal boşluktan arınmasından bahseder. Gutierrez-Rodriguez (2010: 131), ev işçisinin emeğinin bu mekanda üretilen duygulanımlar ve ilişkiler yoluyla belirlendiğini ve kendisinin bu ilişkiselliğe dahil olarak, faaliyetleri aracılığı ile onu dönüştürdüğünü söyler.

Ev işçisi nesnelere dokunup, mekanı düzenleyerek ve kaçınılmaz biçimde bir başka kişinin varlığını ortadan kaldırarak, evi başka bir sosyal alanla ilişkilendirir ve böylece işverenin evini potansiyel bir şenlik alanı olarak yeniden üretir (Gutierrez-Rodriguez, 2010: 131). Brennan (2004) gibi Gutierrez-Rodriguez (2010) de ev işçinin hane halkını canlandıran yeniden üretim emeğinden bahsederken, işçinin ev içinde yaşayan kişilerin duygulanımsal izleriyle karşılaştığından bahseder ve mutfakta sessizce ağlayan işvereni gören işçinin bu enerjiler ile çalışmaya devam ettiğini belirtir. Genellikle evin temizlenmesi ve sterilize edilmesi gibi fiziksel emeği içeren bu işler, daha temelde duygusal temizlik, özümseme ve yeniden canlandırma emeğidir. Gutierrez-Rodriguez (2010: 128), ev ortamındaki kirli işler yapılmasının, işçilerin duygulanımsal, duygusal ve bedensel olarak sindirmek için mücadele etmesi gereken etkili izler ve yan ürünler bıraktığını ifade etmektedir.

Duygulanımsal emek teorisini yan üretken bir emek biçimi olarak değerlendiren Whitney (2018), duygulanımsal emeğin yalnızca başkaları tarafından tüketilecek duygular üretme ya da sosyal hayatı canlandıran ve sürdüren yeniden üretim işi olmadığını belirtir. Duygulanımsal emek duygulanımları ve duygusal yan ürünleri metabolize etme işidir ve duygulanımsal bir ekonomiyi ortaya çıkarır (Whitney, 2018: 643). Duygusal yan ürünler; duygulanımsal emeğin toplumsal cinsiyet, ırk ve göçmen statüsü ya da küresel sınıf hiyerarşisi ile kesişiminde oluşan marjinalleştirilmiş öznellik biçimleri ve tükenmiş failliğin kendisidir (Whitney, 2018: 638). Bu yanıyla duygusal emek istenmeyen duygulanımları ve duygusal yan ürünleri metabolize etme

işini içerir. Duygulanımsal emeğin yan üretken emek bağlamında kuramsallaştırılmasıyla benzersizliği ve özgüllüğü içindeki sömürü biçimlerini yakalamanın mümkün olacağını savunan Whitney (2018), duygulanımsal emeğin üretim ya da toplumsal yeniden üretim emeği ayrımı olmadan her zaman işçinin cisimleşmiş öznelliğinde yan ürünler yarattığını iddia eder. Duygulanımsal emeğin bu ürünleri devredilmez, işçide birikir. Bu duygusal fazlalığın metabolizasyonu, duygusal emeğin mesai sonrası maliyetinin bir parçasıdır. Bu emeğin yan üretken bir emek biçiminde analiz edilmesi, bu emeğin işinin ve işçiye neye mal olduğunun anlaşılmasını sağlar yani bu zahmetin gerektirdiği benzersiz duygulanımsal harcamayı ifade eder (Whitney, 2018: 243).

Ahmed (2004), duygu ve duygulanımların dolaşımın bir etkisi olarak üretildiği “duygusal ekonomi”den bahseder ve duygulanım kavramını açıklarken Marx’ın artı değer kavramından yararlanır. Duygular sermayenin bir biçimi olarak işler ve duygulanım pozitif göstergede ya da metada bulunmaz, sadece onun dolaşımının bir etkisi olarak üretilir (Ahmed, 2004: 118). Duygulanım ve duygular bir sermaye biçimi olarak çalışırken gerçek sermayenin aksine, bu fazlalık genellikle istenmeyen bir durumdur. Whitney’e (2018) göre, duygulanımsal emeğin yan üretken niteliğini anlamak, işçinin duygusal emeğin metalaştırılmamış fazlalığını metabolize etmekle nasıl görevlendirildiğinin görülmesini sağlamaktadır. Bu, duygulanımsal emeğin etkileşimli yanı ile ilgilidir ve ev işçisi kadınların işverenler ya da bakım verdikleri kişiler ile karşılaşmalarında bir duygu aktarımı ve duygulanım gerçekleşir. Ayrıca dolaşıma giren duygusal atığı kontrol altına alma ya da sindirme zahmeti de oluşur (Whitney, 2018: 647). Bir başka deyişle, ev işçisi kadınlar tüketicide duygulanımsal yenilenme üretmese dahi kendilerinde üretilen bir duygulanımsal tükenme olabilir (Whitney, 2018: 647).

Duygulanımsal emeğin yan üretken bir biçimde değerlendirerek toplumsal cinsiyet, ırk, göçmen statüsü ve küresel sınıf hiyerarşisi kesişiminde değerlendirmek hem ev ve bakım işlerinin duygulanımsal emek ile tanımlanan diğer işlerden nasıl farklılaştığının hem de göçmen ev işçilerinin diğer ev işçilerinden hangi noktalarda ayrıldıklarını anlamak açısından önem taşımaktadır. Whitney (2018) yan üretken emek analizinde, uçuş görevlileri ve ev işçilerinin duygusal atıkları kontrol altına alma ve duygusal fazlalığı metabolize etme açısından benzerlik taşısa da göçmen ev

işçisinin emeğinin yan üretken yönünü incelemenin, kadınlar arasında duygusal emeğin ırksallaştırılmış bir bölümünü ortaya çıkardığını belirtir. ırksallaştırılmış iş bölümünü Whitney (2018), beyaz ve burjuva olarak kodlanan feminenleştirilmiş emek biçimlerinin profesyonelleşirken, göçmen kadınlara ve beyaz olmayan kadınlara verilen ev işleri ve diğer işlerin yalnızca değersizleştirilmekle kalmayıp, aynı zamanda profesyonellikten de uzaklaştırılması ile açıklar. Beyaz olmayan kadınların temizlik ve yemek pişirme gibi kirli işleri perde arkasından yaptığı ırksallaştırılmış iş bölümü ve yeniden üretim, yan üretken açıdan değerlendirildiğinde duygusal atığı ve onu metabolize etme ve kontrol altına alma işini yeniden dağıtan, kadınlar arasında ırksallaştırılmış duygusal bir ekonomiyi içerir (Whitney, 2018: 651). Feminenleştirilmiş işin kendisinin değersizleştirilmesinin duygusal yan ürünleri yeniden dağıtılır: beyaz veya küresel üst sınıf kadın, bir ev işçisi kiralayarak, kendisini bir "ev hanımı" olarak ücretsiz kadınlaştırılmış yeniden üretim emeğinin değersizleştirilmiş statüsünden uzaklaştırabilir (Whitney, 2018: 652).

2.2 Bakım Emeği

Türkiye'deki bakım sektörünün, bakıcılar ve aileleri, bakım alanlar ve aileleri, ağlar, araçlar, sosyal refah ve bakım rejimleri, göç düzenlemeleri gibi farklı düzeylerde birçok aktörü bulunmaktadır. Göçmen bakım emeğinin duygulanımsal emek perspektifi ile değerlendirildiği bu çalışmada her bir başlık üzerinde kısaca durulmakla birlikte bu bölümde, özellikle Türkiye'de göçmen bakım emeğine yönelik ihtiyaç ve talepleri oluşturan koşullar ve bakımın küreselleşen bir metaya dönüşümü konuları incelenmektedir.

Bakım, en genel tanımıyla kişisel sağlıklarını ve refahlarını kendileri sağlayamayan kişilere sunulan hizmetleri içerir ve bu hizmetler, çeşitli görevleri ve faaliyetleri içermektedir (Yeates, 2004, 371). Abel ve Nelson (1990: 4), bakımı insanlığın sosyal dokusunu sürdürmesinin temeli olarak ifade eder. Lutz (2011), bakım işinin özel hanelerdeki bağımlı olan ya da olmayan üyelerin bakımı, gözetimi ve yetiştirilmesi konularında yardımcı olma, danışmanlık yapma, destekleme, eğitme gibi fiziksel ve duygusal faaliyetleri içerek şekilde tanımlamaktadır. Gökbayrak (2009: 59), ise bakımı, kendisine bakabilecek durumda olmayan çocuk, yaşlı, engelli ve kronik rahatsızlığı olan kişilere sunulan hizmetler ile birlikte bu kişilere destekleyici yönde verilen nakit yardımları kapsayacak şekilde açıklar.

Bu araştırmada özel hanelerde gerçekleştirilen bakım faaliyetleri incelenmektedir. Özel hanelerde gerçekleştirilen bakım işi, Lutz'un (2011) tanımlamasıyla, insanların ve refahları için gerekli olan insan bakımından, temizlik, düzenleme, çamaşır yıkama, ütü, yemek pişirme gibi ev işlerine kadar geniş faaliyetleri içermektedir. Bakımın bu çalışma özelinde mekânsal olarak sınırlandırılmasının nedeni huzurevleri, kreşler, okullar gibi kurumsal alanlarda hemşirelik, öğretmenlik gibi profesyonel yollarla ya da aile üyeleri tarafından ücretsiz olarak gerçekleştirilen faaliyetlerin dışında karşılanan bakım emeğine odaklanılmasıdır. Yeates (2004), bakım işinin piyasanın dışında ve genellikle hane içindeki kadınlar tarafından gerçekleştirildiğini belirtirken, Lutz (2011) özel hanelerdeki bu işlerin esas olarak göçmen kadınlar tarafından yapıldığını ve bu alanın kadınlar için küresel işgücü piyasasındaki en önemli sektörü oluşturduğunu ifade eder. Bireysel ve kamusal olanın mekansal olarak iç içe geçtiği ev ve bakım işi hem işyeri-ev hem de işçi-işveren ilişkileri bakımından hassas bir alanı oluştururken aynı zamanda bir eşitsizliği yansıtmaktadır (Rittersberger-Tılıç ve Kalaycıoğlu, 2012: 301).

Anderson ve Shutes (2014), bakım işinin bir yönüyle profesyonel bir dizi faaliyeti ifade etmesi nedeniyle, ev işlerinin “bakım” kavramı altında ele alınmasının kirlile ilgili işleri örtebileceğini belirtir. Ancak gündelik uygulamalara bakıldığında bakım işçilerinin sık sık ev işlerini yapması gerekirken, ev işçilerinden de bakımla ilgili görevleri üstlenmesi istenir ve ev ve bakım işlerinin örtüşmesine atıfta bulunan Anderson ve Shutes (2014) yeniden üretim işinin 3C'sini (temizlik, yemek pişirme, bakım) vurgular. Bu nedenle çalışmada, bakım işinin geniş bir yelpazede değerlendirilmesi tercih edilmektedir.

Lutz (2011), ev işleri ve bakım işinin, toplumsal cinsiyet rejimi, göç rejimi ve refah rejimlerine temas ettiğini, Esping-Andersen'in (1990) liberal, sosyal demokrat ve muhafazakâr refah rejimlerini üç rejimli modelinin toplumsal cinsiyeti dikkate almadığı için yaygın olarak eleştirilse de analiz birimlerini oluşturan devlet, piyasa ve aile arasındaki ilişkinin benimsendiğini ifade eder. Bakım hizmetlerinin ülkelerin refah rejimleri içerisindeki anlamı ve yaşanan dönüşümlerin niteliği, bakım hizmetlerinde göçmen kadın emeğine olan talebin de önemli bir belirleyicisi konumundadır (Gökbayrak, 2009). Bakım alanında göçmen kadın emeğine yönelik talep, ülkelerin refah rejimlerinden ayrı değerlendirilemez. Ülkelerin refah rejimleri,

sosyal hizmetlerin kamu, aile ve piyasa arasında nasıl paylaşıldığı ile tanımlanmaktadır (Esping-Andersen, 1990). Lutz’a (2017) göre, refah devletlerinin bakım sistemlerini anlamada göçmenlerin varlığı giderek daha önemli bir hale geldiği için, refah rejimleri teorisine göç rejimlerinin dahil edilmesi gerekmektedir.

Modern batı dünyasında bakım imgesinin kadınsı, özel, doğal ve iyi işleyen bir ideal üzerine inşa edildiğini belirten Hochschild (1995), bu imgelerdeki bakıcının erkek değil kadın, bakım verilen yerin kamusal bir alandan ziyade ev olduğunu ve bakıcılığın doğal ve zahmetsiz bir çalışma biçimi olarak tasvir edildiğini anlatır. Bakım, genellikle kadınların yaşamlarında erkeklere kıyasla daha belirgin bir rol oynar ve çoğunlukla kadınlar çocuklara, engellilere, hastalara ve yaşlılara yönelik bakımı üstlenir. Toplumsal cinsiyet düzenlemelerinin ve rejimlerinin bir parçası olan bakım, refah devleti düzenlemelerinin merkezi bir unsurudur (Lutz ve Möllenbeck, 2011). Ev işlerinin çoğu zaman ve neredeyse dünyanın her yerinde iş kanunun dışında tutulmasından kaynaklı istismarın, şiddetin, hak ihlallerinin tespit edilmesi ve işverenlere ya da aracı kurumlara yaptırım uygulamayı olanaksızlaştırmaktadır. Ev hizmetlerinin iş kanunu kapsamına girmemesi bir diğer yönüyle bakım işinin cinsiyetlendirildiğinin ve gerçek bir iş ve istihdam ilişkisinin dışında bir “aile meselesi” olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır (Lutz ve Möllenbeck, 2011).

Dünya genelinde ve Türkiye’de, ev işçilerine dair kesin sayılara ulaşmak zordur. Ev işçilerine dair istatistiksel verilerin elde edilmesi, ev işlerinin karmaşıklığı ve ev işçilerinin karşılaştığı sorunlar nedeniyle oldukça zorlu bir süreçtir. Bu zorlukların temel sebepleri arasında, ev işlerindeki istihdamın genellikle kayıt dışı olması, iş tanımının belirsizliği ve ev içi emeğin karşılıksız ve görünmez nitelikte olması bulunmaktadır. Ancak buna rağmen tahmini bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. ILO verilerine göre, 2013 yılında dünya genelinde 67 milyon üzerinde ev işçisi tespit edilirken bu verilere 15 yaş altı çocukların da dahil edilmesi ile sayıların çok daha yüksek olacağı tahmin edilmektedir (Güler, 2021: 23). Ev işçilerinin yüzde 80’ini kadınlardan oluşurken, dünya genelinde 50 milyon ev işçisinin kayıt dışı çalıştığı ve ev işçilerinin yüzde 17’sinin göçmenlerden oluştuğu bilgileri mevcuttur (Güler, 2021: 23).

Türkiye’de ise ev işçilerine dair tahmini verilere TÜİK’in verileri aracılığı ile ulaşmaktayız. 2019 yılı için Türkiye’deki tahmini ev işçisi TÜİK’e göre 281 bin 998

iken EVİD-SEN ve İMECE gibi ev işçileri sendikaları bu sayının 1 milyonun üzerinde olduğunu iddia etmektedir (Güler, 2021: 29).

2.2.1 Özel hanelerde yaşlı bakımı ve bakımın duygulanımsal boyutu. Bakım işi sadece ev işleri ve bakımın fiziki görevleri ile sınırlı değildir. Bakım, fiziksel ve sosyal yeniden üretimi içerirken kişiler arasındaki dayanışma ve duygulanımsal faaliyetleri ve yönelimleri ortaya çıkarır (Yeates, 2011: 1112). Ayrıca Yeates (2011), bakım alan kişinin fiziksel ve genel refahına yönelik görevlerin, kişisel, sosyal, sağlık ve cinsel bakım gibi oldukça samimi görevler ile yemek yapma, temizlik, ütü ve genel bakım işleri gibi daha az samimi görevler arasında değiştiğini belirtir. Hochschild (1995), bakım terimi ile bakım veren ve bakım alan kişi arasındaki duygusal bağa atıfta bulunur ve bakım verenin, başkalarının refahını sağlamada kendisini sorumlu hissettiği, bu sorumluluğu yerine getirirken de zihinsel, duygusal ve fiziksel olarak çalıştığını belirtir. Bakımın duygu, eylem, düşünce ve zaman içerdiğini aktaran Hochschild (1995), bakım işinin kişisel ve hislerle ilgili bir çalışma gerektirdiğini vurgular ve bakımın duygusal işlerini; bakılan yaşlının hastalığının kabullenmesine destek olmak, moralini yükseltmek, neşelendirmek, sarılmak gibi etkileşimli ve temas gerektiren bir dizi eylem ile açıklar.

Göçmen ev işçilerinin görevlerinin tanımında ve pratikte yaptıkları işlerde, nesneyle ilgili ve kişiyle ilgili hizmetler arasında bir ayrıma gidilmemektedir ya da görevin tanımında bir ayrıma gidilse de pratikte bu ayrım geçerli olmadığı görülmektedir. Çalışanların iş rutinleri temizleme, ütüleme, düzenleme, yıkama, yemek pişirme, yaşlılara ve çocuklara bakma, çocuklara derslerinde yardımcı olma, yaşlılar için alışveriş yapma gibi nesneyle ve kişiyle ilgili görevlerin karışımından oluşmaktadır. Lutz'a (2011) göre, bu hizmetlerin özellikleri, kişiselleştirilmiş bir biçimde sunulmalarından dolayı son derece talepkar ve duygusal açıdan yüklü olabilmeleridir. İşveren ve ev işçisi arasında eşitsiz bir güç ilişkisi olmasına rağmen bağımlılık ilişkisinin olduğu alanlarla da mevcuttur. Özel bir hanede çalışmanın karşılıklı duygusal ve maddi bağımlılıklar yarattığını ileri süren Lutz (2011), işveren ve çalışan arasındaki ilişkinin güvencesizliğini vurgular ve işverenin tek taraflı feshine dayalı bir anlaşma olduğunu belirtir. Ancak Lutz (2011), özellikle çocukların ve yaşlıların bakıldığı durumlarda, işverenin güvenilirlik ve sürekliliğe büyük ölçüde olan bağımlılığının çalışanın sadakatine eşit derecede bağımlılık doğurduğunu ifade eder.

Bauer ve Österle (2013), bakım alanının çalışana bağımlı olma derecesinin yatılı bakım işlerinde yüksek seviyede olmasının muhtemel olduğunu ve bakım alanları olumlu iş birliğine zorlamasının beklenebileceğini ifade eder. İşveren ve çalışan arasındaki sosyal iş birliğinin temelinde tutum ve davranışların etkili olduğunu belirten Bauer ve Österle (2013), saygı ve empatik davranışların uygulanabilir koşullar yaratılmasına yardımcı olduğunu vurgular. Bora (2021: 117) ise farklı bir noktaya değinerek ev hizmetlerinin mahrem alanda gerçekleşmesi neticesinde çalışanın emeği karşılığında ödenen ücretten daha fazla karşılık gerektiği yönünde bir inanç oluşmasını bir fazlalık, mahremiyetin yarattığı bir artık olarak tanımlamaktadır.

Hochschild'ın (2002), sevgi ve ilgi ithal edilmesi olarak tanımladığı ulusötesi bakım işinde, göçmen kadınların bakım alanlara sevgi, ilgi, şefkat, saygı göstermeleri aynı zamanda bakım alan kişiyi aileden biri gibi görmelerine yol açmaktadır. Ancak göçmen ev işçisinin aileden biri gibi görülmesine yönelik literatürde farklı görüşler de yer almaktadır. Göçmen ev işçisinin aileden biri olarak benimsenmesini bir kurgu olarak değerlendiren Akalın (2017b: 220), bunun sonucunda göçmen ev işçisinin işi kendi eline almaya teşvik edildiğini ve böylece hem işi yapabilen hem de işverenin denetimine ihtiyaç olmadan kendi eksiklerini izleyebilen bir özellik kazandığını belirtir. Ailenin bir üyesi gibi görülen göçmen kadınlar, bu sayede işi sadece yapmak zorunda olduğu için değil, aynı zamanda yapmak istediği için de yapacaktır (Akalın, 2007b: 220).

Bakım işinin ulusötesi örgütlenmesinin bakım çalışanı için “arada yaşama” alanıyla sonuçlandığını belirten Gutierrez-Rodriguez (2014), bakım hizmetlerinin gayri resmi özelliğinden kaynaklı göçmen kadınlar için “yarı aile üyesi” olma ve “mesafeyi” koruma arasında bir denge kurmanın zorunluluk haline geldiğini ifade eder. Arada yaşama ile anlatılan göçmen kadının menşe ülkesindeki ailesi ve bakım verdiği evdeki aile arasındaki yaşam biçimidir. Rittersberger-Tılıç ve Kalaycıoğlu (2017) ise işverenin ve çalışanın yaşamlarında, dini ritüeller, sosyal ilişkilerin oluşumu, iş bölümünün cinsiyet temelli paylaşımı, çalışma veya sağlık koşullarının güvencesi gibi farklara rağmen işveren ve işçinin birbirlerine güven duymak ve dürüstlüklerine inanmak durumunda olduklarını belirtir. Karşılıklı olan bu güven ilişkisi en temelinde yasal bir sözleşme yerine geçen bir çeşit “fiktif aile ilişkisi” kurulmasıdır (Rittersberger-Tılıç ve Kalaycıoğlu, 2017: 316).

Çalışan ve işveren arasındaki ilişkinin baba-oğul ilişkisi şeklinde tanımlandığı aile metaforu, patrona sadık, itaatkâr ve fedakar çalışan beklentisiyle bir tarz sömürü ilişkisine yol açarken diğer yandan patronun çalışanın iş dışındaki yaşamları ile ilgilendiği ve ailevi sorunlarına yardım ettiği bir destek mekanizmasına dönüşebilmektedir (Demirdizen-Çevik, 2019: 63). Ayrıca bakım işinin etkileşim, iletişim, duygulanım ve duygu içeren yanı bakım verilen ve çalışan arasında güçlü bir bağ kurulmasına ya da duygusal bir sömürüye de neden olabilmektedir.

Yeoh ve Shirlena (1998: 585), göçmen işçilerin göç ettiği ülkedeki evlerini, belirli bir düzeyde inceleme ve gözetime tabi olan istihdam yerleri ve aynı zamanda sosyal ilişkilerinin ayrılmaz bir parçası olarak tanımlar. Bu evlerde göçmen kadınlar bakım işinin sadece duygusal görevlerini üstlenmekle de kalmazlar aynı zamanda hane içinde dolaşımda olan duygu ve duygulanımların etkisine de maruz kalırlar ve özel evlerdeki duygulanım hakkında düşünmek duyguların etkisine ve başkalarının duygularından nasıl etkilenildiğine işaret eder (Gutierrez-Rodriguez, 2014: 47).

2.2.2 Bakımın küresel pazarı ve göç. Küresel bakım zincirleri kavramı Amerikalı sosyolog Arlie Hochschild (2000) tarafından ortaya atılmıştır ve günümüzde göçün dünya çapında artan kadınlaşması için önemli bir analitik kategori olarak kabul edilmektedir. Küresel zincirleri, genellikle yoksul bir ülkede başlayıp zengin bir ülkede son bulurken Hochschild (2014: 250), bu zincirlerin kimi zaman yoksul bir ülkede kırsaldan kentsel alanlara doğru ilerlediğini ya da daha az fakir bir ülkeye doğru gerçekleştiğini belirtir. Bakım zincirleri, bir çocuk ya da bakıcının bakmakta sorumlu hissettiği bir yaşlıdan oluşan bir bakım nesnesi ile bir özne olarak bakıcının kendisine dayanır (Hochschild, 2014: 250). Hochschild (2014: 251), çoğu küreselleşme çalışmasının para, piyasa ve emek akışına odaklanarak kadın, çocuk ve birinin diğerinin bakımını üstlenmesi konularını önemsemediğini belirterek eleştirir. Esneyen küresel ücretler arasındaki uçurum, nispeten profesyonel iş alanlarında dahi daha az ücret ödenen bir yerde ücretlerin daha yüksek olduğu, dadı, hizmetçi ve bakım çalışanı gibi daha az vasıflı işerde çalışmak üzere bir yere taşınmak için güçlü bir teşvik kaynağıdır (Hochschild, 2014: 251). Elbette göç sürecini sadece daha yüksek ücretle ile açıklamak yetersiz olacak. Hochschild'ın (2014: 252) da belirttiği gibi göç edenler aynı zamanda daha fazla güvence istemektedir ve çeşitli işler ve ulusal ekonomilere erişebilmek bu kişiler için küreselleşmenin yol açtığı istikrarsızlıklar

karşısında bir sigorta haline gelebilmektedir. Kaynakların Birinci Dünya ve Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki eşitsiz dağılımına odaklanan küreselleşme analizlerine karşı Hochschild (2014: 252), hangi kaynakların eşitsiz dağıtıldığını sorar ve “sevgi”nin de dünya çapındaki adaletsiz yeniden dağıtıma dahil olup olmadığını irdeler. Bu noktada Marx’ın artı-değerinden yararlanan Hochschild (2014: 253), özel alandaki insan ilişkilerine dayanan bakım işleri ile fabrikalarda gerçekleştirilen üretime dayalı işlerin, sınıf, ırk, ulus zincirinde daha aşağıda yer alan insanların karı paylaşmaması gerçeğinde ortaklaştıklarını savunur. Marx, kamusal alanda işçilerin sömürülmesinden bahsederken, Hochschild (2014), bakım işi için kamusal alan ve özel alanda gerçekleşen olaylar arasındaki bağlantıların Marx’ın tartıştığından çok daha karmaşık olduğunu savunur ve duygulara dokunan bakım işinin bir duygusal emek olduğunu aynı zamanda bundan çok daha fazlasını içerdiğini ifade eder. Burada kamusal alandaki olaylar ile Hochschild (2014), göçmen kadınların bakmak için para aldıkları çocuğa duydukları sevgiyi, özel alandaki olaylar ile de ülkesinde kalan çocuklarına duyduğu sevgiyi kastetmektedir. Küreselleşme bakım zincirindeki aktörlerin dünyalarını birbirinden ayırmaktadır (Hochschild, 2014: 253). Küresel kapitalizmi farklı boyutları ile değerlendiren Hochschild (2014: 258), bu sistemin Üçüncü Dünya Ülkelerinde annelik arzına neden olurken, Birinci Dünya Ülkeleri için de anneliğe talebi yarattığını belirtir.

Küresel bakım zincirinin en altında kalan göçmen anneler ve çocukları Lutz (2011)’un ifadesiyle, bakım kaynaklarının tükenmesinin duygusal ve sosyal bedelini ödemektedirler. Göçmen kadınların çocukları ile yıllar süren mekânsal ayrılığı nedeniyle anne ve çocuk arasındaki bağın, geçim araçlarının ve özel okullarda veya üniversitelerde alınan iyi bir eğitimin sağlanması yoluyla ifadesi anneliğin metalaşmış bir versiyonu ortaya çıkmaktadır (Parrenas, 2005). Göçmen kadınlar için anneliğin ulusötesi boyutunda, iyi bir anne olmak için para kazanmak kimliği ön plana çıkmaktadır. Ulusötesi aile bağlarında çeşitli zorluklar ortaya çıksa da göç etmenin duygusal maliyeti karşısında, ailelerinin yaşam standartlarını iyileştirmek veya çocuklarına daha iyi eğitim olanakları sunabilmek cazip kazançlar olarak görülmektedir. Parrenas’ın (2015: 93) da belirttiği gibi geride kalanlara doğrudan sunulamayan sevgi ve özenin maddi biçimlerde telafi edilmeye çalışılması ulusötesi aile yapılarında görülen yaygın bir stratejidir.

Çoğu bakım çalışanı kadın, daha zengin bir ülkedeki hanede ya da daha az varlıklı ülkelerdeki zengin ailelerin evinde çalışmak üzere göç ederken genellikle yeni işyerleri aynı zamanda ikamet ettikleri yerdir (Lutz, 2017). Göçmenler tarafından sağlanan bakım hizmetleri sektörünün büyümesi ülkelerin farklı zamanlarda izledikleri farklı refah politikalarına göre çeşitli nedenlere dayanmaktadır. Lutz (2017), bu sektörün büyümesinin nedenlerini; devletlerin bakımı kurumsal olarak sağlamaktan çekilmesi, Avrupa’da olduğu gibi özel hanelere bakım için sağlanan nakit programlarının geliştirilmesi ve ABD’de olduğu gibi bakım alanında devletin bir müdahalesinin bulunmaması olarak sıralamaktadır. Nedenler farklılaşsa da bakım hizmetinin devletin kontrolünde olmayan özelleştirilmiş bir istihdam sektörünün parçası haline geldiğini söyleyebiliriz. Parrenas (2015), bu küresel eğilimleri yeni bir uluslararası üretim ve iş bölümü olarak tanımlamaktadır. Lutz (2017), Andall’ın (2000) “post-feminist paradigma” olarak adlandırdığı, bakım işlerinin bir kısmının göçmen kadınlara yaptırılmasının orta sınıf erkek ve kadınların, iş ve yaşamları arasında denge kurmalarına ve toplumsal cinsiyete dayalı sorumluluklarını hafifletmelerine yardımcı olduğuna dikkat çeker. Ancak bakım sorumluluklarının özel hanelerde çalışan başka bir kadına devredilmesi, bakım işinin aile içindeki cinsiyete dayalı bölünmesini olduğu gibi bırakmaktadır (Lutz, 2017).

Göç rejimleri, vatandaşı olmayan kişilerin ülkeye giriş ve ülkeden çıkış kurallarını belirlerken, göçmenlere istihdam, sosyal, siyasal ve medeni hakların verilip verilmeyeceğine, yerleşme ve vatandaşlığa erişim hakkının tanınıp tanınmayacağına karar verirler (Lutz, 2017). Ancak düzensiz göçmenlik, sadece ev işleri için resmi işe alım kanallarının olmadığı ülkelerde değil, işe alım kanallarının yasal olarak düzenlendiği ülkelerde de oldukça yüksek düzeydedir (Lutz, 2011). Göç alan ülkelerden çok azı bu durumunun çözümüyle gerçekten ilgilenirken, göç veren ülkeler göçmen vatandaşlarının çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik sınırlı güce sahiptir ya da göçmen menşe ülkelerine gönderdikleri dövizlere olan bağımlılıklarından ötürü sessizliklerini korumayı tercih etmekte ancak ağır istismar durumlarında müdahalede bulunmaktadırlar (Lutz, 2011). Bu bağlamda, ileri derecede sanayileşmiş ülkeler ile Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Doğu Avrupa arasındaki ekonomik eşitsizliklerin, duygusal bakım işinin metalaşması ve yeniden üretim emeğinin eşitsiz dağılımı nasıl desteklediğini açıklamak için Hochschild’ın (2000)

“küresel bakım zinciri” kavramsallaştırması son derece önemlidir. Parrenas (2005), bakım sermayesinin geri çekilmesinin menşe ülkelerden bir bakım göçü anlamına geldiğini belirtirken; Lutz (2011), bazı göç veren ülkelerdeki bu insan kaynağının ihraç edilebilir tek hammadde olduğunu ileri sürmektedir. Her ne kadar Dünya Bankası artık işçi dövizleri mekanizması aracılığıyla paraya çevrilen bu hammaddeyi, sözde gelişmekte olan birçok ülkede ulusal ekonomik kalkınmaya ana katkı olarak görse de göçmen anneler ve çocuklarının bu zincirin en sonunda kaldıkları ve bakım kaynaklarının tükenmesinin duygusal ve sosyal bedelini ödedikleri göz ardı edilemez (Lutz, 2011). Aynı zamanda Lutz (2011), giderek daha fazla sayıda kadının menşe ülkelerinde kullanamadıkları artan eğitim sermayelerine rağmen göç etme eğiliminde olduğunu ve çoğu zaman yasadışı (düzensiz) var olma gibi risklerle karşı karşıya olduğunu belirtir. Yeates (2009: 42), hizmet sağlayıcılar ve hizmet alıcılar arasındaki bağlantıların devletler, sınıflar, toplumsal cinsiyet ve etnik gruplar arasındaki hiyerarşilerden kaynaklanan daha geniş sosyo-ekonomik eşitsizlikler tarafından biçimlendirildiğini savunur. Göçmen kadınların hizmet sağlayıcı konumda olmaları sadece yüksek kadın istihdam oranının bir sonucu değil, aynı zamanda “sosyal statünün korunması” meselesidir (Yeates, 2009: 49).

Günümüzde göç süreçlerinin hızını arttıran unsurlardan biri zaman ve mekan sıkışmasının önüne geçen telekomünikasyondur (Lutz, 2011). E-posta, anlık mesajlaşma ya da ucuz arama yollarının kullanılması ile ev çalışanı göçmen kadınlar ulusötesi aileleri ile her gün iletişimde olabileceği ve sosyal ağları aracılığı ile farklı ülkelerdeki yaşam ve çalışma koşulları hakkında bilgi alışverişinde bulunabileceği anlamına gelmektedir. Bu sayede daha önce görülmemiş ölçüde bilgi zincirleri ve kaynakları yaratılmaktadır (Lutz, 2011). Castles vd.’nin (2022) de belirttiği gibi “göçler münferit olgular değildir”. Metaların, sermayenin ve fikirlerin hareketi neredeyse her zaman insan hareketliliğine yol açmış olsa da bunun tersi de geçerlidir. Gelişmiş ulaşım ve yaygınlaşan medya ile kolaylaşan küresel kültürel değişim, başka yerlerdeki yaşam ve fırsatların bilgisini yayarak göç arzunu artırabilmektedir (Castles vd., 2022: 4).

Bakım sektörünün bakıcılar ve aileleri, bakım alıcılar ve aileleri, ağlar, aracılar, sosyal refah ve bakım rejimleri ve göç rejimleri gibi birçok aktörü farklı seviyelerde içermesinden dolayı Lutz (2011), küresel bakım zincirinin küresel üretim sistemi ile

karşılaştırılabileceğini öne sürer.

2.2.3 Türkiye’de bakım emeği ve göçmen kadınların rolü. Türkiye’de ev hizmetlerinin dönüşümünü 19. yüzyıldan günümüze, kölelikten kaçak göçmenliğe şeklinde inceleyen Özbay (2015: 100), ev hizmetlerindeki bu değişikliğin yüksek oranda siyasal yapıdaki ve üretim biçimindeki dönüşümlerden kaynaklandığını belirtir. Tüm bu değişim sürecinde ev içi emeğin toplumsal cinsiyete dayalı biçimi aynı kalırken, üst ve orta sınıf kadınlar ev ve bakım işlerindeki sorumluluklarını ücret karşılığında ev emekçilerine aktarmaktadır. Özbay (2015: 102), tarihsel süreçte ev hizmetlerindeki değişen öznelerini köleler, evlatlıklar, gündelikçiler ve yabancı işçiler şeklinde sıralar ve ortak özelliklerinin göçmen² olmak olduğunu vurgular.

Göçmen kadınların menşe ülkeleri farklılıklar göstermektedir. Türkiye bağlamında ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların yoğunluklu olarak hangi ülkelerden göç ettiğini dönemsel olarak kategorize etmek mümkündür. 1990’lı yıllarda Türkiye’ye turist vizesi ile gelen göçmen kadınlar ev hizmetlerindeki yerlerini almaya başlamıştır ve vize sürelerinin bitmesinin ardından ülkelerine dönmeyerek düzensiz durumda çalışmaya devam etmişlerdir (Özbay, 2015: 122). Bu dönem ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar Filipinlilerden oluşmaktadır. Moldova’dan gelen Gagavuz Türkleri ile birlikte göçmen ev işçileri Türkiye’de yaygınlaşmıştır ve bu kadınlar Türkçe bilmeleri nedeniyle genellikle yaşlı veya hasta bakımında tercih edilmişlerdir (Özbay, 2015: 123). 2000’lerde Bulgaristan, Romanya, Ukrayna ve Rusya’dan gelen göçmen kadınlar, ev hizmetlerindeki göçmen nüfusu oluşturmuşlardır. Özbay (2015), bu grubu birinci dalga olarak tanımlarken, Gürcü, Azeri, Ermeni, Türkmen ve Özbek göçmenler ikinci dalga olarak tanımlanmaktadır. Burada değinilmesi gereken önemli bir husus da yeni gelenlerin her zaman daha düşük ücretler ile ev içi emek süreçlerine eklenmesidir (Özbay, 2015: 123).

Bu çalışmanın odak grubunu Post-Sovyet ülkelerden gelen göçmen kadınların oluşturması nedeniyle ikinci dalga olarak adlandırılan bu göçmen nüfusun Türkiye’deki ev hizmetlerine dahil olma örüntüleri daha detaylı incelenmektedir. İlk

² Özbay, köleler ve yabancıların dış göçle, gündelikçiler ve evlatlıkların ise iç göçle bulundukları yerler geldiklerini belirtir. Köleler, evlatlıklar, gündelikçiler ve yabancıların göç nedenleri ev hizmetlerinde çalışmak olsa da Özbay göçlerine ilişkin insan ticareti, emek göçü, zorla göç ve göçün aktörleri (devlet, aile) gibi farklılıkları detaylı bir biçimde açıklamaktadır.

olarak Post-Sovyet ülkelerin tarihsel arka planına bakıldığında, 1989 sonrası komünizmden serbest piyasa kapitalizmine dönüşün bu ülkelerin tüm siyasi, ekonomik ve sosyal yapısını değiştirdiği görülmektedir. Bu hızlı dönüşüm, kitlesel işsizliği beraberinde getirerek milyonlarca insanı yoksullukla tehdit etti (Toksöz, 2020). Akalın (2007b), bu ülkelerden Türkiye'ye ilk göç hareketleri başladığında ev hizmetleri sektöründe profesyonel işgücüne yönelik yeni bir açık olmadığını belirtir. Bu dönemde Türkiye'deki ev hizmetleri sektörü yerli ev işçilerinin çalışma sistemleri çevresinde şekillenmekteydi (Akalın, 2007b: 222). Türk yatılı ev işçileri, özel aile meseleleri etrafında yaşamlarını düzenlerken kendi ailelerine yönelik sorumlulukları, bedenleri ve emekleri genellikle ataerkil güç tarafından sınırlanmaktadır (Akalın, 2007b: 222). Türk ev işçileri emeklerini genellikle sınırlı zaman dilimleri içinde işverenin evinde sunarlar. Uluslararası göçün çoğu zaman ekonomik bir boyutu olduğunu belirten Castles vd. (2022: 323), menşe ülkelerin, göçmen dövizlerini, yatırımlarını ve teknoloji transferlerini ekonomik büyümenin kaynağı olarak görürken; hedef ülkelerin, iş gücü ve beceri taleplerinin göçmenler tarafından karşılanması boyutu ile ilgilendiğini ifade eder. İşgücü göçünün sıklıkla zengin ve yoksul ülkelerin karşılıklı ihtiyaçlarını karşıladığı fikrinin yer aldığını belirten Castles vd. (2022), bu işgücü ihtiyaçlarının toplumsal olarak inşa edildiğini vurgular. Yüksek ve orta gelirli ülkelerde düşük vasıflı göçmen iş gücüne duyulan ihtiyaç, belirli sektörlerdeki düşük ücretler, kötü koşullar ve toplumsal statü nedeniyle yerli işçilerin bu işleri üstlenmek istememelerinde kaynaklanmaktadır (Castles vd., 2022: 324).

Post-Sovyet ülkelerden gelen göçmen kadınların ev hizmetleri sektöründeki yerinin önemi dışında, göçe dair yaklaşımlarda da değerli dönüşümler yaşanmıştır. 1990'ların başında eski Sovyet ülkelerinden gelen göçmenler ile cinsiyet körü göç yaklaşımının sorgulanmaya başlandığına değinen Kaşka (2020: 54), gelen göçmen kadınların çoğunluğunun ailedeki erkeklerin refakatçisi konumundan bağımsız olarak göç eden kadınlar olması dolayısıyla bu göç akışlarının, göçün kadınlaşmasını analiz etmek için uygun bir arka plan sunduğunu belirtir.

Göçmen kadınların emeğine ilişkin değinilmesi gereken bir diğer noktaya ise Toksöz (2020) dikkat çeker ve göçmen emeğine duyulan ihtiyacın, işgücüne yönelik cinsiyet boyutunu baskın bir şekilde belirleyen mevcut refah rejimlerinden ayrı bir şekilde değerlendirilemeyeceğini ifade eder. Refah rejimleri ve istihdam modelleri,

kadınların işgücüne katılımı, pazarın organizasyonu ve bakım çalışanı arzı da dahil olmak üzere işgücü piyasasının belirleyici özellikleridir (Toksöz, 2020: 140). Gökbayrak'ın (2009: 56) ifadesine göre, bakım hizmetlerine yönelik talepteki artış ile göçün feminizasyonu arasındaki ilişki, küresel bakım zinciri analizleriyle birleştirilerek ele alındığında, refah rejimlerinin ve rejimin özelliklerinin etkisiyle şekillenen refah devletinin yeniden yapılanmasının, göçmen kadın emeğine yönelik talebin önemli bir unsuru olduğu anlaşılabacaktır. Lutz'un (2011) da öne sürdüğü gibi ev içi iş göçü alanında yapılan çalışmalar, bakım göçünü anlayabilmek için refah devleti politikalarının ve bakım sistemlerinin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Türkiye'de aile, refah rejiminin daima merkezinde yer almış ve hatta sosyal politikalar, aile yapısının güçlülüğü ve birbiriyle dayanışma inancı doğrultusunda şekillenmiştir (Rittersberger-Tılıç ve Kalaycıoğlu, 2017: 307). Rittersberger-Tılıç ve Kalaycıoğlu (2017), Türkiye'de toplumun çoğunluğunun yaşlanmayı ve yaşlı bakımını sosyal bir sorumluluktan ziyade ailenin görevi olarak görmeye devam ettiğini vurgular.

İşgücü piyasalarında önemli etkiye sahip diğer bir unsur ise vize rejimleri ve göç politikalarıdır. Ticari ilişkileri desteklemek amacıyla sınırların serbest ve kolay geçilmesinin desteklenmesi, Türkiye'de halihazırda ekonomik yapının temel bir özelliği olan kayıt dışı istihdama katkı sağlamaktadır (Toksöz, 2020: 146). Türkiye toplumunda kayıt dışı istihdamın kabulü yerliler ve göçmenler arasında kısmi ikame ve kısmi rekabet ile göçmenlerin istihdamına olanak sağlayan koşulları yaratırken, ev hizmetlerinde rekabet oldukça nadirdir (Toksöz, 2020: 147). Ev hizmetlerinde rekabetin az olmasının temel nedeni, yerli ve göçmen kadınların çalışma biçimlerindeki farklılık yani günübirlik ve yatılı çalışma biçimleri olarak açıklanabilir. 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanun, ev hizmetlerinde çalışan yabancı uyruklu kişilere yönelik belirli tanımlamalara yer verilmesiyle, düzensiz durumdaki göçmen kadınların çalışmalarına ilişkin bir ölçüde düzenlemeyi beraberinde getirdiği ifade edilebilir (Gökbayrak, 2009: 74). Ancak Gökbayrak'ın (2009) da belirttiği üzere bu düzenleme pratik ile örtüşmemektedir, bir başka ifadeyle göçmen kadınların yasal çerçeveye uygun olarak çalışmasında yeterli düzeyde etkili değildir ve bu durum Türkiye'deki kayıt dışı istihdamın boyutlarında açıkça görülmektedir.

Göç rejimleri ile emeğin sömürgeciliği arasındaki ilişkiyi vurgulan Gutierrez-

Rodriguez (2014) ise, göç politikaların oluşturduğu farklı sistemlerin özel hanelerdeki göçmen ev işçisi ve işverenin karşılaşmasında somutlaştığını ileri sürmektedir. Bir göçmen ev işçisi çalıştırılmasıyla göç politikaları özel hanelerin içine girerken ötekini tahayyül etmeye yönelik kültürel alan yeniden şekillenmektedir (Gutierrez-Rodriguez, 2014: 48). Özel hanelerdeki ev işlerinin, göçmen bir işçinin çalıştırılması durumunda cinsiyet ilişkileri ve göç politikalarının temelini oluşturan mantık aracılığı ile belirlendiğini ifade eden Gutierrez-Rodriguez (2014), göç kontrolü ve yönetim politikalarının iktidarın sömürgeci mantığı içinde madunlaşma süreçlerine ve aşağılanma dinamiklerine dayandığını vurgular. Sömürgeci bir sınıflandırma sistemi ulusal göç politikalarında açık bir şekilde ortaya çıkmasa da “vatandaş” ve “yabancı” arasındaki ayrım sömürgecilik mantığına dayanmaktadır (Gutierrez-Rodriguez, 2014: 49).

Rittersberger-Tılıç ve Kalaycıoğlu (2017: 317), ev işçiliğinin temel alanının temizlik ve çocuk bakımı işleri oluştururken 2000’lerden sonraki dönemde hasta ve yaşlı bakıcılığına yönelik artan talebi, ev hizmetlerinde yaşanan önemli değişikliklerden biri olarak değerlendirmektedir. Türk kadınların ev işlerine dahil olma örüntülerine baktığımızda ataerkil düzenin, çalışılacak yerlerin ve ne şekilde çalışılabileceğinin önemli ölçüde belirlendiğini görmekteyiz. Ataerkil kontrolün, kadının ücretli emeğine karşı olan direnci, kadının cinsel yaşamına ve itibarına, aynı zamanda erkeğin onuruna yönelik algılanan potansiyel tehditlerden türemekte olup, kadınların gerçekleştirebilecekleri iş çeşitliliği ve çalışabilecekleri ortamlar üzerinde önemli kısıtlamalar getirir (Özyeğin, 2000: 23). Ataerkil kontrolün bir uzantısı olarak yerli ev işçileri genellikle günübirlik temizlik işlerini tercih ederken çoğu zaman yatılı işlerde çalışmamaktadır (Akalın, 2007b: 213). Türk kadınlarının bakım işlerinde çalışma eğiliminde olmama nedenin muhafazakâr tutumlardan kaynaklandığını ileri süren Akalın (2007b), özellikle yaşlı bakımı ve çocuk bakımı arasında bir ayrım yaparak bu durumu değerlendirir. Yerli bir yaşlı bakıcı sektörünün gelişmemesinin temel nedeni, bakımın ilişkisel boyutlarından kaynaklanmaktadır; zira bu ilişkisellik, bakım alan ile çalışan arasındaki özel mahremiyet sınırlarını aşabilecek potansiyel zorluklara yol açabilir (Akalın, 2007b: 213). Türk bakıcıların çocuk bakımı için istihdam edilmesinin sınırlı olmasını ise, genellikle bakım işinin plansız doğasından kaynaklandığı belirten Akalın (2007b), aynı zamanda Türk ev işçilerinin kendi aile

işlerini öncelikli görmeleri dolayısıyla çocuk bakımının çalışma saatlerindeki olası dalgalanmalara karşı esneklik göstermeme eğiliminde olduklarını ifade eder. Yatılı bakım işinde çalışan göçmen kadınların hızla yaygınlaşmasının nedeni, ihtiyaç duyulan esnek işgücü taleplerinin yerli ev işçileri tarafından karşılanamamasıyla ilişkilidir (Akalin, 2007b: 214). Castles vd. (2022), işverenlerin aciliyet ve nesnellik durumu yarattığı için işgücü taleplerinden ihtiyaç olarak bahsetmeye meyilli olduklarını ancak aslında daha fazla göçmen ev işçinin gelmesinin, maliyetleri düşürmesi ve ev işlerini üstlenerek yerli kadınların işgücü piyasasına girmeleri ve verimlerinin artmasını desteklemesi nedeniyle işverenlerin çıkarına olduğunu altını çizer. Toplum tarafından inşa edilen göçmen işçi ihtiyacı aslında maliyet-fayda hesaplarının ötesinde toplumsal statü ile yakından ilişkilidir (Castles vd., 2022). Castles vd. (2022), bu işlerin statüsünün aşağı görülmesi nedeniyle yerli işçilerin işsiz olduklarında dahi belirli işleri yapmayı reddettiğini ve göçmenlerin varlığının yerlilerin statüsünü arttıran belirli lüks yaşam tarzlarını oluşturabilmesi noktasında özellikle ev işleri için önemli bir işlevi olduğunu ifade eder.

Türkiye'de nüfusun yaşlanmasıyla birlikte, bakım hizmetlerinin önemi gittikçe artmaktadır. Bakım hizmetleri alanında, Türkiye'nin refah rejimi özelliklerine rağmen, kamunun etkin bir rol oynamadığı ve bakım hizmetlerinin genellikle aile sorumluluğu olarak kabul edildiği gözlemlenmektedir (Gökbayrak, 2009). Aile içindeki bakım sorumluluğunun, genellikle kadınlar tarafından yerine getirilerek istihdamdan dışlanma riski taşıdığını vurgulayan Gökbayrak (2009), çalışan ve gelir seviyesi yüksek olan kadınların bakım hizmetlerini piyasadan satın alma yoluna gittiklerini ifade eder. Bakımın bir metaya dönüştürülmesiyle, özellikle yatılı olarak sağlanan göçmen bakım emeği aile üyeleri tarafından sağlanan bakım işinin yerine geçerken sadece pratik görevler değil aynı zamanda duygusal ve etkileşimleri de devredilmiştir (Bauer ve Österle, 2013: 461).

Bakıcı veya ev işçisine yönelik artan talep, kadınların iş piyasasında daha fazla yer almaya başlamasından, devletin bakım politikalarından ve nüfusun yaşlanmasından kaynaklanmaktadır (Rittersberger-Tılıç ve Kalaycıoğlu, 2017: 302). Dünya genelinde ve Türkiye'de yaşlı nüfus hem sayısal hem de oransal olarak hızla artan bir eğilim göstermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2022 yılı raporuna göre, doğum oranlarının düşmesi ve yaşam sürelerinin uzaması nedeniyle

Türkiye'nin yaşlanma süreci içerisinde olduğu belirtilmektedir. Bu yaşlanma süreci, dünya genelindeki benzer durumlardan daha hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu durum, genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranının azalmasına ve yaşlı nüfusun oranının artmasına yol açmaktadır (Eryurt, 2023). Geçmiş yıllara kıyasla yaşlı bağımlılık oranı, 2021'de %14,3'e yükselmişken, nüfus projeksiyonlarına göre 2025'te %16,4, 2030'da %19,6 ve 2040'ta %25,3 olması öngörülmektedir.

TÜİK'in 2022 tarihli araştırmasına göre, 60 yaşın altındaki yetişkin bireylerin yaşlılık dönemi tercihleri incelendiğinde, fikri olmayanlar dışında bırakılarak değerlendirilen her 10 kişiden 6'sının yaşlılık döneminde ya huzurevinde kalmak istediği ya da evinde bakım hizmeti almak istediği ortaya çıkmaktadır (Eryurt, 2023). Eryurt (2023), bu oranın geçmiş araştırmalarla karşılaştırıldığında artma eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Bu tercihler ve yaşlılık oranındaki artış göz önüne alındığında, geleneksel aile yanındaki bakım seçenekleri yerine, kamu ya da özel sektör tarafından sunulan bakım hizmetlerine olan talebin giderek artacağını öngörebiliriz.

Bölüm 3

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Kısıtlı sayısal verilerin ve çok bilinmeyen olduğu alanlarda farklı deneyimleri anlamak amacıyla nitel yöntem sıklıkla tercih edilmektedir (Coşkun, 2020). Ev işçilerine dair istatistiksel verilere, ev işlerinin yapısı ve ev işçilerinin sorunları ile bağlantılı olarak ulaşmak oldukça zordur (Güler, 2021: 23). Gözlem ve derinlemesine mülakatlar ise, göçmenlerin günlük yaşam pratikleri ve deneyimleri hakkında bilgi sağlama yöntemidir (Erder ve Yüksek, 2014). Araştırmada nitel yöntemden faydalanılmasının başlıca nedeni, göçmenlerin gündelik yaşam pratikleri ve deneyimlerine dair erişilebilir, güvenli ve kapsamlı bilgiye ulaşabilmek için nitel yöntemin zengin araştırma teknikleri sunmasıdır (Zapata-Barrero ve Yalaz, 2019: 2). Bu, göç araştırmalarında nitel yöntemin farklı metodolojilerden daha üstün olduğu ya da istatistiksel yöntemlerin uygun olmadığı durumlarda son çare olarak kullanılacağı anlamında gelmemektedir (Mahoney 2007: 122). Morawska'nın (2019: 134) belirttiği üzere nitel araştırma, insanların gündelik deneyimlerini, bu deneyimlerin içsel ve dışsal boyutlarını, toplumsal aktörlerin kendi durumlarına ve arayışlarına atfettikleri

anlamların da yardımıyla yeniden kurmayı amaçlamaktadır. Göçmen kadınların duygulanımsal emeklerine ilişkin deneyimlerini kendilerinin atfettikleri biçimlerde anlayabilmek ancak nitel araştırma ile mümkün olabilirdi. Ayrıca nitel araştırma araştırılan alanın sesi olmayı da sağlar.

Türkiye'deki göçmen kadınların yaşlı bakım emeğinin duygulanımsal ve duygusal boyutunun değerlendirildiği bu çalışmada emek, göç ve toplumsal cinsiyet analiz birimlerinde faydalanılan kesişimsel bir yaklaşım benimsenmektedir. Göç çalışmalarına dair teorik tartışmalarda önemli bir yaklaşım olarak ortaya çıkan çok boyutluluk, göçün toplumsal gerçekçilik ve toplumsal dönüşüm gibi dinamikleriyle bağlantı bir bütün olarak değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır ve toplumsal cinsiyet, sınıf, etnisite ve ırkın ne şekilde kadın özelliklerine dahil edildiğine dair çalışmalar feminist literatürde de yer almaktadır (Uçar: 2020: 41). Kesişimsellik teorisi, Crenshaw (1989) ve Collins (1990)'in çalışmaları ile kavramsallaştırılmıştır. Kesişimselliği bir terim olarak kavramsallaştıran Crenshaw (2013) tahakküm yapılarının birlikte çalışarak siyah kadınları marjinalize etmeleri üzerinde dururken, Collins (2022), ırk ve toplumsal cinsiyet kesişiminde siyah kadınların mücadelesini anlatmıştır. Collins'e (2022) göre de kesişimsellik, "ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet sistemlerinin karşılıklı olarak birbirlerini nasıl kurduğunu anlamaya çalışır" (1998: 63). Kesişimselliğin aile içi şiddet ile ilişkisini kadın sığınma evleri³ üzerinden inceleyen Crenshaw (2013), sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırk gibi dinamiklerin dikkate alınmaması durumunda farklı grubun farklılaşan özelliklerinin ve ihtiyaçlarının görünmez kalınacağından bahseder. "Sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırkın kesişiminde yer alan göçmen kadınların deneyimi dikkate alınmadan, sadece kadınlık deneyimine odaklanılarak alınan önlemler ırk ve sınıf bariyerlerinden dolayı kesişimdeki kadınlara ulaşmak bakımından sınırlı kalacaktır" (Crenshaw, 2013).

Ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların göçünü makro ölçekte sadece

³ Crenshaw, dil bilmemesi sebebiyle sığınma evinden faydalanamayan bir göçmen kadın örneği sunarak, bu kadının 2-3 gün boyunca sokaklarda kalmak zorunda kaldığını ve daha sonra sığınma evi arayışından vazgeçtiğini ifade etmektedir (1990, 1264). Sığınma evi, genellikle şiddet mağduru olan ve başka yardım kaynaklarına erişimi olmayan kadınlar için önemli bir güvence olmalıdır. Ancak örnekteki gibi, göçmen bir kadın İngilizce bilmiyorsa ve sığınma evi sadece İngilizce konuşanları kabul ediyorsa, bu kadın korunmasız bir durumda kalabilir. Dil bilmeme ve sığınma evinin dil kriterleri, özellikle siyah kadınlar ve diğer farklı grupların ihtiyaçları göz ardı edilirken, tek dil ve tek perspektife dayalı bir dünya görüşünün eleştirisini yapmak adına anlamlı bir örnektir.

küresel bakım zincirleri kapsamında yoksul ülkelerden zengin ülkelere bir hareketlilik olarak değerlendirmek, nasıl göçmenlerin failliğini yok sayarak ve kapitalizmin kurbanları olarak betimlenmesine (Castles vd., 2022) neden oluyorsa, mikro ölçekte Türkiye’deki çalışma süreçlerinin sadece toplumsal cinsiyet temelinde analiz edilmesi sınıf, göç ve ırk değişkenlerinin dışarıda bırakılmasına neden olacaktır. Göçmen kadınların çok katmanlı anlatıları, çalışma deneyimlerini ekonomik bir temelde indirgemenin ötesinde keşimsel olarak göç, göçmen olma, etnik köken ve vatandaşlığa dayalı temsillerini kapsayacak biçimde tanımlanması gerektiğini düşündürmektedir. Bu nedenle bu çalışma göçmen kadınların emek pratiklerinin ve gündelik deneyimlerinin sınıf, göç ve toplumsal cinsiyet kesişiminde nasıl şekillendiğini anlamaya çalışmaktadır.

Göçün toplumsal cinsiyet ile olan ilişkisine yani göçün cinsiyetlendirilmiş yapısına bakmak farklılaşan kadın ve erkek deneyimlerini anlamaya imkan sunarken kadınları, ailenin erkek bireylerinin kararları doğrultusunda hareket eden pasif özneler olarak tanımlanmasının ötesine götürür ve kadın deneyimlerini anlayarak bu deneyimlerdeki direniş pratiklerinin gün yüzüne çıkarılmasına olanak tanır (Dinçer, 2015: 99). Kadınların emek pratiklerinin göçmen olma bağlamında değerlendirilmesi ise birbirinden farklı kadınlık deneyimlerinin (yerli kadın/göçmen kadın) nasıl şekillendiğinin anlaşılmasına kolaylaştıracaktır. Bakım hiyerarşisinin nasıl şekillendiği ve yerli ev işçisi kadınların yapmadığı işlerde göçmen kadınların istihdam edilmesi ya da daha pis işlerin daha siyah olan göçmen kadınlara devredilmesi ırksallaştırma ile yakından ilişkilidir. Ev işçisi bir kadın olmak erkeklik karşısında ortak bir zeminde bulunabilir ancak kadın ev işçisi olmak ile göçmen kadın ev işçisi olmak arasında farklar vardır. Tüm bu farklılıkların anlaşılması noktasında feminist teoriyi de kapsayan keşimsel teori önem kazanır.

3.1 Araştırma Modeli

En geniş biçimiyle “Özel hanelerde bakım işinde çalışan göçmen kadınların ev içindeki diğer kişiler ile ve bir çalışma mekanı ve yaşam alanı olarak ev ile temasları sonucu dolaşıma giren duygu ve duygulanımlar, göçmen kadınların yaşamlarını nasıl etkilemektedir?” sorusuna yanıt aranan bu tezin araştırma evreni Türkiye’deki göçmen kadın ev işçileri ve işverenler olarak belirlenmiştir. Araştırma sorusunu yanıtlamak için öncelikli olarak göçmen kadınların bakım işi dolayısıyla temasta bulunduğu

kişiler ve mekanlar ile olan ilişkilere odaklanılmaktadır.

Bu tezde, bursiyer olarak yer aldığım ve TÜBİTAK tarafından desteklenen, Prof. Dr. Ulaş Sunata tarafından yürütücülüğündeki 121K295 kodlu “Pandemi Sonrası Göçmenlik Deneyimleri, Ev-İş Dinamikleri ve Hane İçi İlişkiler: Göçmen Ev İşçileri Örneği” (Proje) projesi kapsamında yapılan araştırmaya uygulanan analitik bir model sunulmaktadır. Bu model göç araştırmaları, duygulanımsal emek analizi ve toplumsal cinsiyet çalışmaları gibi çeşitli tematik alanlardan yaklaşımları bir araya getirmektedir. Castles vd.’nin (2022) tanımlamasıyla göç; “toplumsal varoluşun her boyutunu etkileyen ve kendi karmaşık “iç” dinamiklerini geliştiren bir süreçtir” ve göç süreci kavramı; “göçü şekillendiren karmaşık faktör ve etkileşim kümelerini özetlemektedir”. Göçün bu yapısından kaynaklı, göç alanındaki araştırmalar disiplinler arası bir karaktere sahiptir ve farklı disiplinler ve teoriler göçle ilgili birbirini dışlayan değil tamamlayıcı farklı görüşler sunmaktadır (Castles vd., 2022: 53).

Görüşmelerde, göçmen kadınların; göç öncesi yaşamları ve göç kararları, Türkiye’ye geliş hikayeleri, Türkiye’de iş bulma süreçleri ve çalışma deneyimleri, sosyal ağların rolü, sağlığa erişim ve pandeminin etkileri, aileleri ve memleketlerindeki kişiler ile ilişkileri ve geleceğe yönelik planlarına ilişkin bilgilere ulaşmaya çalışmış ve göçmen kadınların yaşam öyküleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Yerleşik ev işçileri ile yapılan görüşmelerde iş bulma şekilleri, yatılı çalışma hakkındaki düşünceleri, iş rutinleri, haftalık çalışma programları, pandeminin çalışma düzenlerine etkileri ve iş ilişkilerine yönelik sorular ile çalışma yaşamları ve gündelik hayatlarına dair bilgiler edinilmiştir. İşverenler mülakatlarında; bir ev işçisi istihdam etme nedenleri ve süreçleri, ev işçisinden beklentiler, istihdam edilen ev işçisinde aranan özellikler, göçmen ev işçilerine yönelik bakışlar, pandeminin etkileri gibi tematik alanlarda sorular yöneltilerek ev işçileri ve ev işçileri ile olan ilişkiler ve pandemi döneminin ne gibi değişikliklere neden olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

3.2 Örneklem

Yukarıda da bahsedildiği şekilde, göçmen kadınların duygulanımsal emeklerine odaklanan bu tezin örneklemine bakım alanında yatılı çalışan göçmen kadınlar ve yatılı çalışan istihdam eden işverenler oluşturmaktadır. Lutz (2011), bakım sektörünün bakıcılar ve aileleri, bakım alıcıları ve aileler, ağlar, sosyal refah ve bakım rejimleri ile

göç düzenlemeleri gibi birçok aktörü değişen seviyelerde içerdiğini belirtir. Ancak çalışma kapsamında göçmen kadınların emek pratiklerinin gerçekleştirildiği özel evlerdeki deneyimlere odaklanıldığı için bu mekanlarda etkileşimde ve temasta olunan işverenler ve bakım alıcıları ile olan ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle Proje'nin diğer iki araştırma grubunda yer alan araçlar ve yerli ev işçileri çalışmaya dahil edilmemektedir. Proje kapsamında görüşülen 98 göçmen kadın katılımcı arasından, Türkiye'de bulunma süreleri, ev işçisi olarak yapılan iş ile biçimi ve menşe ülkeleri çerçevesinde belirlenen 24 göçmen kadın bu tezin örnekleminde yer almaktadır. İş yaşamlarına ve ilişkilerine dair uzun vadeli ve çeşitli deneyimlerden yararlanılması için 5 yıl ve daha fazla süredir Türkiye'de bulunan göçmen kadınlar tercih edilmektedir. Araştırmanın amacı doğrultusunda bir çalışma ve yaşam mekânı olan özel evlerde çalışma deneyimlerine odaklanıldığı için yatılı çalışan göçmen kadınların deneyimlerinden faydalanılmaktadır. Örneklemin yaşlı bakım işinde yatılı çalışan kadınlar şeklinde oluşturulmasının temel nedeni, duygulanımsal emek bağlamında göçmen kadınların bakım alan, işveren ve özel haneler ile temaslarına, etkileşimlerine, duygu ve duygulanımlarına odaklanılmasıdır. Günübirlik ve gündüzlü çalışan kadınlar için çalışma ve yaşam alanları ayrılmaktadır ve o günkü işleri bittiğinde evlerine dönmektedirler. Ancak yatılı bakım işinde bu alanlar ayrılmadığı gibi iş süreleri tüm günü kapsamaktadır. Ayrıca ev temizliği için gidilen bir evde çalışan kadından para karşılığında bir sevgi beklenmesi, bakım işindeki haliyle söz konusu değildir. Bakım işinin aksine ev işlerinin ücret karşılığında başka bir kadına devredildiği temizlik işlerinde kimi zaman işverenler bütünüyle devreden çıkmayı veya ev işçisinin görünmez olmasını isteyebilirler (Bora, 2021: 123).

Son olarak Proje kapsamında birçok farklı ülkeden gelen kadınlar görüşülmüş ancak bu araştırma özelinde anlamlı ortaklıklar ve farklılıklar tespit edebilmek için Post-Sovyet ülkelerden gelen kadınlar örnekleme dahil edilmiştir. İşveren görüşmeleri araştırmada tamamlayıcı bir nitelikte görüldüğü ve göçmen ev işçilerine bakışları ve ev işçilerinden beklentileri ile talepleri doğrultusunda değerlendirildiği için, yaşlı bakım işi amacıyla göçmen ev işçisi istihdam eden işverenlerin tümü örnekleme dahil edilmektedir. Örneklemin daraltılmasıyla birlikte araştırma grubunda 24 göçmen ev işçisi ve d işveren yer almaktadır.

3.3 Katılımcıların Profili

Araştırmanın örneklemini oluşturan göçmen ev işçileri ve işverenlere dair sosyo-demografik özelliklerin yer aldığı tablolara aşağıda yer verilmektedir. Göçmen kadınların ve işverenlerin ev ve bakım işine dair deneyimlerini etkileyen unsurların daha anlaşılır olması için yaş, maaş, çocuk sayısı, menşe ülke, eğitim düzeyi gibi belirli başlıklar altında bu unsurlar sınıflandırılarak tablo şeklinde gösterilmektedir.

3.3.1 Göçmen ev işçilerinin profili. Göçmen ev işçilerine dair demografik bilgiler oldukça değişken olduğu için tablolar aracılığıyla gösterilmektedir. Öncelikli olarak katılımcıların yaş, menşe ülke bilgisi, çalıştıkları şehir ve yasal statülerin yer aldığı bilgiler Tablo1’de gösterilmektedir.

Tablo 1

Göçmen Kadın Ev İşçilerinin Yaş, Menşe Ülke, Çalışma Şehri ve Yasal Statüleri

Katılımcı	Yaş	Ülke	Şehir	Yasal Statü
Mine	44	Gürcistan	İstanbul	İkamet izni + çalışma İzni
Lidya	62	Ermenistan	İstanbul	İkamet izni + çalışma izni
Saliha	61	Ermenistan	İstanbul	T.C. vatandaşlığı
Lara	56	Ermenistan	İstanbul	-
Ceren	29	Özbekistan	İstanbul	İkamet izni
Melek Nur	44	Gürcistan	Ankara	İkamet izni + çalışma izni
Gülseren	37	Özbekistan	İstanbul	İkamet izni + çalışma izni
Tamina	48	Gürcistan	Ankara	İkamet izni + çalışma izni
Mariya	54	Kırgızistan	Ankara	İkamet izni + çalışma izni
Lamara	50	Kırgızistan	Ankara	İkamet izni + çalışma izni
Cemile	42	Türkmenistan	İstanbul	İkamet izni
Derman	54	Özbekistan	İstanbul	İkamet izni
Süheyla	46	Özbekistan	İstanbul	İkamet izni
Nazinin	51	Ermenistan	İzmir	İkamet izni
Cevriye	45	Özbekistan	İstanbul	İkamet izni
Zehra	33	Özbekistan	Ankara	-
Rezzan	56	Türkmenistan	İstanbul	-
Saime	52	Kırgızistan	Ankara	İkamet izni + çalışma izni
Dilek	50	Kazakistan	İstanbul	İkamet izni + çalışma izni

Tablo 1 (devam)

Sara	35	Kırgızistan	İzmir	İkamet izni + çalışma izni
Lona	63	Gürcistan	İstanbul	İkamet izni + çalışma izni
Mariam	61	Gürcistan	İstanbul	İkamet izni + çalışma izni
Fati	64	Gürcistan	İstanbul	-
Lusin	40	Gürcistan	İzmir	İkamet izni + çalışma izni

Göçmen kadınların yaşları 29 ve 64 arasında değişirken, ortalama yaşları 49'dur. Post-Sovyet ülkelerden gelen göçmen kadınların 7'si Gürcistan, 4'ü Ermenistan, 6'sı Özbekistan, 4'ü Kırgızistan, 2'si Türkmenistan ve 1'i Kazakistan'dan göç etmiştir. 6 göçmen kadın Ankara'da, 15 göçmen kadın İstanbul'da ve 3 göçmen kadın İzmir'de çalışmakta ve yaşamaktadır. 13 göçmen kadının hem ikamet izni hem de çalışma izni varken, 6 göçmen kadının sadece ikamet izni vardır. Göçmen kadınların çalışma izinleri işverenler tarafından alınmaktadır. 4 göçmen kadın düzensiz durumdadır. 1 göçmen kadın ise evlilik yolu ile vatandaşlık almıştır.

Araştırmadaki göçmen kadınların tamamı düzenli yollarla Türkiye'ye giriş yapmışlardır. Ancak zaman içerisinde göçmen kadınların düzensiz bir şekilde çalışmaya devam ettikleri durumlar ile sıklıkla karşılaşmıştır. Oturum izinlerini uzatmak için Türkiye sınırları dışına çıkıp yeniden giriş yapması gereken göçmen kadınlar, bu süre dolmadan giriş-çıkış yapamazsalar düzensiz duruma gelmektedir.

Tablo 2'de göçmen kadınların eğitim düzeylerine, mezun oldukları bölümlere ve Türkiye'ye göç etmeden önce menşe ülkelerinde çalışmakta oldukları son iş alanlarına ya da iş yerlerine dair bilgilere yer verilmektedir.

Tablo 2

Göçmen Kadınların eğitim düzeyleri, mezuniyet alanları ve menşe ülkelerindeki son işi

Katılımcı	Eğitim Düzeyi	Mezun Olunan Alan	Menşe Ülkelerindeki Son İşleri
Mine	Ortaokul	-	Aile dükkanında çalışma
Lidya	Üniversite	Öğretmen	Kütüphane personeli
Saliha	Lise	-	Tekstil atölyesinde işçi

Tablo 2 (devam)

Lara	Üniversite	Öğretmen	İlkokul öğretmeni
Ceren	Ortaokul	-	Pazarcılık
Melek Nur	Üniversite	Hemşire	Hemşire
Gülseren	Üniversite (Terk)	Anaokulu Öğretmenliği	Sera işçisi
Tamina	Üniversite	Muhasebe	Satış personeli
Mariya	Meslek Y.O	Öğretmen	Öğretmen
Lamara	Ortaokul	-	Aşçılık
Cemile	Lise dengi	-	Pazarcılık
Derman	Ortaokul	-	Pazarcılık
Süheyla	Ortaokul	-	Pazarcılık
Nazenin	Lise	-	Mağazacılık
Cevriye	Ortaokul	-	
Zehra	Meslek Y.O.	Hemşire	Hemşire
Rezzan	Lise dengi	Muhasebe	Muhasebe
Saime	Lise	-	Şarap üretimi
Dilek	Hiç okula gitmemiş	-	-
Sara	Lise	Sağlık çalışanı	Aile dükkanında çalışma
Lona	Üniversite	Avukat	Avukat
Mariam	Üniversite	Ekonomi	-
Fati	Lise	Sağlık çalışanı	Sağlık çalışanı
Lusin	Lise	Turizm Otelcilik	Garsonluk

Katılımcılardan 6'sı üniversite ve 2 katılımcı meslek yüksek okulu mezunudur. Diğer katılımcılardan 8'i lise ve dengi okullardan mezunken, 6'sı ortaokul mezunudur ve 1 katılımcı hiç okula gitmemiştir. Tabloda da görüldüğü üzere katılımcılar yüksek eğitilmiş kişilerden oluşmaktadır. Katılımcıların mezun oldukları alanlar ve meslekleri; öğretmenlik, hemşirelik, anaokulu öğretmenliği, muhasebe, işletme, hukuk gibi bölümler oluşmaktadır. Göçmen kadınların menşe ülkelerindeki geçmiş iş tecrübeleri ise, tekstil atölyesinde işçilik, pazarcılık, satış elemanı, aşçılık, garsonluk, avukatlık, muhasebecilik, öğretmenlik ve hemşirelik gibi çeşitli çalışma alanlarını içermektedir. Türkiye'de yatılı olarak yaşlı bakım işlerinde çalışan göçmen kadınlar arasında dikkat çeken bir durum, genellikle bu bireylerin geçmiş iş tecrübelerinde ev hizmetleri ya da bakıcılık alanlarında deneyime rastlanmamasıdır. Göçmen kadınlar, bakım alanında

çalışmaya yönelik önceden edinilmiş bilgi ve deneyimlere sahip olmamalarına rağmen, ev hizmetleri sektöründe iş bulma konusunda dikkate değer bir başarı göstermektedirler. Bu durum, bakım ve ev işlerinin genellikle sıradan bir faaliyet olarak algılanması, profesyonel bir tanımdan yoksun olması ve işin cinsiyetlendirilmiş yapısı ile yakından ilişkilidir.

Göçmen kadınların aylık gelirleri, ne zamandır Türkiye’de bulundukları ve mevcut işlerindeki çalışma süreleri Tablo 3’te gösterilmektedir. Ayrıca, göçmen kadınların maaşlarının, her görüşmenin yapıldığı tarihe göre hesaplanmış döviz kuru karşılığı da tabloda yer almaktadır.

Tablo 3

Göçmen Kadınların Aylık Gelirleri, Türkiye’de Bulunma ve Mevcut İşindeki Çalışma Süreleri

Katılımcı	Aylık Gelir	Döviz Endeksli Gelir*	Türkiye’de Bulunma Süresi (yıl)	Mevcut İşindeki Çalışma Süresi
Mine	5.500 TL	375 dolar	14	11 yıl
Lidya	5.000 TL	341 dolar	9	3 ay
Saliha	-	-	10	-
Lara	500 dolar	500 dolar	10	1,5 yıl
Ceren	4.500 TL	282 dolar	6	-
Melek Nur	5.000 TL	303 dolar	8	8 ay
Gülseren	9.800 TL	568 dolar	7	5 yıl
Tamina	5.400 TL	313 dolar	15	5 yıl
Mariya	5.000 TL	289 dolar	16	5 yıl
Lamara	5.000 TL	289 dolar	6	2 yıl
Cemile	5.000 TL	300 dolar	6	6 ay
Derman	5.500 TL	330 dolar	9	-
Süheyla	7000 TL	416 dolar	6	-
Nazenin	7.500 TL	429 dolar	18	5 yıl
Cevriye	5.500 TL	310 dolar	14	-
Zehra	8.500 TL	474 dolar	6	1 ay
Rezzan	6.000 TL	334 dolar	12	12 yıl
Saime	9.000 TL	498 dolar	11	3 yıl

Tablo 3 (devam)

Dilek	5.000 TL	276 dolar	20	-
Sara	7.500 TL	412 dolar	9	9 yıl
Lona	750 dolar	750 dolar	18	14 yıl
Mariam	900 dolar	900 dolar	18	7 yıl
Fati	7.500 TL	411 dolar	7	1,5 yıl
Lusin	13.750 TL	732 dolar	13	-

*Katılımcılar ile görüşmelerin devam ettiği dönemlerde enflasyon ve döviz kurundaki hızlı dalgalanmalar nedeniyle görüşmelerin gerçekleştirildiği tarihlere göre aylık gelir miktarının döviz (dolar) cinsinden hesaplamaları ilgili sütunda gösterilmektedir.

Yaşlı bakım işinde çalışan göçmen kadınların aylık maaşları 280 dolar ile 900 dolar arasında değişmektedir. Maaşların menşe ülkelere göre dağılımına bakıldığında bu çalışma özelinde hiyerarşik bir sıralama yapılamamaktadır. Türkiye’de bulunma süreleri en az 6 ve en fazla 20 yıldır. Yatılı bakım içinde çalışan göçmen kadınların aylık maaşları ortalama 427 dolar olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4

Göçmen kadınların, medeni durumları, çocuklarının yaşları ve ailelerinin konumları

Katılımcı	Medeni Durum	Eşin Bulunduğu Yer	Çocukların Yaşları	Çocukların Bulunduğu Yer
Mine	Boşanmış	-	19	Rusya
Lidya	Boşanmış	-	43, 41, 36	Almanya
Saliha	Evli	Türkiye	-	-
Lara	Evli	Ermenistan	35, 26	Ermenistan
Ceren	Evli	Türkiye	-	-
Melek Nur	Dul	-	25, 17, 13	Gürcistan
Gülseren	Bekar	-	-	-
Tamina	Bekar	-	-	-
Mariya	Boşanmış	-	33, 30	Kırgızistan
Lamara	Boşanmış	-	30, 26	Rusya
Cemile	Evli	Türkmenistan	11, 9, 6	Türkmenistan
Derman	Evli	Türkmenistan	33, 31, 27	Türkmenistan
Süheyla	Boşanmış	-	26, 23	Özbekistan
Nazenin	Bekar	-	-	-
Cevriye	Dul	-	40, 43, 32	Türkmenistan
Zehra	Boşanmış	-	11	Özbekistan

Tablo 4 (devam)

Rezzan	Evli	Türkmenistan	37, 36, 35	Türkiye, Türkmenistan
Saime	Evli	Kırgızistan	30, 28, 15	Kırgızistan
Dilek	Dul	-	27, 25	Kazakistan, Türkiye
Sara	Bekar	-	-	-
Lona	Boşanmış	-	43, 41	İspanya
Mariam	Boşanmış	-	36, 35	İspanya, Gürcistan
Fati	Dul	-	38, 33, 31	Gürcistan
Lusin	Boşanmış	-	-	-

Katılımcıların medeni durumları 4'ü bekar, 9'u boşanmış, 4'ü dul ve 7'si evli şeklindedir. 18 göçmen kadının çocuğu vardır. Katılımcıların çoğunun çocukları menşe ülkelerindedir ve eşinin ya da kendisinin yakın akrabaları olan kadınlar tarafından bakılmaktadır. Sadece 2 katılımcının (Dilek ve Rezzan) birer çocuğu Türkiye'dedir, 18 yaşın üstündedir ve çalışmaktadır. 18 yaşın altında çocuğu olan 4 katılımcı vardır. Katılımcılardan 2'sinin eşi Türkiye'dedir. 10 yıldır Türkiye'de bulunan ve yatılı olarak çalışan Saliha, kısa bir süre önce yatılı çalışmayı bırakmış ve eşi ile birlikte yaşamaya başlamıştır. Ceren (29, Özbekistan) ise eşinden ayrı bir şekilde çalıştığı evde yaşamaktadır ve sadece hafta sonları olan bir günlük izin süresinde eşi ile birlikte kalmaktadır.

24 göçmen ev işçisi de Türkçe bilmeden göç ettiklerini ve Türkçeyi Türkiye'de öğrendiklerini belirtmiştir. Özbekistan ve Türkmenistan'dan gelen kadınlar genellikle dildeki benzerlikten kaynaklı öğrenme süreçlerinde çok zorlanmadıklarını ifade etmektedir. Kadınlar genellikle çalıştıkları evlerdeki yaşlı kişiler ve çocuklardan ya da televizyondan dil öğrenmektedir ve dil öğrenmek için herhangi bir kursa gittiğini belirten kimse olmamıştır.

3.3.2 İşverenlerin profili. İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde yaşayan ve evlerinde yatılı bir göçmen ev işçisi çalıştıran ya da çalıştırmış olan, 4 kadın işveren ile görüşülmüştür. Katılımcıların illere göre dağılımı, yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durum, çocuk sayısı ve çocuklarının yaşlarının yer aldığı bilgiler Tablo-3'te gösterilmiştir.

Tablo 5

İşverenlerin Yaş, Cinsiyet, İkamet Ettiği Şehir, Medeni Durum ve Çocuklarının Yaşları

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Bulundukları Şehir	Medeni Durum	Çocukların Yaşları
Naz	55	Kadın	İstanbul	Boşanmış	23
Fidan	69	Kadın	İzmir	Evli	43, 40
Öznur	45	Kadın	İstanbul	Evli	25, 16
Berna	49	Kadın	Ankara	Evli	14

İşverenler yaşları 45-69 aralığında değişkenlik göstermektedir. İşverenlerin 4'ü de kadındır. 2 işveren İstanbul'da, 1 işveren İzmir'de ve 1 işveren Ankara'da ikamet etmektedir. İşverenlerden 1'inin medeni durumu boşanmış, 3'ünün evli şeklindedir. 2 işverenin çocuğu 18 yaş altındadır.

Tablo 6

İşverenlerin Eğitim Durumu, Meslekleri, Aylık Gelirleri ve Hane İçi Toplam Gelir

Katılımcı	Eğitim Düzeyi	Çalışan Meslek	Alan/ Aylık Gelir	Hane İçi Toplam Gelir (Aylık)	Döviz Endeksli Hane içi Gelir
Naz	Lisans	Avukat	-	20.000 TL +	1.907 dolar
Fidan	Lisans	Son iş- şirkette müdür yardımcısı	4.300 TL (Emekli aylığı)	35.000 TL	1.884 dolar
Öznur	Lise	Finans müdürü	25.000 TL	300.000 TL	16.155 dolar
Berna	Lisans	Firma ortağı- mühendis	27.000 TL	110.000 TL	5.904 dolar

İşverenlerden 2'si (Naz, Fidan), şu anda bir işte çalışmamaktayken diğer 2 işveren çalışmaktadır. 1 katılımcının eğitim durumu lise, 3 katılımcının lisans düzeyindedir. 2 kadın işveren gelir getirici bir işte çalışmamaktadır, 1 kadın emeklidir ve 1 kadın işveren gelir getirici bir işte çalışmaktadır. 3 işverenin son veya mevcut işleri üst düzey yöneticilikken, diğer işverenin de toplum tarafından yüksek görülen statüdeki meslek gruplarında yer aldığı söylenebilir.

İşverenlerin hangi iş için ev işçisi istihdam ettiği, istihdam edilen ev işçisinin menşe ülkesi, ödenen maaş ve vardiya durumu Tablo 7’de gösterilmektedir. İstihdam edilen kişi sayısı gelir durumu, temizlik ve bakım gibi farklı alanlardaki iş yüküne göre değişkenlik göstermektedir. Vardiya durumlarında gününbirlik çalışma; belirli aralıklarla bir ya da birden fazla evde çalışma ve iş bitiminde ücretini alacak şekilde çalışmayı, gündüzlü çalışma; haftanın belirlenen günlerinde ve mesai saatlerinde aynı evde düzenli olarak çalışmayı, yatılı çalışma ise; bir evde düzenli olarak çalışma ancak mesai bitimi sonrasında da o evde konaklamayı içeren çalışma şeklini tanımlar. Tablo 7’de görüldüğü üzere yatılı çalışan son ev ve bakım işçilerinden 1 kişi (Fidan’ın evinde çalışan ev işçisi) hariç hepsi göçmen kadınlardan oluşmaktadır. Literatürde Türk ev işçisi kadınların yatılı bakım işini tercih etmedikleri, göçmen ev işçilerinin ise bu alandaki açığı kapatacak şekilde istihdam edildiği ve genellikle ayrı bir evin maliyetini üstlenmek istemedikleri için yatılı çalışmayı tercih ettikleri sıklıkla yer almaktadır. İşveren görüşmelerinde yatılı çalışan kişilerin neredeyse tamamının göçmenlerden oluşması, gündüzlü, gününbirlik ve yatılı çalışma biçimlerinde süreç içerisinde bir değişimin yaşanmadığını göstermektedir.

Tablo 7

İşverenler tarafından istihdam edilen ev işçisinin uyruğu, ödenen maaş ve vardiya durumu

Katılımcı	Ödenen Maaş	İstihdam Edilen Ev İşçisinin Uyruğu	Vardiya Durumu
Naz*	-	-	-
Fidan	7.5000 TL, 9000 TL	1 Türk, 1 Özbek	Yatılı
Öznur**	10.000 TL	-	Yatılı
Berna	700 \$	Türkmen	Yatılı

*Naz, evli olduğu dönemde sadece Türk ev işçileri ile çalışmış ancak ailesindeki kişilerin yaşlı bakımında çalışan kişilerle ilgili deneyimleri dolayısıyla çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir.

**Öznur, şu anda bir ev işçisi arayışındadır. Görüşme tarihinden 3 ay öncesine kadar yatılı bir ev işçisi istihdam etmektedir. Öznur şu ana kadar evinde 4 göçmen ev işçisi çalıştırdığını ifade etmiştir.

İşverenlerin 2’si sadece yaşlı bakım işi için ve 2’si hem bakım hem de ev işleri için çalışan istihdam ettiğini belirtmektedir. Ancak hem işverenlerin evde yapılmasını beklediği işler ve çalışan ile ilişkileri hem de yaşlı bakımında çalışan göçmen kadınların evlerde yaptıkları işlerle ilgili detaylı görüşmelerde işlerin sadece bakım ile

sınırlı kalmadığı sonucu çıkmaktadır. Bulgular kısmında ev içinde yapılan işlerden detaylı bir şekilde bahsedilmektedir. Görüşülen işverenlerden 4’ü de çalışan ile aynı evde yaşamaktadır.

3.3 Veri Toplama Araçları

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinden faydalanılmıştır. Katılımcılarla derinlemesine mülakatlar yüz yüze yapılmış ve açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Mülakatların hemen öncesinde ise yaş, etnisite, medeni durum, eğitim seviyesi, Türkiye’ye geliş zamanı, çalışılan ev sayısı, nerede yaşanıldığı gibi demografik ve temel bilgilere dair kısa bir form soru cevap şeklinde doldurulmuştur. Araştırma boyunca katılımcılar ile temas edilen her anı içeren ve araştırmasının gözlemlerine dayanan saha günlükleri tutulmuştur. Ayrıca mülakatlar sonunda kabul eden katılımcılar ile zihin haritası tekniğinden yararlanarak özel alan (çalışılan evler) ve kamusal alanları kullanım biçimlerine dair daha detaylı bilgi alma yoluna gidilmiştir.

3.4 Veri Analiz İşlemleri

Elde edilen verilen içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz işleminde nitel veri analiz programı olan Maxqda kullanılmıştır. Araştırma sorusu ve literatür taraması sonucu belirlenen tematik alanları içeren kod tablosu oluşturularak, mülakatlarda alınan ses kayıtlarının çözümlenmiş dosyaları ve görüşme notları, Maxqda aracılığıyla kodlanmıştır. Bakım emeği, göç ve toplumsal cinsiyet alanındaki uluslararası ve ulusal çalışmalar incelenerek alan yazın kısmında ilgili konular tartışılmış ve bulguların analizinde mevcut çalışmalardan faydalanılmıştır.

3.5 Araştırmanın Sınırlılıkları

TÜBİTAK 121K295 kodlu “Pandemi Sonrası Göçmenlik Deneyimleri, Ev-İş Dinamikleri ve Hane İçi İlişkiler: Göçmen Ev İşçileri Örneği” projesinden elde edilen verilen kullanıldığı bu tezde, veri toplama süreci kolektif bir çalışmayı dahilinde gerçekleştirilmiştir. Bu durum nedeniyle görüşülen göçmen kadınların tamamının davranışlarını, jest ve mimiklerini, duygularının bedensel yansımalarını gözlemlenememiştir. Ancak görüşmeler sırasında alınan detaylı notları ve gözlemleri okuma ve mülakatı gerçekleştiren kişiler ile detaylı konuşularak bu sınırlılık ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Proje ekibinin bir üyesi olarak tarafımca gerçekleştirilen

görüşmelerde, görüşmenin gerçekleştiği yer değişkenlik gösterse de çalışılan haneleri ya da göçmen kadınların ev dışında vakit geçirdiği mekanları gözlemleyebilmek mümkün olmuştur.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı, katılımcı göçmen kadınlar arasında düzensiz çalışan ev işçilerinin sayıca az olmasıdır. Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların sayısına dair verilerin tahminden ötede değildir ve bu sektörde düzensiz olarak istihdam edilen göçmen kadınların sayısına dair de güvenilir veriler mevcut değildir. Ev hizmetlerinde düzensiz çalışan ve ikamet izinleri sona ermiş kadınların kamusal alanda görünürlüğünün düşük olması ve düzensiz olmanın getirdiği haklı korkular gibi nedenlerle bu kadınlara ulaşmak hayli güçtür.

Görüşülen işverenlerin bakım alıcısı kişiler olmaması başka bir sınırlılığı oluşturmaktadır. Bakım alan yaşlıların hane içinde göçmen kadınlar ile olan deneyimlerine dair bilgiye ulaşamamıştır. Görüşülen göçmen kadınların baktıkları yaşlıların arasında felç geçirmiş, alzheimer olan ve ileri düzeyde sağlık sorunları bulunan kişilerin yoğunlukta olduğu göz önünde bulundurulduğunda yaşlı bakımında bakım alanlar ile görüşebilmenin oldukça zor olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

İşverenlerle ilgili bir diğer sınırlama ise çoğunluğunun, görüşülen göçmen kadınların çalıştıkları hanelerden farklı olarak çalışan ile aynı evde istihdam etmeleri ve ağırlıklı olarak ev içi alanın temizliği ve düzenlenmesine yönelik iş ilişkileri kurulmuş olmasıdır.

Bölüm 4

Bulgular

Bulgular kısmında Post-Sovyet ülkelerden Türkiye’ye göç etmiş ve yaşlı bakım işlerinde çalışma deneyimi olan 24 göçmen kadın görüşmesinin ve evlerinde yatılı ev işçisi istihdam eden 4 işveren görüşmesinin duygulanımsal emek perspektifinden analizi yer almaktadır. Özel hanelerde gerçekleşen bakım işinin etkileşimsel, duygulanımsal ve duygulara dayalı boyutunun göçmen kadın ev işlerinin çalışma deneyimlerini ve yaşam pratiklerini nasıl şekillendirildiğinin ve bu temaslar sonucu hangi biçimlerde toplumsallıklar ve sosyal ağların oluştuğunun anlaşılması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda öncelikli olarak göçmen kadınların Türkiye’ye göçü, ev işlerine dahil olma örüntüleri, işverenlerin ihtiyaçları çerçevesinde göçmen

emeğine yönelik oluşan taleplerin dinamikleri irdelenmektedir. Görüşmeler, bakım işinin diğer ev işlerinden ayrı bir kapsamda değerlendirilmesinin önemine işaret ederken, duygulanımsal emek bakım işinin etkileşim, iletişim, duygulanım ve duygu içeren yönünün anlaşılması için önemli bir alan oluşturmaktadır.

4.1 Göçmen Kadınların Ev İşçiliğine Dahil Olma Örüntüleri

Görüşülen göçmen kadınların neredeyse tamamı Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışmak üzere göç etmiştir. Hem göç süreçlerinde hem de iş bulmalarında tanıdık, akraba, arkadaş gibi göçmen ağlarının önemli bir yeri vardır. Göçmen kadınlar farklı mesleki tecrübeler ve yüksek eğitim seviyelerine sahip olmalarına rağmen ev işleri ve bakım alanında çalışmaktadır. Turizm otelcilik mezunu Lusin (40, Gürcistan), Türkiye’ye gelirken mesleğiyle ilgili bir iş yapma düşüncesine sahip olsa da bakıcı olarak iş bulma şansının daha yüksek olması ve ev hizmetlerinde sunulan belirli koşulların daha iyi olması nedeniyle ev işçisi olarak çalışmaya devam ettiğini belirtmektedir. Yatılı olarak çalışmak, göçmen kadınlar için ek masrafları, özellikler ev kirası gibi maddi yükleri azalttığı için tercih edilebilir bir durum olmaktadır. Bununla birlikte uzun vadeli yatılı çalışmada, özel alan ve iş yaşamını arasındaki muğlaklık ve çalışma sürelerinin belirsiz bir zamana yayılması gibi birtakım bazı durumlar bir takım olumsuz sonuçları beraberinde getirmektedir. Yatılı çalışmanın belirli ek masrafları azaltması Lara tarafından bir avantaj olarak değerlendirilirken, göç edeceği ülkenin Türkiye olarak belirlenmesinde de etkili olmuştur. “...Senin kazandığın paranın hepsi sana kalacak. Yatılı çalışıyorum. Ev kiralamak yok, yemek için masraf harcamak yok. Benim aldığım paraya her şey bana kalıyor. Bu daha uygun Rusya’ya gitsen ev kiralamak lazım, orada çalışacağız yemek lazım... Onun için” (Lara, 56, Ermenistan).

Bu bölümde ilk olarak göçmen kadınların göç kararlarında etkili olan dinamikler incelenmektedir. Ardından Türkiye’de iş bulma mekanizmaları ve işveren ile yapılan iş anlaşmaları değerlendirilmektedir. Göçmen kadınların Türkiye’de ev işlerine dahil olma örüntüleri bakım işinde göçmen kadınlara olan talebi oluşturan refah sistemi ve uygulamaları ve yerli ev işçilerinin bakım istihdamındaki azlığı gibi etkenlerin yanı sıra göçmen kadınların yaşam deneyimleri üzerinden değerlendirilerek anlaşılmaya çalışılmaktadır.

4.1.1 Göç kararları. Post-Sovyet ülkelerde komünist sistemden kapitalizme geçiş ile siyasi, ekonomik ve sosyal yapı değişip dönüşürken ortaya çıkan kitlesel işsizlik ve yoksulluk, ülke vatandaşlarının kazanç elde edebileceği ülkelere göçüne neden olmuştur. Ermenistan'dan ilk Rusya'ya göç eden 51 yaşındaki Nazenin, orada da ekonomik koşulların kötüleşmesi nedeniyle Türkiye'ye gelmiş: "...8-9 sene sürdü orası ama gene çok daha iyi değildi Rusya Ermenistan'dan. Gene yokluk, gene kriz vardı orda da ama ben orda ilk yerde rahattım." Bu ülkelerde göç eden kadınların Türkiye'yi tercih etmelerindeki etkenler arasında, coğrafi yakınlık, vize düzenlemelerinin getirdiği kolaylık, göçmen ağıları, dil benzerliği ve işgücü talebi önemli etkenler olarak sıralanmaktadır. Türkiye'nin menşe ülkeye yakınlığı ve sınırlardan giriş çıkışta sağlanan kolaylık, göçmenler için hedef ülke haline gelmesini etkilemektedir. Hedef ülkelerin yakın mesafede olmasının ve sınırdan giriş çıkışın kolaylığının önemi çoğu göçmen kadında olduğu gibi Mine (44, Gürcistan) ve Lona (63, Gürcistan) için de geri de bırakılan aile bağları ile yakından ilişkilidir.

Mine, "...çünkü yakındı Türkiye. Bir de çocuk vardı. Biliyordum ki 3 ayda bir gelecektim. Dönerim diye memlekete. 10 gün, 2 hafta kalıyordum. Onun için burası iyiydi" ifadesiyle ailesini görme sıklığının yüksekliğine vurgu yapmaktadır. Benzer şekilde Lona'nın ifadelerinde de hem yakınlığın hem de vize düzenlemelerinin giriş çıkışları kolaylaştırmasının etkisi ön plana çıkmaktadır: "O zaman biz Avrupa'ya böyle kolay kolay gidemiyorduk. Şimdi nasıl Türkiye'de geliyoruz öyle üç aylık vize var bizim...O zaman Türkiye'ydi, Türkiye'de geliyorduk çalışmak için. Onun için Türkiye yakın olduğu için, çocukları daha kolay giderdim görmek için onun için Türkiye'yi seçtim." Ayrıca, ekonomik koşullarını iyileştirmek amacıyla başka bir ülkede ev hizmetlerinde çalışmanın bu ülkelerde yaygın bir uygulama haline gelmesi de etkili olmaktadır.

Göçmen kadınlar göç motivasyonlarını, menşe ülkelerinde daha iyi bir yaşam inşa etmek amacıyla ekonomik gelir etme çerçevesinde açıklamaktadır. Post-Sovyet ülkelerden gelen kadınların göç süreçlerinde ve ev işlerine eklenmelerinde göçmen ağıları kolaylaştırıcı rolüyle ön plana çıkmaktadır. Gelişen telekomünikasyon ile mümkün kılınan anlık iletişim sayesinde göçün tüm süreçlerinde göçmen kadınların bilgiye ulaşımı artmıştır. Araştırmanın göçmen kadın katılımcıları menşe ülkelerindeki işsizliğe ya da düşük ücretlere sık sık vurgu yapmaktadır. Ancak Türkiye'de özellikle

pandeminin başlangıcı ile örtüşen ekonomik kriz nedeniyle göçmen kadınlar kur dalgalanmalarından etkilendiğini ve artık Türkiye’de çalışmanın eskiden olduğu kadar kazanç getirmediğini belirtmektedir.

Gürcistan’da aile dükkanında çalışan 44 yaşındaki Mine, 2008 yılında ailesine ait otellerin batması ve dükkanlarının işlememesi nedeniyle borca girdiklerini ve ailesine ekonomik destek verebilmek için 2008 yılının ağustos ayında Türkiye’ye göç ettiğini anlatmaktadır. Ermenistan’da kütüphanede çalışan 62 yaşındaki Lidya ise çok az maaş aldığını ve kazandığı para geçimine yetmeyince göç etmeye mecbur kaldığını ifade etmektedir. Lidya’nın eşi ile boşanması da göç kararında etkili olmuştur. Lidya Türkiye’ye göç etme kararını, “Tanıdıklar vardı, burada çalışıyorlardı. İşte yoksa öyle hemen kalk gel olmaz yani en azından bir şey olacak, yani biri olacak” şeklinde ifade etmektedir. Ancak Lidya’nın Türkiye’de tanıdıkları olmasına rağmen göç sürecinde büyük kaygılar yaşadığı, “...Ülke değiştirmek, başka bir ülkeye gidiyorsun, dil bilmiyorsun. Sonra oturmak, kalkması ayrı, yemekleri ayrı. Bambaşka bir ülke bambaşka bir hayat” ifadelerine de yansımaktadır.

Göç edilen ülkedeki ekonomik kazancın düşük olması neticesinde, iyi eğitilmiş kişiler ülkelerindekinden daha fazla kazanç elde etmek için daha az vasıflı işlerde çalışmayı tercih etmektedirler. Üniversite mezunu Nihal, göç etmeden önce ülkesi Türkmenistan’da iş bulamadığını anlatmaktadır: “Bizim orada iş yok ki. Bak ben okumuşum iş vermediler ya. Özbekistan’da okudum diye benim okumam geçmedi. Mesela o zaman sınava şey yapsalardı beni alsalardı ben sınava girip yine işime devam edebilirdim.”

Katılımcılardan göç etme kararlarına ilişkin sık sık dile getirdiği yanıtlardan bir diğeri ise belirli bir amaç doğrultusunda kısa süreli göç ettikleridir. Özbekistan’dan Türkiye’ye göç eden 29 yaşındaki Ceren, “Çalışıp ev yapmak için geldim. Daha önce gelenler Türkiye’de çalışmanın parasının iyi olduğunu söyledi, bu yüzden buraya geldim”, Türkmenistan’dan Türkiye’ye gelen 42 yaşındaki Cemile ise, “Onu (çocuğunu) okutmak için geldim buraya. Bizim memlekette okumak için para lazım. Paran varsa okuyabiliyorsun üniversitelerde. Sınavlara bekliyorsun, öyle. Onu okutmak için buraya geldim” şeklinde ev almak ve çocuklarının eğitimi için göç kararı aldıklarını aktarmaktadır.

Göçmen kadınlar arasında Türkiye'ye kısa süreli geldikleri ifadesi de sıklıkla yer almaktadır. Ancak kısa süreli ve belirli bir amacı gerçekleştirip geri dönmek üzere göç eden göçmen kadınların sıklıkla planladıklarından daha uzun yıllar Türkiye'de kaldıkları görülmektedir. 18 yıldır Türkiye'de yaşayan Lona (63, Gürcistan), çocuklarının evlilik masrafları için para biriktirip ülkesine geri dönmeyi planlayarak göç etme kararı almıştır:

“Anneme çok ağlıyordum yani gitme gitme yalvarıyordum anne iki sene sadece iki sene izin ver, borçlar ödiyecem çocuklar evlensinler tamam gelicem falan. Sonra derdi iki sene geçmedi kız ne oldu geçmedi bu ne kadar uzunmuş bu iki sene ne kadar uzunmuş falan derdi. Öyle vefat etti annem de babam da. Son annem vefat etti.”

Göçmen kadınların ekonomik gelire ihtiyaç duydukları alanlar farklılık gösterse de göç kararları temelde daha yüksek gelir elde etme ve böylece yaşam koşullarını iyileştirme arayışı üzerine kurulu ekonomik nedenlere dayanmaktadır.

Katılımcıların Türkiye'yi tercih etme nedenleri mesafe, dildeki benzerlik, din, kültür, iş fırsatları, göç yönetimi gibi farklılıklara göre değişmektedir ancak sosyal ağlar farklı düzeylerde olsa da Türkiye'ye göç etme nedenlerini önemli ölçüde şekillendirmektedir. Göçmen ağları teorisi, göç etmiş kişilerin diğer göçmenler ya da menşe ülkesinde aile, akraba, arkadaş ve tanıdıklar ile nasıl sosyal bağların kurulup sürdürüldüğü açıklamaktadır ve bu ağların gelecekte göçü kolaylaştırıcı yapısını vurgular (Castles vd. 2022: 77).

Gülseren (37, Özbekistan), “...aslında teyzemle yengemin burada öyle olması oldu benim için. Yani Türkiye'yi tercih etmem onlar varken kendimi güvende hissettim galiba o yüzden burasını seçtim... Teyzem benden önce geldiği için o daha şey gibi geldi” sözleri ile kendi göçünün teyzesi ile olan bağlantısını aktarmaktadır.

Saliha'nın (61, Ermenistan) anlattıklarından göçmen ağlarının bir sosyal sermaye olmakla birlikte aslında kadınlar arasında bir dayanışma biçimini de içerdiği söylenebilir. “Arkadaşım buraya gelmişti. Beni de o çağırdı. Bana yardım etti, yol paramı bile o verdi. Geldikten 1 hafta sonra bana iş buldu, 1 hafta onun yanında kaldım.”

Türkiye'de teyzesinin olması Dilek'in Türkiye'yi tercih etmesinde etkili olurken

aynı zamanda ailesinin ikna olmasının da bir yolu olmuştur.

“...Neden Türkiye’ye geldim? Çünkü benim teyzem vardı. Öz teyzem, annemin kardeşi. O çalışıyordu burada...Çalıştı baya, 4-5 sene burada. O gitti dedi ki ben öyle konuşuyorum onunla WhatsApp’ta diyordu ki Dilek ben seni alayım. Teyzem olmasa ben gelmem, tek başıma beni hiç kimse göndermez. Yani el kol sallayarak benim ailelerim tepki verdi, biraz şey oldu ama yine de geldim. Sonradan kabul oldular. Yani ben giderken herkes tepki verdi niye diye. Çünkü ben de kadınıym, genç ya 36 yaşındayım o zamanlar. Kızdılar, tepki verdiler ama yine de geldim, çalıştım.”

Dilek’in anlatısında teyzesi ile whatsapp üzerinden iletişim kurması Türkiye’deki yaşam ve çalışma koşulları hakkında hızlı bir şekilde bilgi alışverişinde bulunmasını da neden olmaktadır.

Saime’nin tercihlerinde göçmen ağırları önemli bir faktör olurken, Türkiye hakkında bilgi sahibi olması ve dildeki benzerlik daha kolay uyum sağlayabileceğini düşünmesine neden olmuştur. “Türkiye’yi zaten biliyorduk önceden de çok iyi. Bir dil farkımız var. Şive farkımız var. Tek farkımız demiyeyim de tabii. Öyle akrabalar tanıdıklar geldikten sonra bizi çağırdı. Biz geldikten sonra biz arkadakileri çağırdık. Öyle öyle... Öğrendik Türkiye’yi.”

Çok az katılımcı tarafından dile getirilmiş olsa da Kırgızistan’dan Türkiye’ye gelen Saime’nin de belirttiği gibi “din” de göç edilecek ülke tercihiinde kısmen de olsa etkili olabilmektedir: “Ben Rusya’yı sevmiyorum şimdi ne olursa olsun Müslümanlar Türkiye’de.”

Başkasının evinde olmak ve kendi ülkesinde olmak arasındaki sınırı oldukça net tanımlayan Gülseren’nin nerede olacağı konusunda yaptığı müzakere sonucu ekonomik kazanç elde etmek için göçü ve bakım işini tercih ettiğini görmekteyiz.

“...başka birinin evinde olmak kendi işinizi mesela kendi ülkenizde öyle başka işler yapsanız bile sabah gidiyorsunuz akşam yine kendi evimize geliyorsunuz unutuyorsunuz yani mesela sabah akşam ne kadar yoğun olduğunuzu... Burada çok rahat olmanıza rağmen çok güzel, çok iyi olmanıza rağmen öyle yük var. Birinin evindesiniz sorumluluğunuz var. Hep onu hissediyorsunuz...Bir de şey var yani bizim kendi ülkemizde çalışma şeysinde kazandığımız parayla burası

kazandığımız para arasında fark var...Burada güzel kazanıyorsunuz yani burada kullanmıyorsunuz. Her gün evde olduğunuz için kazandığınız direkt gidiyor toplu olarak memlekete...o yüzden genelde yurt dışını tercih ediyorlar” (Gülseren, 37, Özbekistan).

Benzer şekilde Sara (Kırgızistan, 35) de göç etmeye karar vermeden önceki düşüncelerinden bahsetmektedir. “Abimin eşi daha önce Türkiye’de çalışmış. Antalya’da çok da tanıdıkları vardı. Ona birisi lazım dediklerinde ben de o şekilde gelmiş oldum. O sıralar bizim iş biraz durgundu, benim burada kazanacağım bizim dükkandan çok getirir gibiydi. Fırsat gördük yani.” Göçmen kadınlar için göç kararı geri de bıraktıkları ve elde etmeyi umut ettikleri arasında bir müzakereyi içermektedir.

Görüşülen 24 göçmen kadından göç hareketliliği incelendiğinin 22’sinin göç süreci kendi başına, bir başka ifadeyle ailelerindeki bir erkeğin gözetimi dışında gerçekleşmiştir. Göç eden kadınların göç deneyimlerinde göçmen ağlarının önemli bir yeri olduğu göz ardı edilmemekle birlikte, kadınların karar verici konumda olduğunu vurgulamak gerekir. Özbekistan’da eşinin ailesiyle birlikte yaşayan 54 yaşındaki Derman göç kararı alırken, komşusunun evlerini sattığını ve Türkiye’ye gelip para kazanarak o evi satın almak istediğini eşine söylediğini ardından göç ettiğini anlatmaktadır. Görüşülen diğer kadınların anlatılarında da aile ile ilgili geçim stratejilerinin rolünün önemi görülmektedir. Eşlerinin ardından Türkiye’ye gelen 2 kadın Ceren (29, Özbekistan) ve Rezzan’ın (56, Türkmenistan) göç deneyimlerine bakıldığında ise Türkiye’de istihdam süreçlerinde aktif olarak yer aldıkları görülmektedir. Değnilmesi gereken önemli bir diğer konu ise göç eden kadınlardan bazılarının geride kalan aile üyelerinin göç süreçlerini tetiklemesidir. Teyzesinin ardından Türkiye’ye gelen Gülseren (37, Özbekistan), “Ben geldikten sonra hepsini çağırmaya başladım. Kardeşlerimi de çağırdım. Dayımın oğlu kızları hepsi onları da bana şey yaparak geldiler” şeklinde kendisinin ardından Türkiye’ye gelen aile bireylerine işaret ediyor. Benzer şekilde Saime (52, Kırgızistan) de, “İlk zamanda ben geldim ondan sonra eşimi çağırdım. O da beş altı ay çalıştı” ifadeleriyle kendisinin ardından eşinin de çalışmak için Türkiye’ye geldiğini aktarmaktadır. Literatürde göçün kadınlaşması olarak yer alan bu durum sonuç bölümünde tartışılmaktadır.

4.1.2 Türkiye’de iş bulma. Türkçe bilmeden göç eden 24 göçmen kadından sadece 1 tanesi Türkçe bilmemesi gerekçesi ile ev hizmetleri dışında bir alanda

çalıştığını belirtmektedir. Türkiye'ye geldiklerinde çalıştıkları ilk alan, göçmen kadınlardan 3'ünün (Dilek ve Fati) temizlik işi, 1'nin (Süheyla) otelde temizlik işi, 6'sının (Mine, Lamara, Derman, Nazenin, Mariam ve Cevriye) çocuk bakımı ve diğer 15'inin yaşlı bakım işidir.

Göçmen kadınların ev hizmetleri alanında ilk iş bulma süreçlerinde göçmen ağları önemli bir faktördür. Özellikle Türkiye'ye kendisinden önce gelen akraba, arkadaş ya da komşu gibi tanıdıklarının aracılığı göçmen kadınlar ile yine bu kişilerin çalışmakta oldukları işverenlerinin çevresindeki ev işçisi arayan kişiler ile buluşturulmaktadır. Daha önce gelmiş ve ev hizmetlerinde çalışan kadınların kendi ağlarında bir ev işçisi talebi yoksa kendisinden sonra gelen göçmen kadınları aracılara yönlendirdikleri görülmektedir. Göçmen kadınlar, genel olarak aracı kurumlarla iletişime geçmeye olumlu yönelik tutum sergilemese de zor durumda kaldıklarında başvurabilecekleri bir kaynak olarak değerlendirmektedirler. Türkiye'ye geldiğinde tanıdığı bir arkadaşına iş aradığını söyleyen Rezzan (56, Türkmenistan), arkadaşının tanıdığı aracılığı ile bakım işinde çalışma başladığını anlatmaktadır. "...Tamam dedi (arkadaşı) bunların bir anneleri var dedi, ben bir ara konuşayım dedi o da son aralar unuttuyormuş biraz şey olmuş dedi. Sonra görüşmüş tamam demiş pazartesi şoför geldi, patronların yanına gittim konuşmaya." Tamina (48, Gürcistan) da Rezzan gibi bir arkadaşı sayesinde ilk işini bulmuştur. "Bir arkadaşım vesilesiyle oldu...o burada çalışıyordu başka yerde. Onun patronları bir arkadaşının annesi için bakıcı istediler. Ben de onlara gittim yani."

Göç sürecinden önce göçmen kadınların çalışacakları iş, tanıdıkları ya da aracı firmalar tarafından Türkiye'ye gelişlerinin öncesinde ayarlanabilmektedir. Lidya (62, Ermenistan), kendisinden önce göç eden arkadaşının çalıştığı evin karşı dairesinde işe başlarken Mine (44, Gürcistan), kendisinden önce göç eden kardeşinin referansı ile iş bulduğunu belirtmektedir.

"İşte benim bir arkadaşım tam onun karşı komşusunda çalışıyordu...Arkadaşım da Ermeni'ydi. İşte ben gece geldim sabah işe başladım (arkadaşının işi bulduğunu kastediyor) ...Arkadaşım karşıladı zaten. Zaten geldim ve ertesi gün hemen işe başladım. Hiç Türkçe bir kelime bile bilmeden ben işe başladım" (Lidya, 62, Ermenistan).

Derman (54, Özbekistan) ise yine bir tanıdığı aracılığıyla iş ayarlandıktan sonra Türkiye'ye göç etmiştir. "...Dünürümün gelininin komşusu gönderdi beni. Türkiye'deki aracılarla. Onlar beni aldılar. Murat beyler. Arabasında getir götür yapan kişi şoför."

Gürcistan'dan Türkiye'ye 18 yıl önce birlikte gelen 63 yaşındaki Lona ve 61 yaşındaki Mariam ise aracı firma ile Gürcistan'da anlaştıklarını, onların sağladıkları araçla Türkiye'ye geldikleri ve uygun bir çalışacak iş bulunan kadar diğer ülkelerden gelen göçmen kadınlar ile ofiste işverenlerin seçimine sunulduklarını anlatmaktadır. Lona aracı firmada yaşadıklarını şu şekilde anlatmaktadır:

"Geldim ofise baktık ofis böyle koltuklar vardı uzun. Yirmi, yirmi bir kadın vardır. O zaman Bulgaristan'la, o zaman Bulgaristan kadınlar vardı, Gürcüler falan doluydu ofis. Ben de oturuyorum orada yeni bir saat olmadı geldim. Müşteri geldi yani villa için bir villa vardı, villa için kadın istediler falan. Şimdi ofisin patronu konuştu falan ofis patronu konuştu ondan sonra demiş ki herhalde, ben anlamıyordum o zaman Türkçe de demiş yani 'Hangi kadın beğeniyorsun?' falan, öyle baktım baktım bana geldi 'bu' diyor falan...Tüm çalışmak isteyenler duruyordu, onlar (işverenler) orada seçiyordu" (Lona, 63, Gürcistan).

Benzer deneyime maruz kalan ve yaklaşık 20 yıl önce Türkiye'ye Kazakistan'dan gelen 50 yaşındaki Dilek ise yaşadıklarını anlatırken, kendilerinin bir "mal" pazarlarcasına davrandıklarını vurgulamaktadır:

"Sonra oradan iş görüşmeleri yaptım. Sonra Sarıyer'de bir adam geldi. Dedi burada yabancılar çok var böyle toplam çıkarıyor, koyuyor böyle. Hangisini istiyorsun? Sanki mal satacaklar gibi, tamam mı ilk defa. Ben dedim bu ne ya? Dondum kaldım yani. Sonra kızlarıyla görüştü öyle böyle. Sarıyer'de. 70 yaşında adam ha, dedi olmaz. Sonra ben çıktım. Baktı bir dön dedi. Ben dedim niye döneceğim dedim ya, nasıl döneceğim ya? Beni satın mı alıyor bu ya? Olmaz öyle bir şey, yani ağrına gidiyor. Niye bu şey? Elimden iş gelse şey olsa niye ben döneceğim dedim, şeye tepki verdim" (Dilek, 50, Kazakistan).

Her iki anlatıda da göçmen kadınların işverenlerin beğenisine sunulduğu ve insan dışı bir muamele söz konusudur. Mariam, Lona ve Dilek'in aracı kurumlar ile

olan görüşmelerinde turist vizesi ile kalış süreleri dolmamış olsa da koruma ve destek mekanizmalarından faydalanmak bilgi eksikliği ve korku gibi nedenlerle çok mümkün olmamaktadır. Türkiye’de düzensiz olarak kalan göçmen kadınlar için ise bu durumların çok daha ağır boyutları olabileceğini tahmin etmek hiç zor değildir. Ayrıca

24 göçmen ev işçisi de Türkçe bilmeden göç ettiklerini ve Türkçeyi Türkiye’de öğrendiklerini belirtmiştir. Ancak göçmen kadınlar için aynı evde ortak bir dil bilmeden çalışmak çeşitli zorlukları beraberinde getirmektedir. Süheyla’nın ilk iş deneyiminde dilden kaynaklı yaşanan zorluklar işten ayrılmasına ve Türkçe öğrenene kadar farklı işlerde çalışmasında neden olmuştur:

“...Bi işe başladım. Diyor ki bardak, bizde bardak sözü yok Özbek dilinde, bardak dediğinde çatal, çatal dediğinde başka bir şeyler getirdim, zordu o günler. Sonra ev işlerinde ay önden ben dil öğreneyim de son ben ev işlerini yapayım ondan otele gittim. Otelde çalıştım. Zaten böyle temizlik yapmayı herkes bilir. Her kadın kız. Ondan orada öğrendim otelde böyle çok konuşmayı. Bu ne bu ne diye sorup” (Süheyla, 46, Özbekistan).

Göçmen kadınların sonraki işlerini bulmalarında da göçmen ağları önemi korurken, işverenler ve bakım alanlar ile onların çevrelerindeki kişiler zaman zaman göçmen kadınlar için sosyal sermayeye dönüşebilmektedir ve ev işçisi arayan kişiler ile göçmen kadınlar arasındaki iletişimi sağlamaktadır. Nazenin (51, Ermenistan), ilk iş bulma sürecini anlatmaktadır: “Beni Türkiye’ye getiren diğer önceki evimin yönlendirmesiyle oldu buradaki işim. Aile, kendi dostlarıyla konuşmuş, hep beraber oturup konuşup anlaştık bu şekilde oldu. Üçüncü evim yani.”

Nazenin’in ifadelerinde de yer aldığı gibi, göçmen kadınların ilk işlerini bulma yöntemlerine, daha sonraki işlerini bulma süreçlerinde işveren ve bakım alan kişi aracılığı ile ulaşılan ağlar da eklenmektedir. Aracılar ve ajanslar aracılığıyla iş bulma, çalışacak kişiden alınan yüksek komisyonlar, bu yerlere duyulan güvensizlik, göçmen kadınlara yaklaşım biçimleri ve yaşanan olumsuz deneyimler nedeniyle göçmen kadınların her zaman birinci tercihi olmamaktadır. Ancak kendi ağları aracılığı ile iş bulamayan göçmen kadınlar için aracı ve ajanslar aracılığı ile iş bulma bir çıkış noktasıdır.

Mine (44, Gürcistan), kullanmasa da telefonunda aracı firmalara ait numaraların

olduğunu belirtmektedir: “Şimdi öyle bir yerlerde mesela benim arkadaşlar falan isterse, herkesin telefonunda öyle yerlerin numaraları var, biri isterse diye. Ama hiç bizim işimiz olmadı çünkü hep kardeşim de ben de mesela hep bizim arkadaşlardan işi bulduk...zaten sevmiyorum uğraşmayı onlarla.”

Mine ve diğer göçmen kadınların bazıları için aracılar ve ajanslar ile iletişime geçmek, mecbur kaldıklarında işsizlik ve menşe ülkelerine geri dönme gibi durumları müzakere etmeleri sonucu aldıkları bir karardır.

Gülseren (37, Özbekistan), aracı firmalar aracılığı ile iş aramadığını ve iş bulma süreçlerinde göçmen kadınların birbirine destek olduğunu anlatmaktadır.

“...Evet mesela çevremiz, çalıştığımız çevremiz evin arkadaşları çevresi oluyorsa oluyor arada çıkıyor onlara destek oluyoruz. Hani şirketten bulmasın diye şirketten bulunca da maaşın yarısını alıyor şirkette. O yüzden elimizden geldiği kadar kendimiz yani destek olmaya çalışıyoruz. Öyle gelenlere işten çıktığı zaman birbirimize elimizden geldikçe destek oluyoruz.”

Katılımcılar arasında az sayıda göçmen kadın ilk işlerinden sonraki işlerini bulmak için aracı firmalar ile iletişime geçtiğini aktarmaktadır. Göçmen kadınlar yerine işverenlerden komisyon alan aracı firmalar tercih edilmektedir. İşveren ile ev işçisini buluşturan aracı firmaların bir sözleşme yapıp yapmadığı sorusuna Mariam (61, Gürcistan), “Yok ya herhalde merdiven altında gidiyoruz. Yok öyle sözleşme yapmadık” yanıtını vermektedir.

4.1.3 İşveren ile iş anlaşması. İşveren ile iş anlaşmaları başlığı altında evde yapılacak işlerin tanımı, işverenin ek iş beklentisi, izin günlerinin ve çalışma sürelerinin belirlenmesi ve iş tanımının zaman içinde değişikliğe uğrayıp uğramadığına dair konular incelenmektedir. Görüşülen 24 göçmen kadından sadece 13 tanesinin çalışma izni vardır. Çalışma izni, işveren tarafından alındığı için, iş anlaşmalarında kritik bir belirleyicidir. İşverenler ile ev işçileri arasında temelde sözlü bir anlaşma pratiği gözlemlenmektedir. Taraflar arasında yapılan bu sözlü anlaşmalar, genellikle çalışma şartları, beklentiler ve maaş gibi hususları içermektedir. Ancak, bu anlaşmaların yazılı olmaması, beraberinde belirsizlik ve anlaşmazlık potansiyelini getirebilmektedir. Bakım alan bireylerin yaşlılıkla ilişkilendirilebilecek ihtiyaçlarının yanı sıra sağlık sorunları bulunduğu anda, işverenler genellikle ilaç takibi ve sağlık

önlemleri konusunda son derece hassas davranmaktadır.

Mine (44, Gürcistan) işe dair konuştuklarında işverenin bakım işini önceliklendirdiğini anlatıyor: “Abim (işveren) dedi, senin sorumluluğun ilaçları. Çünkü nine 17-18 tane ilaç içiyor. İlaç derken vitamin, daha çok vitamin. Benim için en önemlisi sen anneme bak, ilaçları... Annem yemek yesin, zamanında ilaç içsin, başka problem yok.”

Zehra'nın da işine dair öncelikli sorumluluğu bakım alan kişi ilgilenmek ve ilaçlarının takibini yapmak. Türkiye'ye gelmeden önce hemşire olarak çalıştığı için Zehra bakım verdiği kişiye enjeksiyon uygulamasında bulanabilmektedir. Ancak Zehra'nın ev içinde yaptığı işler sadece profesyonel mesleği ile sınırlı değildir.

“Kız kardeşi var, çocuğu yok teyzenin, kız kardeş varı. İş görüşmesinde anlaşma yaptım. İlk önce dedi benim ablam böyle hastalandı beyinden bu çok riskli mesela, ilk önce ablam ondan sonra ev işleri diye anlaştık...ilaç takip var ondan sonra iğne takip var böyle kan sulandırıcı iğne alıyor...ben vuruyorum” (Zehra, 33, Özbekistan).

Yapılacak işler işverenler tarafından genellikle önem sırasına göre belirtilse de ev içinde göçmen ev işçileri bakım işinden çok daha fazlasını yerine getirmektedir. Daha önce çocuk baktığı bir evdeki deneyimi paylaşan Dilek'in (50, Kazakistan) anlattıklarında başta yapılan anlaşmanın sürdürülmediği gibi iş tanımı sürekli genişlemektedir. “Abi başında anlaşıyoruz işte böyle bir şey şöyle bir şey var, başında alırken tek çocuklarla ilgileneceksin diye. Tek yemeği şeyi başka bir şey yapmayacaksın, tek çocuklar. Öyle geliyorsun sonra yani ev işi her şeyi sana.”

Yaşlı bir kadına bakan Lamara (50, Kırgızistan) ise başta işveren ile anlaşırken yaşlı bakımıyla birlikte tüm ev işlerinin yapılmasının da kendisine ait olduğunu belirtmektedir: “Her şey, ev temizliği bize ait cam siliyoruz ütü yapıyoruz ondan sonra...”

Bazı işverenler ise günlük ev işleri dışında genel temizlik için başka bir ev işçisi daha istihdam etmektedir. Özellikle bakımın fiziksel görevlerinin ağır olduğu durumlarda işverenler böyle bir yola başvurmaktadır.

“Evet anlaşıyorduk. Onlar dedi böyle annem var biraz unutmaya başladı dedi, Alzheimer başlangıcı diye doktor teşhis koydu dedi. Sen yanında yardımcı

olarak göz, kulak olsan, yemek yaparken yanında dedi, şey yapar ocak açık bırakır dedi. Ama eve haftada iki defa gelen temizlikçisi var ev işlerini yapar o dedi” (Rezzan, 56, Türkmenistan).

Göçmen kadınlar ev ve bakım işlerine yetişemedikleri durumda kendileri de bazı işler için bir ev işçisi daha istihdam edilmesini talep edebilmektedir.

“Yok zaten ben biliyordum kadın yatalak o zaman da yatalaktı, başka kadın evde yok, kim yapar ben yaparım. Temizlik de o da şu da her şeyi ben yapıyorum. Ama şimdi yaşlandım diyorum ki iki haftaya bir gün temizlikçi gelsin kadın diyorum... Bazen geliyor bazı geliyor” (Lona, 63, Gürcistan).

Lona’nın talebinden sonra belirli zamanlarda temizlik için bir ev işçisi istihdam edilmeye başlanmış. Ancak Lona’nın ev işlerini kadın işi olarak görmesi neticesinde doğallaştırması diğer kadınların anlatılarında da sık sık yer almaktadır ve bu durum temizlik, yemek, derleme gibi ev işlerinin iş olarak görülmemesine neden olmaktadır.

Saime, en son işinde bakım verdiği kişiye kendisinden önce iki kişinin baktığını ancak işveren ile anlaşırken daha fazla maaş almak karşılığında işleri tek başına yapmayı teklif ettiğini anlatmaktadır.

“...Yook ben dedim dur bakalım dedim ben, ben önce bakayım siz memnun kalırsanız çalışayım tek başımla parasına anlaşalım dedim maaşımı dedim. Yok sen yapamıyorsun, annem seni sevmedi, istemedi hemen getirin (başka bir kadını) dedim. Tamam, dedi öyle anlaştık. Anlaşmayı yaptık ondan sonra ben tek başıma her şeyde yoluna koydum” (Gül, 52, Kırgızistan).

İşveren ile yapılan iş anlaşmalarında göçmen kadınlar, Saime’nin aktardığında olduğu gibi daha yüksek ücret için daha fazla görev üstelenebilmektedir ya da yapılacak işin sınırları konusunda işveren ile açıkça konuşabilmektedir.

“Oluyor tabii ki oluyor. Mesela şey ben hiçbir zaman büyük bir temizlik yapmam. Bunu da açık açık söylüyorum. Mesela söylüyorum, hani beni benden beklediğin ne, ne bekliyorsunuz? Tabii ki bazen şey diyor işte büyük temizlik de yapacaksın, onu da bunu da yapacaksın... Ama benim büyük temizlik yapamam yani. Ha ama günlük her gün temizlik zaten yapıyorum. O ayrı konu. Ama büyük temizlik yapmam” (Lidya, 62, Ermenistan).

Lidya ise, başlangıçta işvereni ile konuşup yapılacak işler konuşunca anlaşsa da süreç içerisinde yinelenen taleple ile karşılaşmaktadır.

Katılımcılara işverenlerinin ek iş talebi olup olmadığını sorduğumuzda, bazı katılımcılar zaman zaman çalışılan evin dışında bakım verilen kişinin yakınları için de yemek ve temizlik işlerini yaptıklarını aktarılmaktadır. Baktığı yaşlı kadının kızının evini ayda bir kez temizleyen Lamara (50, Kırgızistan) bu iş için ek ücret almamaktadır. “Yok hiç öyle bir şey isteme... Ama rica ederler bizim evimizi de temizler misiniz diye... (ek ücret) yok onu vermiyorlar...Ayda bir rica ediyor, bazı da beraber gidiyoruz annesiyle o zaman beraber yapıyorum. Perdesini merdesini yıkıyoruz, o kadar.”

Benzer şekilde işverenin kızı içinde bazen yemek yaptığını belirten Melek Nur’a bu iş için ek ödeme yapılmaktadır.

“Yok yok yok hiçbir şey değişik değil. Bazen kıza da damada da yemek yapıyorum, bu sadece fazla başka bir şey değil... onlar, başka yerde yaşıyorlar. Kız çalışıyor dışarıya, insanlara çalışıyor. Ne zaman müsait olmuyor, bana rica ediyor ‘Melek Nur bana yemek yapabilir misin?’ ‘Tamam abla’ diyorum. Onlara da fazla yemek yapıyorum, her zaman da değil bazen...kız evet para çok verdi. Bana böyle hediye olarak, ben kabul etmedim ama o da yapmadı. ‘Abla o zaman ben sana yemek söylemicem yap diye.’ onun için aldım” (Melek Nur, 44, Gürcistan).

Pandemi döneminde çalıştığı ailenin Trabzon’daki evlerine gittiğini anlatan Saime (52, Kırgızistan), fındık bahçesinde çalışması karşılığında ek ücret talep ettiğini ve bu işleri yapmadan önce işvereni ile konuştuğunu aktarmaktadır. “Fındık topladım orada, bahçede çalıştım ben, evi badana yaptım. Ben dedim boş boş çalışmam ben dedim. Bana maaşımı ayrı vereceksin bu işleri yapıyorum, ekstra para vericeksin.”

İzin günleri genellikle 1 gün 24 saat şeklindedir ancak göçmen ev işçileri istedikleri takdirde konaklamak için çalıştıkları eve dönebilmektedir. İzin günlerinde çalıştıkları eve dönmeyen göçmen kadınlar genellikle kendi ülkelerinden Türkiye’ye gelmiş ve ev işlerinde çalışan kadınlarla birlikte bir ev ya da oda kiralayarak akşamı orada geçirmektedir. Bu evler göçmen kadınların sosyalleşmesi açısından önemliken aynı zamanda özel hayatları ile iş yaşamlarının ayrıldığı nadir mekanlardır. Bakılan

yaşlı tek başına kalamayacak durumdaysa izin süresi kısalabildiği gibi işverenin müsaitliğine göre de belirlenebilmektedir. İzin günleri için göçmen kadınlar “izin parası” dedikleri 100-200 TL arasında değişen bir harçlık almaktadırlar.

4.1.4 Göçmen ev işçisinin işveren ve bakım alana bakışı. Göçmen kadınların işverenlere ve bakım alanlara bakış açısı, temasları ve ilişkilerine göre şekillenmektedir. İşveren ve bakım alanın göçmen kadınlardan talepleri, yaklaşımları, verdikleri ücret ve maaş dışı ödemeler gibi dinamikler çalışanlar arasında iyi patron-kötü patron tanımlamalarına neden olmaktadır. Nazenin (51, Ermenistan), “Patron kötüyse her şey zordur ama yatan hasta varsa ona bakması zor baya. En zoru kenarda paran yokken, güvensizken kayıtsızken patronun seni zorlaması. O en kötüsü” ifadeleri göçmen kadınların devletin yasal korumalarından yararlanamadığı durumlarda patronlar karşısında güvencesiz bir konumda olduğunu da işaret etmektedir.

Yapılan işin sürdürülmesi, belirli olumsuz davranışların ya da ağır iş yükünün görmezden gelinmesi ise genellikle göçmen kadınlar tarafından işverene ve bakım alan kişiye duyulan sevgi ile ilişkili olarak dile getirilmektedir. Çalıştığı evdeki hastayı sevmediğinde bu işi yapamayacağını belirten Lidya, bir evde çalışmanın en önemli belirleyicisini işverenin ve bakım alanın davranışları olduğunu ifade etmektedir:

“...Mesela bazen şey iş görüşmeye gidiyorum. Belki ben 10 tane iş görüşmeye gitsem bir işe girmem yani maaşlar ile alakası yok. Belki maaşı da çok yüksek ama bir insanla bir konuşuyorsun ya da evine gidiyorsun. Onların oturma kalkmasını görüyorsun, vazgeçiyorsun. Öyle şeylerde oldu. Bazen yerler var hani mesela kendileri insan değiller ama seni de insan yerine koymazlar... Öyle bir ailede işte ayda 1.000 dolar değil, 10.000 dolarda versen mesela ben çalışmam, belki başkası çalışır. Ben çalışmam çünkü benim için önemli olan insan olmak. Önemli olan bu” (Lidya, 62, Ermenistan).

Bakım verdiği kişinin oğlu ve gelininin çok iyi olduklarını vurgulayan Mariam’ın (61, Gürcistan) ifadeleri şu şekildedir: “...Çok iyiler çok çok çok severler hele gelini var ya melek, melek gerçekten çok iyi kadın. Oğlan da iyidir ama gelin farklı bir şeydir...Ekstra bir şey de hediyesiz gelmezler mesela yaa parayı da hediye ediyorlar yani her zaman ne istiyorsun yani...”

Sözlü bir anlaşamaya dayanmayan ev işlerinde süreç içinde koşullar değişebilmekte, işverenler farklı işler talep edebilmekte ve birtakım anlaşmazlıklar çıkabilmektedir. Çalışma koşulları konusunda işvereni ile yaşadığı anlaşmazlık karşısında Cemile'nin baş etme strateji ise failliği açısından oldukça önemli.

“Mesela bir işte şey yapmadım. Cam yüksek ve çok cam vardı. Her yerimiz camdı. Ben dedim bu kadar cam silemiyorum. Torunu da dedi para verip cam silmeye kadın bulamam ben dedi. Tamam dedim sen bana maaşımı ver ben kadın bulur ayda 1 kere kendi maaşımdan sildirtirim dedim” (Cemile, 42, Türkmenistan).

Cemile ilerleyen zamanlarda kendi maaşından ödeme yaparak camların silinmesi için başka bir ev işçisi ile anlaşıyor. Yaşanan bu deneyim aynı zamanda bakım görevi yanında ev işlerinin de bakım işçisi kadınlar tarafından yerine getirilmesinin beklendiğini doğruluyor.

4.2 İşverenler: Göçmen Emeğine Yönelik Talep

Bakım hizmetlerine yönelik talebin oluşmasını makro ve mikro düzeyde etkenlerin belirleyiciliği söz konusudur. Türkiye’de bakım sektörünün şekillenmesinde etkili olan makro düzeydeki faktörlere literatür kısmında yer verilmektedir. Bu bölümde ise daha spesifik olarak kişilerin tercihleri ve aile içi dinamiklerin göçmen bakım emeğine yönelik talebi nasıl şekillendirdiği işverenler görüşülmeleri üzerinden analiz edilmektedir. Tartışma bölümünde ise her iki düzey Türkiye bağlamında tartışılarak, göçmen kadın emeğinin yatılı bakım piyasasındaki rolü anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Yatılı bakım çalışanı istihdam eden 4 işveren ile yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular işverenlerin ev işçisi istihdam etme nedenleri, ev işçisindeki aradıkları özellikler ve ev işçisinden beklentileri, göçmen ev işçisine ulaşma biçimleri, çalışanın ücretinin belirlenmesi ve göçmen ev işçilerine bakışları şeklindeki tematik alanlar çerçevesinde analiz edilmektedir. Böylelikle işverenlerin göçmen emeğine yönelik ihtiyaçlarının nasıl şekillendiğine dair bir çerçeve çizilmeye çalışılmaktadır. İşverenlerin ev işçisinden beklentileri yatılı bakım işinde göçmen kadınlara olan talebi de açıklamaktadır.

4.2.1 Ev işçisi istihdam etme nedenleri ve süreci. Yaşlı kişinin hayatını sürdürmede ve günlük yaşam pratiklerinde ihtiyaç duyduğu yardım ve desteğin sağlanması için bakım veren bir kişiye ihtiyaç duyulmaktadır. İşverenler ile bakım hizmeti alan yaşlı bireyler, zaman zaman aynı konut içinde yaşasalar da ebeveynlerinin yaşlılık veya hastalık durumlarında ev içinde bakımı tercih etmeleri halinde bir bakım görevlisi istihdam edilmektedir. Yapılan görüşmelerden, yaşlı bakımı için genellikle yatılı bir ev işçisi tercih edildiği anlaşılmaktadır. Özellikle hane içindeki kadının çalışması durumunda bakım işinin satın alınarak başka bir kadına devredilmesi söz konusudur.

Berna (49, Ankara) annesinin sağlık sorununun ciddiyeti nedeniyle yatılı bir işçi çalıştırmayı tercih etmektedir: “Yani dördüncü evre kanser hastası (annem). Evde devamlı insana ihtiyacım var. Hani bazen acil durumlarda evde olmadığınızda evde devamlı bir insan olması gerekiyor. O yüzden yatılıyı tercih ediyorum.”

Ev temizliği için belirli aralıklarla bir ev işçisi istihdam eden Naz (55, İstanbul), ebeveynlerinin bakım ihtiyacının oluşması ile yatılı bir işçi istihdam etmeye başlamıştır:

“Bizim de yaşlıların evde mesela bir dönem benim de evde büyük anneler falan da vardı. Açıkçası ev işi için haftada bir kere gelen ya da 15’te bir de gelen hatta ayda bir de gelen yetiyor...Ama yaşlılar olduğu zaman evde bakım gerekiyor, bakamıyorsunuz yalnız. Yedirilmesi tuvalete götürülmesi siz onun için yardımcı alınıyor. Benim deneyimim öyle yani.”

Naz’ın ifadelerinden tek başına bakım işine yetişemediği için bir bakım işçisine ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Yaşlı bireyin bakım ihtiyacı, bakım veren kişinin yaşam tarzının bu ihtiyaca uygun şekilde modellenmesini zorunlu kılmaktadır.

Yaşlı birey, kendi bakımını ne kadar karşılayamıyorsa, dışarıdan yardım ihtiyacı da aynı oranda artmaktadır. İşverenler, bakım alan bireyin sağlık durumunun kötüleşmesi durumunda genellikle birden fazla çalışana ihtiyaç duymaktadır.

“Babam yürüyememeye başlayınca iki hanım olsun biri babama baksın biri yemek, bulaşık, ıvır zıvır işleri yapsın diye aldık...Çünkü anca babama bakacak, kaldıracak, koyacak, altına bez bağlayacak falan yani o yüzden iki kişi olması iyi oldu da bir yandan çünkü kolundan tutup kaldırmak gibi işleri

de beraber yapıyorlar (Fidan, 69, İzmir).”

İstihdam sağlama ve iş arayan bireylere ulaşma süreçlerinde, sosyal ağlar ve aracı kurumlar, yaygın olarak başvuru yöntemleri arasında öne çıkmaktadır. Sosyal ağlar hem göçmen kadınlar hem de işverenler için güven ilişkisi kurulmasına zemin hazırlarken, aracı kurumlara yönelik genellikle olumsuz bir algı mevcuttur. Aracı kurumlar tarafından talep edilen yüksek komisyonlar ve olumsuz deneyimler bu algının temel nedenleridir. İşverenlerin neredeyse tamamı aracı kurumlarla deneyim yaşamış olmalarına rağmen, bu kurumlar aracılığıyla kurulan iş ilişkilerinde hissettikleri rahatsızlıkları dile getirmişler ve bu deneyimi "insan pazarı" olarak nitelendirmişlerdir. Aracıların yasal olarak çalışmadıkları ve yüksek komisyonlar aldıkları sıklıkla dile getirilmektedir:

“Bir kere şey var aracı kurumlar var. Fakat ben o aracı kurumlardan birkaç kere gittim çok rahatsız oldum. Hani böyle insanları çağırıyorlar, diyorlar karşına ‘Seçin.’ şeklinde. Bende o kadar kötü duygular uyandırdı ki o... Bazıları çok deneyimli işte bazıları daha yeni gelmiş ülkesinden kimi çok genç... Hani böyle bir tür insan pazarı gibi. Hayır dedim ben böyle bir şey... Çok rahatsız etti yani üslup olarak bir de aracı kurumlar tabi çok ciddi rakamlar alıyorlar.” (Naz, 55, İstanbul).

Aracı ve ajanslarla yapılan anlaşmalarda, bu anlaşmalar yazılı ya da sözlü olabiliyor. Ödenen komisyon karşılığında belirli bir süre ya da sayıda ev işçisi ile deneme süreci sunulduğunu belirten işverenler uygun bir aday gönderilmemesi durumunda mağdur olduklarını aktarmaktadır.

“10 ayrı kadın geldi neredeyse. 2 haftada bir, ayda bir, haftada bir. Önlerine gelen kadınları toplamışlar. Hiçbir deneyimi olmadan bazılarının hiç Türkçesi olmadan sana yolluyorlar. Sen önden zaten bir para veriyorsun. O dönem ne verdiğimi hatırlamıyorum 200 dolar mı öyle bir şeydi...Bazıları kadından alıyor bazıları senden alıyor...ikisinden de alıyor bazıları...Yolluyor diyorum ki bu çok kötü...Her yolladığı diğerinden daha kötü çıkıyor. Yine arıyor oluyorsun yani çünkü ellerinde yeterince tabi deneyimli kadın yok. Her önlerine geleni yeni gelmiş daha memleketinden yolluyorlar. Dolayısıyla, o param öyle yandı gitti. Yani 10 tane kadın. En son dedim ki bana artık kadın madın yollama

seninle görüşmek istemiyorum dedim yani. Paramı da yedi güzelce...” (Öznur, 45, İstanbul).

Aracılar ya da ajanslar genellikle işverenden ev işçisine ödenecek maaşın tamamını ya da yüksek bir kısmını almaktadır. Fidan (69, İzmir), maaşının %75’ini ödediğini belirtmektedir.

Ajans ve aracı kurumlarla, nadir de olsa iş birliğine gitmekten duyduğu memnuniyeti dile getiren işverner oldu. Uzun yıllar aynı aracı firma ile çalıştığını belirten Berna (49, Ankara), genel olarak ajanslar ile çalışama deneyiminden memnun olduğunu aktarmaktadır:

“Şimdi aslında ben böyle çok da farklı kaynaklardan hiç personel almadım yani çok uzun süre 10 sene kadar hep bir firmayla çalıştım. Kızılay’da bir firma, kişisel olarak da tanıyorum o oradaki iki bayan biri Türk biri Türkmen. Uzun yıllara sahip bir ilişkimiz olunca karşılıklı onlar da zaten hani sizinle çalışırken personel bulma konusunda çok hassas davranıyorlar...”

Çalışacak kişiye ulaşmada en çok kullanılan yöntemlerden bir diğeri de eş, dost, tanıdık, akraba gibi çevrelerden oluşan sosyal ağlar. Ev işçisine bu şekilde ulaşmak aynı zamanda bir referansı da içerdiği için işverenler açısından oldukça güvenilir bir yöntem olarak görülmektedir.

“Hep ben etraftaki tanıdıklar, arkadaşlar... Herkes birbirine tavsiye ediyor zaten. Hani belli bir yaş grubuna sahip insanların hep o bakım ihtiyacı olan insanlar oluyor etrafında, genelde tavsiye dostluk arkadaşlık bağlantıları. Ve çok daha iyi oluyor tanıyorsunuz o zaman. Bir yerde 2 sene çalışmış bir yerde 1 yıl çalışmış. Hani ben gidip de böyle arası kurumda 5 kişinin içinden neyine göre seçeceksin. O kadar üzüldüm ki mesela o gittiğim 1-2 kerede. Mecbur kaldık arada böyle ani (Naz, 55, İstanbul).

Görüşülen işverenlerin 4’ü de kadındır. Ev işlerinin kadın işi olarak görülmesi ve daha yüksek gelir grubunda yer alan kadınlar tarafından bu işlerin ücret karşılığında başka bir kadına devredilmesi, hane içindeki toplumsal cinsiyet rollerinin değişmesinde ne derecede etkilidir? Araştırmada elde edilen bulgular neticesinde bu sorunun cevabı sonuç bölümünde detaylı olarak tartışılmaktadır.

4.2.2 Ev işçisinde aranan özellikler ve ev işçisinden beklentiler. İşverenlerin

ev işçisinde aradığı ilk özelliklerden biri güvenilirlik olmaktadır. İşverenlerin özel evlerinde, bazen kendileri olmadığında çalışacak, çocukların ya da yaşlıların bakımlarını üstlenecek kişilere güvenme isteği oldukça anlaşılabilir.

Öznur (45, İstanbul) evinde çalışacak kişide aradığı ilk özelliğin dürüstlük olduğunu belirtmektedir ve işle ilgili teknik becerilerin zamanla gelişebileceğini ifade etmektedir:

“Dürüst olması benim için çok önemli. İş çünkü öğretilabiliyor bir şekilde ama insanın ahlakı değişmiyor yani hani sonradan uğraşayım düzelteyim öyle bir şey yok. Bir insan nasıl büyütülmüşse öyle devam ediyor hayatında... Dolayısıyla benim için öncelik tabi ki ahlaki özellikleri yani, sonra iş geliyor tabi. Mesela benim yaptığım bütün yemekleri öğrendi 2 yıl boyunca ben yaptım. Kalan bütün yıllarda yaptığım yemeğin aynısını yaptı. Bir de zeki olmasını önemsiyorum tabi. Yani öyle anlatıp anlatıp on kere söyleyip hiç anlamayan birini istemiyorum yani. Akıllı da olmasını istiyorum benim için önemli.”

Dürüstlük ve güvenilirlikle birlikte işverenlerin beklentileri arasında sıklıkla uyumlu olması ve “uygun” olması belirtilen özelliklerdendir. Ev içindeki düzene uygunluk, sofraya uygunluk, giyim kuşamın uygunluğu, hal ve hareketlerin uygunluğu. Ev işçisinin kişisel bakımına özen göstermesi en çok aranan özelliklerden bir diğeri. İşverenin temizlik ölçütleri ise oldukça bireyseldir ve değişkenlik göstermektedir. Öznur’un anlatısında da sıklıkla ev işçisinin temiz ve düzenli olması gerektiği vurgusuna rastlamaktayız: “Kişisel bakımına özen göstermesi, giyimine dikkat etmesi. İnsanları da tanıyamıyorsunuz tabi. Dışarıdan aldığımız için yani. Önce maaş beklentilerini soruyorsunuz. Sizin için de uygunsa birlikte çalışmaya başlıyorsunuz.”

Öznur’un evinde çalışacak ev işçisinden beklentisi diğer işverenlerle benzerdir. İşverenler, ev işçilerinin emeklerinin yanında kendi evlerinin içinde çalışacakları gerekçesiyle belirli bir kişi tipini arzuluyorlar ya da ev işçisinin o kişiye dönüşmesini bekliyor.

İşverenler göçmen ev işçilerinin yasal statülerini önemsediklerini dile getirmektedir. Düzensiz bir şekilde ülkede kalan göçmenleri bir risk olarak gören

işverenler mümkün oldukça oturum izni olan göçmenler ya da Türk vatandaşı kişiler ile çalışmak istiyor. Ancak özellikle yatılı bakım işinde Türk vatandaşlarının çalışmak istememesi gibi nedenler işverenlerin ev işçisi çalıştırmama ile belirli riskleri göze alma arasında bir tercihte gerekli kılıyor. Öznur (45, İstanbul), oturum izni ve çalışma izni olmayan birini çalıştırmak istemediğinden bahsediyor: “...göçmenlerin çoğunun oturum izni yok. Kaçak çalışıyorlar. Onları çok tercih etmiyorum. Çünkü sağlık sigortaları ve oturum izni olması gerektiğini düşünüyorum. O yüzden de her şey bizde kanuna uygun ve hukuka uygun şekilde olması gerekiyor.”

İşe alınacak kişilerin bireysel özelliklerinden ziyade işverenin geçmiş deneyimleri, duyumları ve kalıp yargılarının belirleyici olabildiği durumları Naz'ın (55, İstanbul) anlatısında görmekteyiz:

“Valla bir kere her şeyden önce bir uyumluluk ve insani özelliklerin gelişmiş olması. Şimdi o da bir kültür. Mesela daha önce çalışan Rus birkaç kişi vardı ondan sonra Moldovyalılar vardı. Benim eski eşimin ailesine bakanlardan, çok daha sert insanlardı. Hasta bakıyorlar ama hatta yeri geliyor hastanede ağır büyük ameliyatlara geçirdi o yaşlılar, refakatçi olarak da kaldılar yanlarında...Bazıları mesela yapı olarak sanki aileden biriymiş gibi oluyor çok daha yumuşak ilişki kuruluyor. Kendi yakınına bakar gibi bakıyor. Ben yani esas onların kültür ve şeyine baktım, dikkat ettim karakterlerine. Ama azıcık milliyetlerde de fark oluyor.” (Naz, 55, İstanbul).

Benzer şekilde Berna (49, Ankara) da görgü, terbiye, uyumluluk gibi özelliklere vurgu yapmaktadır. Ancak uzun yıllardır çok fazla ev işçisi çalıştırması nedeniyle olsa gerek yapılacak işe dair becerilerin de Berna (49, Ankara)'nın tercihlerinde önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Farklılıkları ise kültürel bağlamda değerlendiriyor:

“...birinci önceliğim kişiliği oluyor. Hani görgüsü terbiyesi oluyor...Hani evin içerisindeki yani en azından bizim sahip olduğumuz görgü kurallarına uyabilecek bir insan olması önemli oluyor çünkü yatılı çalışan, gündüz çalışan bayanlardan biraz farklı oluyor. Aynı çatı altında yaşıyorsunuz. O evdeki ahengi çok bozmayacak tavırlar bekliyorsunuz mecburen...İkincisi tecrübeli olursa daha tercihim oluyor. Hani çünkü farklı ülkelerin farklı şeyleri var kültürleri var, ev konusunda da öyle, yemek... ev işleri için çalıştıkları için

temizlik yemek alışkanlıkları çok farklı, farklı bölgelerin. E bir süre çalışmış olan personel biraz daha bizim kadınlarımızın yemek ve temizlik kültürünü öğrendikleri için daha kolay oluyor ama tecrübesiz personel de çalıştırdığım oldu. O biraz beni yoruyor hani ilk başta öğretmeniz gerekiyor. Evde daha fazla zaman geçirmemiz gerekiyor.”

İşverenlerle yapılan görüşmelerin analizi, göçmenlerin seçimindeki tercih kalıplarını ortaya koymaktadır ve göçmen kadınların menşe ülkelerine dair işverenlerin algılarının, istihdam edilecek kişinin seçiminde etkili bir rol oynamaktadır.

4.2.3 Göçmen çalışanların ücretinin belirlenmesi ve ödeme araçları.

Ücretlerin belirlenmesi, ev işçisinin yatılı, gündüzlü ya da günübirlik istihdam edilmesi, göçmen ya da Türk ev işçisi çalıştırılması, döviz kuru ve ev işçilerinin talepleri ile işverenlerin arzı durumlarına göre değişkenlik göstermektedir. İşverenler göçmen kadınlara ödeyecekleri maaşları belirlerken çevrelerindeki kişiler ile de istişare halindedir. İşveren görüşmelerinde, göçmen ev işlerinin ücretlerini genellikle dolar üzerinden talep ettiği ya da Türk lirası olarak alsalar da döviz kuru endeksli anlaşmaya gitmek istedikleri belirtilmiştir. Göçmenlerin döviz kuru üzerinden maaş talep ettikleri Naz’ın (55, İstanbul) ifadelerinde de görülmektedir:

“Yabancılar bir kere pandeminin ikinci yarısıyla birlikte, hepsini takip ediyorum ben, hepsi döviz istemeye başladı. Hani TL onların rayıcı pandemi başlamadan önce söyleyeyim size 5000 lira alıyorlardı. 5000 lira sonrasında enflasyon üzerinden tam yarıya düşünce onlar o ilk başladıkları zamanki mesela döviz hep öyle hesaplar yapıldı. Döviz o zaman 7 liraydı karşılığı 5000 lira bugünkünün karşılığı ne kadarsa hep dövizde döndürdüler.”

Döviz kurundaki değişkenlikten kaynaklı işverenler kimi zamanlar maaşları ödedikleri para biriminde değişikliğe gitmektedir: “Bazı dönemler Türk lirasına döndü hani bu doların çok oynadığı süreçlerde” (Berna, 49, Ankara).

Yatılı çalışan göçmen ev işçilerine maaşlarına ek olarak izin günü parası ödenmektedir. Bu neredeyse tüm göçmen ev işçileri tarafından maaşlarına ek olarak alınan izin günlerinde çalıştıkları evden ayrılıp geri dönüşlerinde kullandıkları bir paradır. Aylık ücretlerin ödenmesi ise çalışanın sigortasının karşılanmadığı

durumlarda belirli bir şekilde gerçekleşmiyor. İşverenler kimi zaman bankadan, kimi zaman elden ödeme yaptıklarını aktarmaktadır. Burada çalışanın ödemeyi nasıl almak istediği de belirleyici olmaktadır.

4.2.4 Göçmen ev işçisi istihdam etme. İşverenler ile yapılan görüşmelerde göçmen ev işçisi istihdam etmenin en önemli nedenleri arasında, yatılı bakım işinde istihdam edilecek yerli ev işçisine ulaşılmaması, yerli ev işçilerinin bu işleri statüsü düşük işler olarak görmesi, daha düşük ücretler ile göçmen emeğinin satın alınabilmesi, belirsiz çalışma saatleri ve değişen iş tanımları kapsamında beklenen esnekliğin göçmen ev işçileri tarafından sağlanması ve göçmen ev işçilerinin hane içi ilişkilerde daha uyumlu olarak nitelendirilmesi yer almaktadır.

Göçmen ev işçisi çalıştırma nedenini daha uygun fiyata çalışmaları ve uyumlulukları olarak açıklayan Berna (49, Ankara), Türklerin çok sıkıntısı olduğunu belirtmektedir.

“(Türklerin) Ya düğünleri var ay dernekleri var ya kocası izin vermiyor. Geliyor bir hafta başlıyor, başka bir problem var hiç bitmiyor. Bir de şu var Türklerde, burada bir barınma problemleri olmadığı için çabuk vazgeçiyorlar. Yani mesela bir şey uymadı mı ertesi gün gelmiyorum diyebiliyor. Ama yabancıda o yok senin evine muhtaç ve muhtaç kelimesi yanlış yine bir çözüm getirmez ama senin evinde yaşadığı için ve gidebileceği bir B planı olmadığından dolayı daha uyumlu.”

Berna'nın yerli ev işçileri ile göçmen ev işçileri arasında ortaya koyduğu ayrım, göçmen kadınların menşe ülkelerinde bıraktığı ailelerinin sorunlarına veya ihtiyaçlarına anlık olarak fiziksel bir şekilde yanıt verebilmelerinin mümkün olmayışıyla derin bir bağ içermektedir. Aynı zamanda göçmen kadınların kendilerine ait bir evi olmaması işverenler tarafından, göçmen kadınların istemedikleri koşullarda çalışmaya devam etmelerine neden olan bir tür zorunluluk olarak görülmesine yol açmaktadır. Bu zorunluluk hali işverenlerin bakış açısıyla göçmen kadınların işlerini sürdürmesinin ve çalıştıkları eve uygun davranışlar göstermesinin de bir yoludur. Berna'nın göçmen bir ev işçisine ihtiyaç duyma nedeni çalışandan beklenen esnek emek kapasitesini açıkça gösteriyor. Göçmen ev işçisinden beklenen esneklik hem farklı işlere uyum sağlaması hem de 7-24 çalışmaya hazır olma kapasitesidir. Çalışan

kadınlardan işverenin aniden çıkabilecek işlerine ve acil bir ihtiyaca cevap vermesi, bir anlamda her daim hazır olması bekleniyor. Bu çalışma koşullarına uyum sağlanması ise ancak, ailevi sorumluluklarını menşe ülkelerde bırakan ve hayatlarını çalıştığı evdeki kişilerin yaşamlarına göre düzenleyebilen, göçmen kadınlar için mümkün olabiliyor.

İşveren ile yapılan görüşmelerde işverenlerin tamamının göçmen ev işçisi istihdam etme nedenlerine ilişkin bahsettiği bir diğer konu ise yatılı istihdam edebilecek Türk ev işçine ulaşmaktaki zorluktur. Uzun yıllardır farklı nedenlerden dolayı yatılı ev işçisi istihdam eden Berna, göçmen ya da yerli ev işçisi tercih yönelik talebini, “Yabancı ya da Türk olması arasında benim bir tercihim yok. Ama yatılı dediğinizde zaten Türk personel bulmak çok zor” şeklinde açıklıyor. Fidan da Berna ile benzer bir aktarımda bulunuyor, “Türklerden çok yatılı kalan yok.”. Yatılı bir çalışan istihdam edilmek istendiğinde işverenler çok fazla seçenekleri olmadığı belirtmektedir. Bazı işverenler ise, Türk ev işçilerinin ev işlerini yapmayı bir gurur meselesi olarak gördüğü için onları tercih etmediğini belirtiyor. Böyle bir genellemenin doğruluğu kanıtlanabilir olmamakla birlikte işverenlerin değerlendirmeleri, ev işlerinin toplumsal olarak düşük bir statüde görülmesinin bir yansıması olarak yorumlanabilir.

Öznur (45, İstanbul), geçmişte çocuğunun bakımı için de yatılı bir ev işçisi istihdam ettiğini belirtmektedir ancak çocuğun bakımın göçmen bir ev işçisi tarafından üstlenilmesinin Öznur’un işgücü piyasasındaki işlerini sürdürebilmesi için kilit bir rolde olduğu anlaşılmaktadır.

“...yatılı tercih etmem de benim kazadan dolayı daha çok aslında oldu. Yani evde çok insan olunca rahatlığa kaçtım açıkçası. Ve tabi ki sürekli çalıştığımız için yoğun olarak hep önümüze bir şeyler bekliyoruz o yüzden de yatılıyı tercih ettim. Bir de küçük çocuğum vardı. Sürekli yurtdışına gidip gelmek, şehirler arası gidip gelme olduğu için çocukla ilgilenmesini istediğimiz için evde yatılı tercih ettim.”

Ev işlerinde çalışan göçmenlere karşı işverenlerin duyumları ve deneyimleri doğrultusunda belirli bir bakış açısı oluşmaktadır. Göç edilen ülke hakkındaki bilgi, göçmen emeğine dair piyasada yer alan ücretler ya da göç edilen ülkenin kültürel

yapısı ve dini özellikleri göçmenlere yönelik bakış açısını şekillendirmektedir. İşverenlerin göçmenlere yönelik algıları ve bakış açılarının doğru bilgilere dayanıp dayanmamasından ziyade kurulan iş ilişkisi açısından önemi değerlendirilmektedir.

Naz, kültürel ve dini olarak Türk yaşam kültürüne benzeyen göçmenler ile daha yakın bir ilişki kurduğundan bahsediyor ve göçmen kadınların menşe ülkelerine göre bir sıralama yapıyor.

“Çoğunluk doğu bloğu yukardan geliyor bunlar. Ama hani şeyler açıkçası daha böyle Müslüman kökenli olanlar Türkmenler Özbekler daha uyumlular daha sağ duyulular. Ve eve adapte oldular yani. Evin insanı gibi çalıştılar, yaşadılar... Yani ben Müslüman kültürden gelenlerde özellikle buradaki hasta ve yaşlı bakımıyla ilgili bir sosyal bilinç, bir kodlama olduğunu düşünüyorum. Ama daha komünist ülkelerden gelenlerde onlar herhalde sosyal devlet ilkesi insanlara yaşlılara daha rahat belki devlet baktı üst kuşağa. Çünkü gelen insanlar da 40-50 yaşlarında burada çalışanlar. Onlar çok daha böyle şey gibi... Robot gibi davranıyorlar. Daha iş daha robot...”

4.3 Bakımın Duygulanımsal Boyutu

Bu bölümde göçmen kadınlar ve çalıştıkları özel hanelerdeki kişiler ile temasları sonucu oluşan duygu ve duygulanımlara dair bulgular yer almaktadır. Ayrıca göçmen kadınların geride kalan aileleri ile bağlarını nasıl devam ettirdiği ve göçün duygusal maliyetlerine dair anlatıları incelenmektedir. Son olarak duygu ve duygulanımların hayatlarını nasıl şekillendirdiği ve duygulanımsal emeğin nasıl toplumsallıklar ürettiğine dair bulgulara yer verilmektedir.

4.3.1 Aileden olmak. Görüşmelerde göçmen kadınlar, bakım verdikleri yaşlı bireyi ya da işvereni sıklıkla “onlar benim ailem gibi”, “benim annem yerinde”, “anne gibi, baba gibi, abi gibi” ifadeleriyle tanımlamaktadırlar. İşveren görüşmelerinde ise evde yatılı olarak çalışacak kişinin aileden biriymiş gibi sevgi, özen, saygı ve sıcaklık göstermesi beklenmektedir. Bakım alan yaşlıların ev içinde çalışan kadınlara yönelik bakış açıları bu çalışmada yer almasa da işverenlerin çalışan göçmen kadınlardan ailevi sorumluluklar beklerken, onları bir aile üyesi olarak görmekten oldukça uzak oldukları anlaşılmaktadır.

Görüşülen göçmen kadınların bakım verdikleri kişileri bir aile üyesi gibi görme

eğiliminde oldukları anlatılarına yansımaktadır. Süheyla (46, Özbekistan), bakım verdiği kişiye kendi annesine ve babasına davrandığı gibi yaklaşması gerektiğine değiniyor: “...kendi annen baban gibi olmasa da anne baban gibi davranmak zorundasın. Çünkü orada yemek yiyorsun, orada yaşıyorsun, sofrada oturuyorsun...böyle gurbette olduğumuz için mesela 3 senedir buradayım kolay değil öyle her şeyi bırakıyorsun...burada ailemiz olmasını isteriz.”. Aileye duyulan ihtiyaç sonucu bakım verilen kişiyi ve hane üyelerini bir aile gibi görmek, bir bakıma göçmen ev işçisi için göçün ve bakım işinin getirdiği zorluklarla baş etme strateji olarak değerlendirilebilir.

Lona’nın ifadelerinde ev içi görevleri aile olmanın doğal sorumluluğu olarak yer alırken, çalıştığı evde aileden biri olmaya dair düşüncelerini Lona, şu şekilde ifade etmektedir:

“Şu anda benim ailem gibi hiçbir şey zor değil, zor değil Zeynep kendi başıma kaldırıyordum, yataktan her gün kaldırıyordum her gün mutfakta birlikte kahvaltıyı yapıyorduk, o zordu yani. Ama şimdi onu da sadece banyo için kaldırıyoruz kalkamıyor artık baş dönüyor falan. Başka bir şey yok, ailede kim ne iş yapıyorsa burada da öyle” (Lona, 63, Gürcistan).

Memleketinde olduğu izin döneminde, baktığı kadın kendi evinde kalmak istediği için izninden erken dönen Tamina, bunun kendi tercihi olduğunu istemeseydi işten çıkmaktan çekinmeyeceğini anlatıyor.

“Teyze beni orada rahat bırakmadı. “Ne zaman geliyorsun ne zaman geliyorsun?” Kızı aldı onu yanında, kızının yanında da durmadı. Mecbur yani yirmi beş günlüğüne gittim on günde dönmek zorunda kaldım, çünkü durmuyordu. Kendi evine gelmek istiyordu. Yalnız da yapamazdı. Mecbur ben de kalktım geldim” (Tamina, 48, Gürcistan).

Tamina, her ne kadar bir zorlama olmadığını belirtse de memleketinden erken dönme kararı almış ve izin süresinin hepsini kullanmayarak fedakarlıkta bulunmuştur.

Boşandıktan sonra 1 yaşındaki kızı ile Eda (Mine’nin kız kardeşi), ablası Mine’nin (44, Gürcistan) bakım verdiği evde yaşamaya başlamıştır. Biz görüşme yaptığımız esnada Eda’nın kız 7 yaşına gelmişti ve bakım verdikleri kişinin evinde kendisine ait bir çocuk odası vardı. Mine’nin işverenin sadece kendisine değil aynı

zamanda ailesine de destek olduğu ve sorunlarına çözüm bulmaya çalıştığına tanıklık ettik. Mine, baktığı kişinin kendisine ev işleriyle ilgili “O kadar çalışmayın, o kadar süpürgeyi açmayın, siz de insansınız, o kadar.” ifadelerini kullandığını anlatmaktadır. “Onun için diyorum ya kendi aile gibi. Ne zaman istersen kalk ne zaman istersen otur. Yemeğe hiç karışmaz. Sen ne istersen yap, hepi topu iki lokma ben oradan yerim. İstersen Gürcü yemek yap, istersen Türk yemek yap.” diye bakım alan ile ilişkilerini anlatan Mine için işverenin yaklaşımı özel haneyi kendi evi ve baktığı kişiyi ailesinden biri olarak görmesine neden olurken aidiyetini de artırmaktadır.

Ayşe ise hem ev içi hem de diğer akrabalar ile ilişkilerini oldukça samimi aktarıyor hatta birlikte planlar yaptıklarından bahsediyor.

“Her öğünü beraber yiyip içiyoruz. Evdekiler dışında bir de kızlar var Mardin’de o. Geçen sene 2-3 kere geldi. O geldiğinde beni de gezdirdi İzmir’i sayesinde öğrendim biraz. Onunla aramız iyi. 38 yaşında sanırım bekar birisi. İyi bir abla o. Anlaştık onunla bu yazın Makedonya’ya gitcez ben de onu gezdircem. Sonuçta onun da memleketi orası ama bir kere gelmiş sadece.”

Ancak belirtmek gerekir ki Mine’nin ve Ayşe’nin deneyiminde ev içi ilişkiler oldukça yakın ve destekleyiciyken, aynı evde tüm günü birlikte geçirmek bazen sınırların aşılmasında yeterli olmuyor. Birlikte aynı masada yemek yenmediği, çamaşırların aynı makinede yıkanmadığı aynı ev içinde göçmen ev işçisinin sadece bir çalışan olarak görüldüğü ve bir bakıma ötekileştirildiği ilişki biçimleri de aktarılmaktadır.

Göçmen kadınların Türkiye’deki yaşantılarında dil bilmek failliklerini, özgüvenlerini, seçeneklerini ve stratejik yaşam tercihleri yapma becerilerini artıran önemli bir unsur. Türkiye’ye ilk geldiğindeki durumunu “Dil bilmiyordum hiçbir şey bilmiyorduk. Gir dedi işe dedi bir iki üç ay çalış dedi (komşusu). Girdim.” ifadeleri ile aktaran Melek Nur’un dil öğrenme sürecinde işverenin desteğini görmekteyiz. Bu becerilerin sağlanmasında işverenin rolünün önemli olduğu görülmektedir.

“.. Ben hiçbir şey bilmiyordum, bardak ne var su, su ne var bilmiyordum. O da öyle güzel anne babaydı ki “bu su” alıyordu diyordu bana “bu su, bu bardak” böyle gösteriyordu...Bana anne babanın oğlu bilgisayara getirdi, bir de tercüman (bir uygulamadan bahsediyor) vardı. Bana dedi “Ne zaman vakit

oluyor, otur öğren kendine.” dedi. “Gürcüce yazıyorduk, tıklıyorduk Türkçe cevap veriyordu. Öyle öğrendik yani. Kurs, öyle bir şey gitmedim” (Melek Nur, 44, Gürcistan).

İşverenlerin, göçmen kadınların amaçları ve gelecek planları doğrultusunda destek sundukları örnekler de mevcut. Kazandığı paranın büyük kısmını bir ev sahibi olmak için ailesine gönderen Lona, bu süreçte bakım verdiği kişinin desteğinden dolayı duyduğu minneti yoğun duygular ile anlatıyor.

“Para aldı o zaman 1500 TL çıkarttı bankadan ve eve getirdim. O parayı aldı geldik, eve oturdu sonra o parayı aldı bana verdi. Ev aldın ya bu benim hediyem olsun dedi (ağlamaya başlıyor). Nasıl unutturum ben ya yaşlı adam hasta parkinson hasta falan ha orada dedi ‘1500 lira kaldı dedi eşşoğlu eşek’ böyle biliyordu ‘eşşoğlu eşek orada 1500 tl daha var’ dedi. ‘İhtiyaç olduğu zaman o da senin’ dedi... dolar da 1 lira 1 lira 18 kuruştı falan öyle” (Lona, 63, Gürcistan).

Kazandığı para ile memleketinde ev alan bir diğer katılımcı Gülseren, Türkiye’deki kişisel masraflarının birçoğunun işveren tarafından karşılandığını anlatıyor:

“Ben ev aldım babama gönderiyorum babam evin içerisine ödüyor Öyle kendime göre orada lazım olanını harcıyorum. Kiralar yeme içme falan birazcık alıyor geri kalanı gönderiyorum dolar yapıp. Ama dolar çok yükseldi. O çok sıkıntı oldu...Bana maaşımı kullanma diyor (işvereni) mesela bir şey lazım olduğu zaman bize söyle diyor banyo falan çamaşır falan her şeyin burada. Hatta kıyafetlerime kadar onlar alıyor bütün ihtiyacımı karşılıyor hiç şey yapmıyorum sıkıntı çekmiyorum o yönden” (Gülseren, 37, Özbekistan).

4.3.2 Karşılaşma ve temas mekanları: özel haneler. Yatılı bakım işinde çalışan göçmen kadınlar için özel haneler hem çalışma hem de gündelik hayatlarını sürdürdükleri mekanlar olmakla birlikte karşılaşma ve temas alanlarıdır. Bakım alan kişinin duygusal görevlerinin üstlenilmesinin yanında göçmen kadınların hane içinde dolaşan duygu ve duygulanımların etkisine maruz kaldıkları alanlar olması nedeniyle özel haneler göçmen bakım işçilerinin çalışma ve gündelik yaşam deneyimlerine dair önemli izler barındırır.

Mariam (61, Gürcistan) kendi isteklerinin görünmez olduğunu düşünmektedir ve özel hanelerdeki yaşantısını anlatırken kendisini robota benzetmektedir. Mariam'ın anlattıkları ilk olarak yatılı çalışmanın belirsiz süresiyle ilgili gibi görülmektedir. Fakat ev işlerinin özel hanelerdeki duygusal boyutu dikkate alındığında dolaşıma giren yorucu, tekdüze, tekrarlayan ve cansız duygular ile de yakından ilişkilidir.

“Şimdi biz mesela burada kendi yaşamın yok yani kendi isteklerin yok. Hep başkasının istekleri ile robot gibi böyleyiz yani, ben kendi evimde ben kendi işimde böyle mi olacak yani? İsteddiği zaman kafanı koyarsın uyuyacaksın istediğin zaman yani ne bileyim zor...” (Mariam, 61, Gürcistan).

Başkalarının isteklerine göre davranmanın Mariam üzerinde cansızlaştırıcı bir etkisi vardır, Gutierrez-Rodriguez'in (2014) de belirttiği gibi görmezden gelinme duygusu ev işçisine toplumsal önemsizlik duygusu aşıyor.

Ermenistan'da farklı mesleklerde çalışan Lidya'nın bakım işçisi olarak çalıştığı dönem ile farklı işler yaptığı döneme dair kıyaslaması ise hayatının kontrolü bağlamında oldukça çarpıcı. Bakım işinde her şeyinin işverene bağlı olduğunu söyleyen Lidya, çalıştığı evi bir hapisane olarak tanımlıyor.

“...Bu bizim hayat hayat değil ki. Ben her zaman bazen öyle çocuklarıma anlatıyorum diyorum ki bu şey (işin) yani hapisten bir farkı yok. Tek fark hapiste maaş vermiyorlar, bize maaş veriyorlar. Başka bir şey yok yani başka bir şey yok, bu hapis. Ama insanlar mecbur, para için çalışıyorlar, bu kadar basit. Çünkü o senin hayatın değil, senin her şeyin onlara bağlı. Ne zaman yatacağın onlara bağlı ne zaman kalkacağın, bir yere gidemezsin...” (Lidya, 62, Ermenistan).

Özel hanelerdeki etkileşimler ya da maruz kaldıkları davranışlar ev işçilerinde duygu ve duygulanımlar yaratmaktadır. Ev işçileri ile işveren ya da bakım alan arasındaki etkileşim duygulanımsal bir düzeyde gerçekleşir ve ev işçisinde oluşan olumsuz duyguların atılmasının bir maliyeti vardır. Kahvaltıda işverenin kendisine daha az yiyecek koymasına karşısında küçümsenmiş, aşağılanmış değersiz hisseden Süheyla (46, Özbekistan), bu durum karşısında ağlamak istediğini ancak kendisini tuttuğunu anlatmaktadır. “...insan yerine konmamak zorumuza gider... 6 tane kendi tabağına zeytin...bana 3 tane. ‘Ay sana az kaldı.’ Yok önemli değil bir şey olmaz

diyorum ama bazen o kadar zorumuza gider ki ağlamak istersen zor tutarsın.” Süheyla’nın söylediği gibi özel hanelerin ev işçilerinin kullanımına sunulan alanlar ve bu alandaki nesneleri kullanım özgürlükleri kişiye etkileyebilecek enerjiler iletebilir. Kısıtlı miktardaki yiyeceğin eşiit paylaşılmaması ya da azaltılan ilk porsiyonun ev işçisinin tabağındaki yiyecek olması ev işçisinin değersizleştirilmesi ve ötekileştirilmesi ile de ilişkilidir.

Yaşlı bir kadına bakan Fatma evde sadece ikisi yaşamlarına rağmen birlikte yemek yemediklerini aynı masaya oturmadıklarını söylüyor. Fatma’nın deneyiminde çalışan ve bakım alan arasındaki hiyerarşik ilişki net olarak hatta kimi zaman aşağılayıcı bir biçimde çizilmeye çalışılıyor. “...Bana hizmeti gözüyle baktıkları için oturamıyorum...yememi imemi karşılıyorlar ama onların gözünde hizmetiyim...Her şeyi ben kendi elimle yapıp önce onu yediriyordum sonra ben yiyordum...kızları geldiklerinde kendisini uyarıyorlardı, duyuyordum bu hizmetçiye dikkat et bir şey almasın diyorlardı. Duyuyordum.” Fatma sürekli maruz kaldığı damgalanma, ötekileştirme, utanç verici ve kötüleyici bu tutum karşısında hane yeleri ile aynı masaya oturamamaktadır.

Özel hanelerdeki etkileşimler ve duygulanımların canlandırıcı ve harekete geçirici şekillerde de dolaşıma girmektedir. İşveren ve işçi ilişkisi ne kadar eşiit bir zeminde kuruluyorsa, göçmen kadınların çalıştıkları eve aidiyetliği de bir o kadar artırmaktadır. Çalıştığı evdeki kişileri ailesi gibi gördüğünü belirten Saliha (61, Ermenistan), boş zamanlarını da onlarla birlikte geçirmeyi tercih ediyor. “İşim yokken de gidip odamda oturmazdım. Kendi odam vardı ama neden gidip orada oturayım gelip onlarla otururdum yine. Son alıştığım evdekiler benim annemle babam olmuştu. Ben de onların kızı oldum. Neden tek odamda oturayım.” Lara, da benzer bir biçimde çalıştığı evi kendi evi gibi gördüğünü dile getirmektedir. Ev işlerin planlamasının ve kontrolü Lara’ya aittir.

“...ne zaman t olursa o zaman yapıyorum. Program nasıl yapayım ki? Benim evim gibi yaşıyorum burada. Her şey benim evim gibi...ben kendi kendime karar veriyorum ne almak istiyorum ne yapmak istiyorum, pişirmek istiyorum... Yani ama ona (patrona) göre yapıyorum. Çünkü kadın hasta yaşlandı” (Lara, 56, Ermenistan).

Saliha'nın çalıştığı evde kendine ait alanları vardır ve göçmen yatılı ev işçileri arasında yaygın olan başka bir ev kiralama seçeneğini tercih etmemekteydi. “Benim evim orasıydı neye ihtiyacım olursa yapardım. Başka bir evim yoktu ki. Başka arkadaşlarımın ayrıca evi oluyordu ama ben ev kiralamadım. Ne gerek var fazladan masraf olmasına. Zaten evim var.”

İşveren Öznur'un anlatısında, çalışan göçmen kadından kendi enerjisini etkileyecek uygun bir ruh hali yaratmasını da beklediği anlaşılmaktadır. Öznur, yanında çalışmaya başlayan son ev işçisi göçmen kadın ile arasında geçen diyalogu anlatıyor:

“Şimdi en başlarda şöyle geldiğinde suratı asık böyle şey hiç konuşmayan bir yapısı vardı. Ben de hiç alışkın değilim ben hani oturttum dedim ki bir şey söyleyeceğim dedim. Ben dedim böyle çalışmam böyle biriyle. Bak dedim ben gülmeyi severim, konuşmayı severim hareketli böyle enerjik... Çünkü aynı evde yaşayacağız senin enerjin, yapın beni de etkileyecek benim yapım seni de etkileyecek. Dolayısıyla senden rica ediyorum daha güler yüzlü daha farklı ol yani.”

Göçmen kadınlardan özel hanelerdeki nesnelerin düzenlenip, derlenip, temizlenip evi işveren için bir şenlik alanı haline getirilmesinin beklendiği gibi işverenler ile iletişimlerinde de canlandırıcı duyguları aktarması beklenebilmektedir.

Göçmen kadınların ev içinde işveren ve bakım alan kişiler ile temasları ve ilişkileri neticesinde sevgi, minnet, borçluluk, kaygı, üzüntü ve öfke gibi duygular ortaya çıkabilmektedir. Temas alanlarında oluşan ya da aktarılan bu duygular göçmen kadınların tepkilerini, uyumdan muhalefete, geniş bir yelpazede şekillendirir. Fatma kendisi hakkında “hırsızlık yapmasın, dikkat et” diye söylenenleri duymasının ardından sessiz kalıp ve geri çekilirken, işvereni ile izin konusunda tartışan Cemile (42, Türkmenistan) bu davranıştan rahatsız olup işten ayrılmıştır. Aslında burada vurgulamak istediğim Fatma'nın sessiz kalması ya da Cemile'nin itaat etmemesi değil, aksine göçmen kadınların çalışma koşullarına ilişkin kendi hayatlarının öznelliğinde, sürekli bir müzakere halinde olmasıdır. Fatma için sessiz kalıp geri çekilmek bir baş etme stratejisi iken Cemile işverenin tepkisine misillemede bulunarak işten ayrılmıştır. 10 yıldır ev işlerinde yatılı olarak çalışan Lidya (62, Ermenistan) ise, izin günlerini

geçirmek için bir ev kiralamıştır. İzin günlerinde diğer arkadaşları ile vakit geçirmek için ortak bir ev tutan göçmen kadınlar vardır ancak Lidya'nın ev tutma nedeni bir sosyalleşme alanından daha fazlasıydı. Lidya yatılı kalmasına rağmen ayrı bir ev ihtiyaç duymasını şu şeklide açıklamaktadır: “Yatılı kalıyorum ama ben şimdi izne çıktım, 24 saat izin istiyorum. Nereye gideceğim? Çünkü ben yoruluyorum. Saat 22.00’de eve gitsem şey diyecek bana bunu ver bana şunu ver. Ya rahat yok. En azından haftada bir gece rahat uyumak istiyorum...”. Lidya'nın anlattıkları elbette yatılı bakım işçilerinin 24 saat çalışmaya hazır olmaları, izin günlerinde dahi çalışmak zorunda kalmaları, özel haneler çalışma zamanı ve boş zaman arasındaki ayrımın belirsizliği ile ilgilidir. Ancak bir yandan da mevcut duruma karşı alanlar oluşturarak, işinin ve çalıştığı evin alanları dışında bir hayatı olduğunu hissetme ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

4.3.3 İş rutinleri ve evde yapılan işler. Bakım işi, bakılan kişinin gündelik yaşamına devamlılığını sağlayan fiziksel görevleri ve ilgi, özen, iletişim gibi duygusal yönleri içermektedir ve bu işler kişiye özgüdür. Ancak göçmen kadınların iş rutinlerinin ve evde yaptıkları işler bu sınırlar çerçevesinde ilerlememektedir. Kişiyle ilgili ve nesneyle ilgili işler birbirinden ayrılmamaktadır. Bakım veren göçmen kadınların çoğu aynı zamanda ev işlerini de yapmaktadır.

Mine (44, Gürcistan), evde yaptığı işleri, “Her şey. Ev işi. Bir kadın sabah kalkınca ne iş yapıyorsa. Yemek yapacaksın, temizlik yapacaksın, ütü yapacaksın öyle. Yaz olunca nineyi dışarı gezdireceksin öyle...” şeklinde sıralamaktadır. Ceren’in (29, Özbekistan) yaptığı işler de neredeyse Mine ile aynı. “Yaşlı birine bakıyorum ama evin işlerini de yapıyorum. Temizlik, masa kurup kaldırma gibi. Yemeği daha çok baktığım kişinin kızı yapıyor ama ben de hep yardım ediyorum”. Göçmen kadınlar bakım işinin yanında yaptıkları diğer ev işlerini yardım olarak niteleme ve iş olarak görmeme eğilimindedirler.

Bakım alanında çalışan göçmen kadınların ücretli çalışma için ayırdıkları zaman ve bakım işi kapsamının dışında işler yaptığıyla yani ücretli çalışmanın yanında ev içi ücretsiz çalışmalarıyla sıklıkla karşılaşmıştır. Gündelikçi olarak çalışan kadınların kendi hanelerindeki ev işlerini yapmalarına benzer bir şekilde yatılı çalışan kadınlar iş ve çalışma mekanı olan bu evlerdeki ev işlerini üstlenmekte, bir başka deyişle ataerkil değerlerin bir uzantısı olan kadınların ev içi rolleri çalıştıkları hanelerde devam

ettirilmektedir. Lusin (40, Gürcistan), “Yatılı çalıştığınızda her işi yaparsınız. Ben de yatılı çalışıyorum. Sabahtan akşama 4 kişilik bir evde yapılacak ne iş varsa. Temizlik mutfak ile ilgili her şey...” diye anlatıyor.

Göçmen ev işçilerinin yaptığı işler ev içindeki işler ile sınırlı kalmamaktadır. Alışveriş yapılması, faturaların ödenmesi, bakım alan kişinin hastaneye götürülmesi gibi işler de ev işçilerinin sorumluluğundadır. Alışverişe harcanacak paranın kontrolü ve alınacakların belirlenmesi ev işçisine bırakılabildiği gibi işveren tarafından liste verilebilmektedir. Tamina (48, Gürcistan), ev için yapılan alışverişin planlanmasını, “Ayda bir kere veriyor parayı, ben ona göre kullanıyorum parayı. Yani bütçeyi ona göre ayarlıyorum yani alacaklara göre.” şeklinde anlatarak kendi kontrolünde olduğunu belirtmektedir. Saime (52, Kırgızistan) ise, bakım verdiği kişinin sağlık kontrolü ve tıbbi işlemlerine yönelik planlamaları yapmaktadır ve takip etmektedir: “Anne diyaliz hastası bir haftada iki kez diyaliz alıyor...ambulans geliyor ambulansla götürüyorlar. Saat on buçuk on birde her şeyi ayarlayıp hazır ediyorum, kendileri gelip götürüyor üç buçuk saatte geliyor.”

Göçmen kadınların güne başlama ve uyuma saatleri bakım alan kişinin rutinine ya da ilaç alması gereken saate göre değişiklik gösterebilmektedir. Zehra (33, Özbekistan), “Şu an teyze hasta mesela, ilk önce o hasta ile ilgileniyorum. Sabah kaldırıyorum 9 gibi kahvaltısı var. Kahvaltıdan sonra ilaçları var, ilaçlarını veriyorum...teyzenin işi bitti ondan sonra ev işleri yapıyorum...mesela mutfak, kahvaltıdan sonra bulaşık falan... Süpür sil öyle iş...” şeklinde günlük çalışma rutinindeki işleri sıralıyor.

Çalışma saatleri ise yaşlı bakımı söz konusu olduğunda belirsizleşmektedir. Özellikle çalışılan evde sadece bakım alan ve çalışan olduğu durumlarda, bakım alanın anlık ihtiyaçları doğrultusunda göçmen kadınlar her an bir işle ilgilenilebilmektedir. Lidya’nın anlatısı, güne başlama ve uyuma saatlerinden, bu saatler arasında geçen sürede yaptıklarının bakım verdiği yaşlı bireye göre şekillendiğini ortaya koymaktadır.

“Kaçta kalkıyorum o biraz şey...Yani bu hastalara bağlı. Mesela benim erken kalkmaya gerek yok. Onlar uyuyorsa ben de uyuyorum. Çünkü bazen şöyle günler oldu, ben hiç üstümü çıkarmadan, pijama giymeden yatağıma bile

giremedim. Çünkü hastalara bakmak böyle bir şey yani o uymuyor sende uyuyamıyorsun. O rahatsızsa sen de rahatsızsın, o uyuyorsa sen de uyuyorsun. Biraz...hatta biraz değil de biz sanki onlara bağlı yaşıyoruz. Hayatın onlara uygun değilse dışarı bile çıkmıyoruz. Onlara uygunsa çıkıyoruz, hangi gün onlara uygunsa o gün çıkıyoruz” (Lidya, 62, Ermenistan).

Mariam’ın (61, Gürcistan) anlattıkları da Lidya ile oldukça benzer. Yanında bir ev işçisi daha çalışmasına rağmen fiziksel güç gerektiren işi tek kişinin yapamaması nedeniyle her ikisi de uykusuz kalmaktadır. “...çünkü bütün gece bu gece uyumadık. Nasıl uyuyacaksın ki? Bazen on beş dakikada bir çağırıyor. Artık onu ağrıyor bu ağrıyor çeviriyorsun uyumuyor biraz sonra yine beni çevir. Yani iki kişi böyle uğraşıyoruz...Bütün gece böyle ayakta geçiyor.”

Ev işlerini hangi sırayla yapılacağı ve günlük ve haftalık planlamalar ev işçilerinin kararına göre belirlenmektedir. Ev işleri bakım işlerinden arta kalan zamanlarda yapılmaktadır. Çok fazla iş sıralayan Tamina’ya (48, Gürcistan) hepsinin yetişip yetişmediği sorulduğunda, “Yetişiyor ya zaten kaynanam yok, kocam yok istediğimi yaparım yani. İsterim bugün silerim isterim yarın yemek yaparım yani öyle bir zorlayan durum yok illaki...” şeklinde yanıt vermektedir. Yaşlı bakımında işverenlerin genellikle farklı bir evde yaşaması çalışılan evi anlık denetim alanlarının dışında bırakmaktadır. Nadir de olsa yaşlı bakımında birkaç evde kamera sistemi olduğu ve işverenlerin bu sistem aracılığı ile ev içi iş düzenini kontrol ettiği göçmen ev işçileri tarafından paylaşıldı.

Uzun süre yatılı işlerde çalıştıktan sonra gündüzlü çalışmaya başlayan Cevriye (45, Özbekistan), yatılı işlerin belirsiz çalışma sürelerinden rahatsızlığını dile getirmektedir. “... Aynı yeri köle gibi kaç kere yaptırıyorlar. Gitmek istemiyorum. Şimdi işimi yapıyorum paramı alıyorum, yemeğimi yiyip çıkıyorum.”

Ev işinin ölçülebilir olmayan ve dolayısıyla görünmez doğası göz önüne alındığında ev işçilerinin ev içi görevlerinin ve çalışma sürelerinin yeterli bir biçimde tanımlanmadığı sonucuna varılmaktadır.

4.3.4 Göçmen ev işçisi, işveren ve bakım alan arasındaki ilişkide duygulanımsal boyut. Yatılı bakım işçileri için hane üyeleriyle başarılı bir ilişki kurmak, özel hanelerin çalışmanın ve yaşamının örtüştüğü bir yer olması nedeniyle

oldukça önemlidir. Elde edilen bulgular işveren-çalışan ilişkisinin iş benzeri düzenlemelerden daha ailevi bir yaklaşıma doğru değişebildiğini göstermektedir.

Yaşlı bakımında işveren kimi zaman bakım verilen kişinin aile üyeleri kimi zaman ise kendisidir. Hizmet alan kişinin aynı zamanda işveren olması ayrıcalıklı bir konuma sahip olmasını sağlar. Bu çalışmadaki göçmen kadınların çoğu sadece baktıkları yaşlılar ile aynı evi paylaşmakta ve bakım alan kişinin aile üyeleri farklı evlerde yaşamaktadır. Yapılan görüşmelerde göçmen ev işçisinin çalıştığı işe devam etmesinin; daha yüksek ücretli ya da daha iyi çalışma koşullarına sahip bir iş bulma, işverenin ve bakım verilen kişinin tutum ve davranışları, iş yükü ve mesafe gibi değişkenlere bağlı olarak belirlenebildiğini görmekteyiz. Piyasanın altında bir ücrete çalışan Derman (54, Özbekistan), karar verme ve işten ayrılma sürecini şöyle anlatıyor: “Üsküdar’da baktığım, dört sene baktığım hastamı kendi annem gibi görüyordum. Bana çok yakındı. Cana yakındı. Maaşıma zam yapmıyorlardı. Herkes 4 alırken ben 2.5 alıyordum. Kız kardeşlerime söyledim dedim ben çok para istemedim dedim. Yok olmaz dediler ama. Sonra çıktım oradan...”

Piyasanın altında çalıştığının farkında olan Derman bu durumu devam ettirmek istemezken hakkı olan ücreti alabileceği bir iş bulmuştur. Benzer durumda olan Rezza’nın çalışma hikayesi ise çok daha farklı ilerlemektedir. Rezzan, 7 yıldır aynı kişiye bakmaktadır ve baktığı kişiyi annesi gibi gördüğünü belirtmektedir.

“6000 TL alıyorum. Sonra...şu anda senin aldığın doların o kadardı, şimdi bu kadar oldu dedim. Ben dedim çünkü anne çok iyi böyle ilk geldiğimde kendi annem gibi, annemin yerine koydum ama dedim ben Allah’tan korkuyorum, annenin dili yok, ağzı yok şu anda dedim hiçbir şey yapamayacak halde dedim. Bir şey dersem de tamam derler dedim, şey yaparlar bakımevine verirler dedim... 800 dolar alırken bu anne ayaktayken sen baktın da şimdi ne kadar ömrü kaldı da sen bugününde mi şey yaptın, demezler de ama benim buram içim vicdanım el vermez dedim” (Rezzan, 56, Türkmenistan).

Rezzan’ın maaşının TL’ye dönmesi, enflasyonun etkisi ile alım gücünün düşmesi, aldığı ücretin piyasanın altında kalması kendisini rahatsız etmesine rağmen zam isteğini işveren ile konuşmamaktadır. Rezzan, bakım verdiği kişiyi anne gibi görmesinden kaynaklı aile ilişkisi içinde davranmaya çalışıyordu ve zam istemeyi

uygun görmemektedir. Rezzan, işe başladığı dönemde çalışma koşullarının iyi olmasından kaynaklı işvereni ve bakım verdiği kişiye karşı kendisini borçlu hissetmektedir. Bakım veren ile kurulan duygusal bağ Rezzan'ın deneyimde olduğu gibi sömürü ilişkilerini de görünmez kılabilmektedir ve Rezzan taleplerini dile getirmekten profesyonel iş ilişkisinden çok uzak bir biçimde yaptığı vicdan muhasebeleri sonucu, uygun görmeyerek hiç dile getirmemektedir. Ancak gerçekleştirilen görüşmelerde durumun her zaman yukarıdaki örnekler gibi olumsuz olmadığına, göçmen kadınların daha iyi çalışma koşulları için işverenleri ile müzakere etmelerine tanık olduk.

Yatağa bağımlı yaşlı bir kadına bakan Lona (63, Gürcistan), bakım verdiği kadın ve bakım verdiği kişinin eşiyle birlikte yaşamaktadır. 14 yıldır aynı yerde çalışan Lona uzun yıllardır hem bakım hem de temizlik işlerini yapmaktadır. Yaşından dolayı tüm işlere yetişemediğini belirten Lona: "...Ama şimdi yaşlandım diyorum ki iki haftaya bir gün temizlikçi gelsin, kadın diyorum." şeklindeki talebini dile getiriyor. Bunun ardından genel temizlik için evin kirlenme durumuna göre temizlik için ayrı bir işçi gelmeye başlıyor.

7 yıldır aynı kişiye bakan Mariam (61, Gürcistan) ise baktığı kişinin yatağa bağımlılığının artması ile işlere tek başına yetişememesi ve bakım için fiziksel gücünün yetersiz kalmasıyla işvereninden kendisine yardımcı olacak bir çalışanın daha alınmasını talep eder. İşverenin nasıl tepki verdiğini sorduğumuzda Mariam'dan, "...onlar şey benim işimi kolaylaştırmaya çalışıyorlar hep, kolay olsun diye. Çünkü bana emanettir yani her şeyi yani ben gidersem bu adamı kime bırakacak yani..." yanıtını aldık. Mariam'ın anlatısında yanında çalışacak kişinin seçilmesinde tüm kararın kendisine ait olduğunu görülmektedir:

"Biri geldi gene ama genç kadın şey çok böyle yavaş ve çok şey ne bilim hani işi bilmeyen hiçbir şey bilmeyen yani... Ne söylüyorsam ters anladı ters yapıyor. Yani sonra bu şey oğlan ve gelin gelince dedim, onlara dedim ki bunu göndercem dedim. Yani olmuyor dedim. E şey gönder sen istemiyorsan, sen anlaşıyorsan gönder, dediler."

Ardından Mariam kendi tanıdığı bir arkadaşını işe aldıklarını söylüyor. Lona ve Mariam'ın çalışma koşullarına dair ihtiyaçları karşılanmaktadır ve çalışma

düzenlerine ilişkin kararları işverenler tarafından uygulanmaktadır. Lona ve Mariam'ın uzun yıllardır aynı hanelerde çalışması ve kurulan güven ilişkisi onlara olan bağlılığı artırmaktadır.

Hem Lona hem de Mariam'ın bakım verdiği kişiler yatağa bağımlı olarak hayatlarını sürdürmektedir. Hatta Mariam baktığı kişinin sağlık durumunun kötüleşmesi nedeniyle son birkaç yıldır 24 saat izninin tamamını kendi isteği ile kullanmadığını, onu evde yalnız bırakmadığını belirtmektedir. Lona ve Mariam dışında görüşülen göçmen kadınlardan uzun yıllardır aynı kişiye bakanların da ilişkilerinin benzer şekilde olduğu gözlemlenmiştir. Lona'nın "...Allah korusun ben buradan gitsem bunlar bir ay, bir aya isterseniz telefon et bunlar nasıl. Bir ay ya yaşarlar ya yaşamazlar. Tahmin edemiyorlar beni buradan gitmek." şeklindeki ifadesi bakım alan kişinin kendisine olan bağlılığına işaret etmektedir.

İşverenlerin genellikle bakım alan ile bakım veren göçmen ev işçisinden farklı bir evde yaşaması, kurulan ilişkideki konumunu ayrıca değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. İşveren ve çalışan ilişkisi genellikle bakım alan ve çalışan ilişkisindeki duygusal bağlanmadan yoksundur. Göçmen kadınlar iş anlaşmasını işveren ile yapmaktadır ya da maaşları işveren tarafından ödenmektedir ancak bakımın duygusal görevlerini bakım alan kişiye sunmaktadır. İşverenin izin kullanmasına müsaade etmemesi neticesinde anlaşmazlık yaşayan Cemile (42, Türkmenistan), işverenin ile yaşadığı tartışmanın ardından işten ayrıldığını anlatmaktadır: "Bu dünkü çıktığımda da anne ağladı. Ben dedim ne yapayım... Mesele ben 6 aydır anneye alıştım. Bir gün 2 saatlik izin vermedi. Olmasa oradan da çıkmazdım. Ben ki alışmıştım. Akşam aradı anne hiç yatmıyor diye belki oraya dönebilirim." Bakım alan kişinin Cemile'yi istemesi nedeniyle işveren yeniden işe dönmesini istemesi, bakımın duygusal boyutuna işaret etmektedir.

7 yıldır aynı yerde çalışan Mine (44, Gürcistan), "Nineyi bırakamam artık. Çünkü o kadar bana alışık ki. Ben yılbaşını memlekette geçirdim beni arıyor falan ya da ne zaman dönüyorsun. Ben diyorum nine Eda evde ya benim işleri yapıyor... Yok işler tamam her şeyi yapıyor ama sen gel..." ifadeleri ile anlatıyor bakım alan ile arasındaki ilişkiyi. Mine evde değilken Eda bakım ve ev işlerini üstlenmesine rağmen bakım alan kişinin Mine'nin evde olmasını istemesi bakım işinin fiziksel görevlerle sınırlı olmadığını açıkça göstermektedir. Lona ve Mine'nin bakım verdikleri kişileri

bırakamayacağı yönündeki düşünceleri, bakım alan kişi ile aralarında kurulan duygusal bağın yanında emekleri karşılarında aldıkları ücretten fazlasını yapmaları gerektiğine yönelik bir inanıştan da kaynaklanıyor olabilir. Mine'nin işten ayrılamayacağına dair devam eden konuşmamızda, “Her şey para değil tamam mı her şey para değil. 94 yaşında kadın o kadar alışık ki bana onu bırakmam. Biri şimdi derse ki 10.000 dolar maaş veririm gel yine gidemem” ifadelerini kullanıyor.

İşverenler ve bakım alanların göçmen kadınlarla ilişkilerinde kimi zaman göçmen kadınların hayatlarını kolaylaştırıcı ve sorunlarına yönelik çözümler geliştirici bir rolde oldukları da göçmen kadınların anlatılarında yer almaktadır. Türkiye’de düzensiz olarak yaşamını sürdüren Dilek (50, Kazakistan), “Hiç benim oturma, çalışmam olmadı. Dışarı çıksam korkuyordum. Yakalanacağım mı, gideceğim mi ne olacak benim halim ne yapacak? Ama geceleri dolaşıyordum” diye anlatıyor duyduğu endişeyi. Dilek, oturma ve çalışma iznine sahip olmadığı için dışarı çıkamazken, resmi koruma prosedürlerinden de yararlanamamaktadır. Özel hanelerin, standart iş düzenlemelerinin dışında kalan bir istihdam sektörü olmayı sürdürmesi ev işçileri için belirsiz çalışma saatleri, sözlü sözleşmeler ve güvencesiz çalışma koşulları anlamına gelmektedir. Ev işleri ile ilgili işverenler ve göçmen kadınların müzakerelerinin sosyal ve duygusal boyutta gerçekleştiğini belirten Gutierrez-Rodriguez (2014), sosyal boyutu çalışma koşulları ile duygusal boyutu ise bu koşulların nasıl hissedildiği ile ilişkilendirir. Yaklaşık 3-4 sene sonra işverenin çalışma izni aldığını ve oturma iznini yenilediğini anlatan Dilek için statüsünün düzenli olarak tanınması göçün maliyetini azaltmaktaydı.

“...yani ekip patronuna söyledi, çalışmamı yaptırdı, oturmamı yaptırdı, kaçak olmasın diye bir git geleceksin diye. Ama nasıl diyeyim kelime bulamam ben burada hiç kelime. 4 sene kızımı görmedim şey yaptırdı. Yolladı beni, gittim, kızımı gördüm, dünyalar benim oldu. Yani kendi kızımı ben tanımadım. O kadar büyümüş ki beni de tanıdı, sesimden tanıdı beni.”

Benzer şekilde Mine'nin (44, Gürcistan) Türkiye’deki kız kardeşinin ve yeğeninin yaşadığı problemlerde önemli bir rolü vardır.

4.3.5 Ulusötesi bağlar ve anneliğin ulusötesi kimliği. Lutz (2011) duygusal emeğin değeri ve maliyetinin göçmen kadınların menşe ülkelerinde bıraktıkları aileleri ile de yakından ilişkili olduğunu vurgular. Parrenas (2005) ise göçmen kadınlar ile

çocuklarının yıllar süren mekânsal ayrılığında aralarındaki bağın geçim araçları ya da iyi bir eğitim sağlanması şeklindeki ifadesini anneliğin metalaşmış bir biçimi olarak değerlendirir. Peki anneliğin ulusötesi kimliği nasıl oluşmaktadır? Ya da göçmen kadınların menşe ülkelerindeki aileleri ile bağları hangi biçimde sürdürülmektedir?

Araştırmaya katılan göçmen kadınlar 6 ila 20 yıl arasında değişen süreler boyunca Türkiye’de çalışmaya devam etmektedir. Göçmen kadınların 18’nin çocuğu vardır ve sadece 2 katılımcının (Dilek ve Rezzan) çocukları Türkiye’dedir. 18 yaş altı çocuğu olan sadece 4 katılımcı olsa da göçmen kadınların Türkiye’ye ilk geliş tarihleri göz önünde bulundurulduğunda oldukça küçük yaşlardayken çocukları ile ayrıldıkları görülmektedir. Daha iyi bir gelecek umuduyla yola çıkan Lidya (62, Ermenistan), çocuklarını geride bırakmanın duygusal maliyetini de taşımaktadır: “Tabii ki işte Ermenistan’da hayat normal olsaydı ne ben burada olurum ne de çocuklarım (orada)”. Daha küçük yaşlarda çocukları olan göçmen kadınların çocuklarının bakımını ailelerinde anane, babaanne, teyze ya da daha büyük yaştaki kız kardeşin üstlendiği belirtilmektedir. “Ablasıyla kalıyordu, onu bırakmak zorunda kaldım. Çalışmam lazımdı para lazım.” ifadeleriyle, Türkiye’ye 11 yıl önce gelen Saime (52, Kırgızistan), para kazanmak için 11 yıl önce 19, 17 ve 4 yaşında olan üç çocuğunu Kırgızistan’da bırakmak zorunda kaldığını anlatmaktadır. Şimdi 15 yaşında olan en küçük kızının bakımını ise ablası üstlenmektedir.

Cemile’nin çocuğunu okutmak için Türkiye’ye geliş amacı diğer göçmen kadınların geliş amaçları ile benzerlik gösterirken memleketteki çocuklardan, anneden, babadan ve diğer aile bireylerinden ayrı kalmanın maliyeti ortaklaşmaktadır.

Melek Nur (44, Gürcistan), yazın çocukları Türkiye’ye geldiği için ayrı bir ev tuttuğundan bahseder. Gürcistan’da kalan çocuklarına Melek Nur’un annesi bakmaktadır ve Melek Nur kazandığı gelirin büyük kısmını ailesine göndermektedir. Göçmen kadınların neredeyse tamamı maaşlarını çocuklarına bakmakta olan aile üyelerine, daha rahat koşullarda yaşamlarını sürdürmeleri için yetişkin çocuklarına ya da yine ailesiyle birlikte yaşamak için satın aldıkları evlerin borcunun ödenmesi için ülkelerine göndermektedir.

Çocuklarının maddi ihtiyaçlarını karşılamak için göç eden Lona, büyük bir korku ve endişe ile geldiğini belirtmektedir.

“İki üç sene işsizdim ben orada, çocuklar büyüdüler, aşklar maşklar buldular falan. Evlenmek istediler para ihtiyacı oldu, çok zor geldi bana benim buraya gelmek çalışmak hiç tahmin ben değil sadece hiç kimse tahmin edemiyordu. Natali nereye gidiyorsun nereye gidiyorsun falan. Gelirken kendime toprak aldım getirdim böyle poşette ölürsem orada beni toprak böyle öyle telaşlı geldim falan. Çok üzüldüm. Ama her şey iyi geçti iyi oldu iyi alıştım artık...” (Lona, 63, Gürcistan).

16 yıldır Türkiye’de çalışan Mariya (54, Kırgızistan), hala çalışmaya devam etmesinin nedeninin torunlarının sünnet masraflarını karşılayabilmek olduğunu anlatıyor: “Bu yılın sonunda, sonbaharda iki torunum var, onlar için, sünnetleri için bir kutlama yapmam gerekiyor...Evet sünnet. Bu yüzden çalışıyorum... (Kırgızistan’da) böyledir. Anne-babalar, kızları, kayınvalideleri ve biz de buna mecburuz.”

2013 yılında Türkiye’ye gelen Lara (56, Ermenistan) için de sunması gereken maddi destek uzun yıllar devam etmektedir ancak ailesinden ayrı kalmanın duygusal maliyeti Lara’nın geri dönüş kararı almasına neden olmaktadır. “Çünkü çocukları çok özledim, torunu hiç görmedim. Bir de artık yeter. Büyük işler bitti. Para harcamak açısından. Evin tadilatını yaptık, oğlan evlendi. Her şeyi yaptım. Çocukları okuttum. Kaldı bir yemek içi para kazanmak.” Lara’nın ve Mariya’nın (54, Kırgızistan) aileleri, sevdiklerinden ayrı kalmanın duygusal maliyetini taşıırken, ulusötesindeki aileler için birçok yükümlülük üstlenmektedirler.

Her ne kadar göçmen kadınlar belirli bir amaç için kısa süreliğine Türkiye’de çalışmayı planlasalar da yükümlülükler zamanla azalmamış ve çoğu uzun yıllar kalmaya devam etmiştir. 10 yıldır Türkiye’de çalışan 56 yaşındaki Lara’nın, “Büyük işler bitti. Para harcamak açısından. Evin tadilatını yaptık, oğlan evlendi. Her şeyi yaptım.” ifadesindeki gibi artık bir yükümlük kalmadığında geri dönüş için planlar başlıyor.

Geride bırakılan çocuğa duyulan özlem nedeniyle Süheyla (46, Özbekistan) ve Zehra (33, Özbekistan) bir başkasının çocuğuna bakmayı hiç düşünmediklerini belirtmektedir. Süheyla, “Çünkü kendi çocuğu mu kendim bakmadım ya 3 aylık çocuğumu bırakıyorum. Gidip de birisinin çocuğuna bakmam bakamam çünkü içim

izin vermez kalbim” sözleri ile bir başkasının çocuğuna bakamayacağını anlatmaktadır.

Zehra’nın ifadeleri ise şu şekildedir: “Çocuk bak gençsin dedi, çocuk bakamam dedim...Önce ben hasta baktım, hasta bakarım dedim öyle... Ben istemedim...Çocuk bakmak zor değil de mesela benim çocuğum var ya çocuğa bakınca kendi çocuğumu özlüyorum. O yüzden çocuk tercih etmedim. Olmaz dedim, yapamam dedim.”

Göçmen kadınların geride kalan ailelerinden bahsederken göçün duygusal maliyetinin değerlendirilmesi duygulanımsal emeğin değerinin de anlaşılması için oldukça önemlidir. Ancak göçün bir yandan da göçmen kadınların ve ailelerinin hayattalarında önemli bir gelir kaynağı olduğunun göz ardı edilmemesi gerekir. Görüşülen göçmen kadınların neredeyse tamamı uzun yıllar boyunca kazançlarını ailelerine görmeye devam etmektedir. Doğum günlerinde hediye ya da ekstra para göndererek, çocuklarının düğünlerini ve torunlarının sünnetlerini maddi olarak karşılayarak, çocuklarının okul masraflarının karşılayarak “annelik bağlarını” sürmeye devam etmek için çabalamaktadır.

4.3.6 Gelecek planları ve duygusal bağlar. Bakım işinde çalışan göçmen kadınların gelecek planları büyük ölçüde göç kararı almalarına neden olan sebepler etrafında şekillenmektedir. Ülkesinde ev almak, çocuğunun eğitim masraflarını karşılamak, ailesine ekonomik katkıda bulunmak gibi nedenlerle göç eden kadınların bu amaçlarını gerçekleştirmelerinin ardından Türkiye’de çalışmaya devam ettiği görülse de “artık döneceğim” ifadesinde bulunmaktadır. Yaşamının kalan kısmını geride kalan aileleri ile geçirme isteği sık sık dile getirilmektedir. Görüşülen göçmen kadınlar Türkiye’de kalış süreleri ortalama 11 yıl iken Türkiye’de kalış süresi en fazla 20 yıl ve en az 6 yıldır. Bu süreler göz önünde bulundurulduğunda aileden ayrı kalmanın duygusal maliyetinin sonucu yaşamın geri kalan kısmında birlikte olma arzusu şeklinde ortaya çıkmaktadır. Çocukları büyürken yanlarında olamayan Süheyla (46, Özbekistan), onlarla paylaşamadığı hayatı torunları ile yaşamak istiyor: “Böyle hep kızlarımla beraber yaşayamadım ya 23 senedir dışarda olduğum için hep onlarla beraber kalmayı düşünüyorum. Torunları beraber büyötmeyi düşünüyorum...Elimden geldiği kadar kızlarıma yapamadığım şeyleri onlara yapmak isterim.”. Lidya (62, Ermenistan) da benzer şekilde ailesi ve yakınları ile birlikte bir hayat paylaşmaktan bahsetmektedir: “Rahat yaşamayı başka bir şey düşünmüyorum. Kendi evimde kendi

halimde, çocuklarım gelsin, torunlarım gelsin, arkadaşlarımı ziyaret. Onlar bana gelsin ben onlara yani normal... Eski bir hayatıma dönmek istiyorum.”

Çocukları Türkiye’de ya da menşe ülkelerinden farklı yerlerde olan göçmen kadınların ise Türkiye’de gelecek planları Türkiye’de kalmaya yönelik olabilmektedir. Türkiye’de evlilik yapıp vatandaşlığa geçmiş olmak da Saliha’nın (62, Ermenistan) hikayesinde olduğu gibi Türkiye’de kalmayı tercih etme nedenleri arasındadır.

Daha genç yaşlarda olan göçmen kadınlar bir süre daha menşe ülkeleri dışında çalışmaya devam etmek istediklerini belirtmektedir ancak Tamina’nın da ifade ettiği gibi geride kalan aile üyelerinin bakımı gibi işler geri dönüşü vicdani bir sorumluluk haline getirmektedir. Tamina (48, Gürcistan): “Ya şöyle bir şey var şu an şartları ne getirecek kimse bilmiyoruz. En sonunda orada dönmek zorundayım. Benim de orada annem babam var, onlarda yaşlanacaklar onlar da. Hani şimdi başkalarının anaları babaları baktım da kendi anamı babamı bakmıyım mı?”. Menşe ülkeleri dışında çalışmaya devam etmeyi istediklerini belirten göçmen kadınların bazıları Türkiye’deki ekonomik kriz nedeniyle İtalya ve Almanya gibi Avrupa ülkelerinde çalışmaya yönelik planlarından bahsetmektedir.

Cevriye (45, Özbekistan) ise gelecekte de Türkiye’de kalmak istediğini anlatıyor: “Gidip (menşe ülkesine) gelmeyi düşünüyorum. Çocuklarımı da buraya getirmeyi düşünüyorum... Burası daha iyi. Çünkü burada gezecek yer çok. Alistım. Herkes burada.”. 16 yıldır Türkiye’de olan Cevriye’nin sosyal ağları ve Türkiye ile kurduğu bağ geleceğe dair kararlarında önemli bir yer sahip.

14 yıldır aynı kişiye bakım veren Lona için ise baktığı kişi ile kurulan duygusal bağ geleceğe dair kararlarında ve işe devamlılığında önemli bir belirleyici. Artık yaşlandığını düşünen Lona memleketine dönmek istediğini ancak bakım verdiği kişiyi bırakamadığını anlatıyor.

“Şimdi artık yaş aldım şimdi çalışam izni uzatma yapıyorum başvurduğum artık uzaticam, iki sen de kalıcım o iki sene bittikten sonra bilenmem artık he en fazla altmış beş. Ama bilmiyorum o da büyük laf söylemicem çünkü Zeynep’i de bırakamıyorum, Allah affetmez bana. Bunları bırakmak çok büyük günah” (Lona, 63, Gürcistan).

Her ne kadar evde yaptığı işler karşılığında bir ücret almış olsa da Lona için

bakım verdiği kişi ile kurulan duygusal bağ bir vefa borcuna dönüşmektedir. Geleceği ile ilgili bir karar alırken işi bırakmak Lona için bakım verdiği kişiyi terk etmek anlamına gelmektedir.

Göçmen kadınların gelecek planlarında olacıkları kişiye dair vurgular yer almaktadır. Lidya'nın "eve" döndüğünde yapmak istediklerini anlatırken eskiden olduğu kimliğini yeniden kazanmak istediğini vurgulamaktadır:

"Rahat yaşamayı başka bir şey düşünmüyorum. Kendi evimde kendi halimde, çocuklarım gelsin, torunlarım gelsin, arkadaşlarımı ziyaret. Onlar bana gelsin ben onlara yani normal... Eski bir hayatıma dönmek istiyorum. Çünkü ben böyle değildim. Ben hayat dolu bir insandım...eski hayatıma dönmek istiyorum" (Lidya, 62, Ermenistan).

4.3.7 Duygulanımsal emeğin bir diğer yüzü: kolektif öznellikler ve toplumsal üretim. Türkiye'de ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların duygulanımsal üretim süreçlerinde ortaya çıkan toplumsal bağları sosyal ağları çerçevesinde değerlendirdiğimizde, göçmen kadınların anlatılarındaki dayanışma pratikleri önem taşımaktadır. Yatılı bakım işinde çalışan göçmen kadınları Türkiye'de bir araya getiren ortak değerler genellikle kültürel benzerlik, dil ve menşe ülkeleri gibi toplumsal bağlar olmaktadır. Öte yandan, Post-Sovyet ülkelerden Türkiye'ye gelen göçmen ev işçilerinin sosyal ilişkileri incelediğinde menşe ülkelerinden gelen göçmen kadınlarla dayanışma biçimleri öne çıkmaktadır. Bu dayanışma ağları, genellikle aynı ülkeden göç etmiş kadınların bir araya geldiği sosyal ve ekonomik destek sistemleri olmakla birlikte, bu ağlarda yer alan kadınların ağrıklık olarak ev hizmetlerinde çalışan, çalışmış olan ya da yine benzer sınıfsal statüdeki garsonluk, aşçılık, temizlik gibi işlerde çalışan kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Lusin (40, Gürcistan), "Problemler olduğunda arkadaşlarımla konuşuyorum bizim oradan gelmiş burada yaşayanlarla. Moral vermek ve borç vermek oluyor genelde. 6 gün çalışan birisi başka nasıl destek olacak ki." şeklinde anlatıyor birbirlerine nasıl destek olduklarını. Yatılı çalışma koşulları ve işe ait olan tüm duygu, duygulanım ve etkileşimlerin çalışanın hayatının tümüne sirayet ettiği Lusin'in anlattıklarında somut bir şekilde yer almaktadır. Göçmen kadınlar için sosyal ağların destekleyici ve baş etme süreçlerini güçlendirici bir yönü vardır.

Göçmen kadınlar izin günlerini genellikle diğer göçmen kadınlarla birlikte geçirmektedir. Kamusal alanlarda buluştuklarında, kendi kültürlerine ait yemeklerin yapıldığı ya da kendi ülkelerinden kişilerin işlettiği mekanlara gittiklerini ifade eden göçmen kadınlar aynı zamanda ülkelerine göndermek istedikleri eşyaları daha ucuza yollayabilecekleri kargo şirketlerinin ya da döviz işlemlerini halledebilecekleri ofislerin bulunduğu yerleri tercih etmektedirler. İzin günlerinde diğer Gürcüler ile buluştuğunu söyleyen Melek Nur (44, Gürcistan), “Kızılay’da Gürcü bar diyorlar, kendi ismi var ama hepsi Gürcü, orada toplanıyorlar onun için. Bazen oraya gidiyoruz doğum günleri yapıyorlar, çağırıyorlar beni gidiyorum orada öyle.” şeklinde anlatıyor izin günlerinde yaptıklarını. Lamara’nın (50, Kırgızistan) da izin günleri aktiviteleri Melek Nur ile benzerlik taşımaktadır, “Burada Kızılay’da buluşuyoruz, Özbek lokanta var burada. Bugün oradan çıktık, orda oturup yemek yedik, özlemişiz yemeklerimizi.” Lona (63, Gürcistan) ise arkadaşlarıyla Aksaray’da buluştuklarından çünkü çocuklarına göndermek için bir şey aldığı oradaki garajdan (cep otogarı diye biliniyor) kargo gönderebildiklerinden bahsediyor. Lona ve arkadaşlarının orada buluşmasının bir diğer nedeni ise kendi kültürlerine ait alanların varlığı: “Yenikapı. Orda orda buluşuyoruz önce mağazalarda sonra bir yemek yicez kafede falan o kadar geliyorum eve bazen de yiyemiyoruz hiçbir şey...Gürcü yemekleri de var hingali hacabur...”

Göçmen kadınlar arasında, izin günlerinde ortak bir ev kiralarak birlikte vakit geçirme ve ertesi gün işlerine dönme şeklinde yaygın bir uygulama da vardır. Zehra’nın da anlattığı gibi gün içinde öncelikle dışarıda olan işler; ailelerine para gönderme, alışveriş yapma, gezme gibi faaliyetler, gerçekleştirilip ardından diğer göçmen ev işçileri ile kiralanın eve geçilmektedir.

“Geliyoruz mesela buraya işimiz olursa kendi işimizi yapıyoruz mesela alışveriş olsa bir şey ihtiyacımız olsa onu alıyoruz ondan sonra böyle karnımız açsa kafeye geliyoruz, burda böyle sohbet edip yemeğimizi yiyoruz. Ondan sonra gidiyoruz evimize orda da arkadaşlarla konuşuyoruz ondan sonra orda kalıp sabah işimize dönüyoruz” (Zehra, 33, Özbekistan).

Göçmen kadınlar arasında, günlük ev kiralamak yerine aylık ortak kira ödeme pratikleri gözlemlenmektedir. Bu kadınlar, genellikle işten ayrıldıkları dönemlerde, izin günlerinde veya memleketten yeni gelen ve konaklayacak bir yeri olmayan

kişilere destek sağlamak adına bu paylaşılan evleri tercih etmektedirler. Bu evler, sadece ekonomik kaynakların bir araya getirilmesi amacı taşımakla kalmayıp aynı zamanda dayanışma ve topluluk oluşturarak, göçmen kadınların karşılaştığı çeşitli zorluklara karşı ortak bir çözüm bulma amacını taşımaktadır. Bu konaklama düzenlemeleri, göçmen kadınların karşılaştığı ekonomik belirsizliklere karşı esnek ve dayanışma odaklı bir strateji olarak öne çıkmaktadır.

Göçmen kadınlar birbirlerine iş bulma süreçlerinde de sık sık destek olduklarını ve iletişim kurduklarını anlatmaktadırlar. Ankara’da görüşülen Kırgız ev işçisi Mariya (54, Kırgızistan) birçok whatsapp grupları olduğunu ve burada ev işlerine dair bilgiler içeren içerikler paylaşıldığını aktarmıştır. Mariya’nın beni de bu gruplara dahil etmesiyle konuşulanları bir süre gözlemleme imkanım olmuştur. Bu gruplarda araçlar da yer almaktadır ve genellikle onlar ev ve bakım işlerinin ilanlarını paylaşmaktadır. Ancak bu gruplarda iş arayan göçmen kadınların da paylaşımında bulunduğu ya da bir aracı ile yaşanan olumsuz deneyimlerin de göçmen kadınlar tarafından paylaşılarak uyarıda bulundukları gözlemlenmiştir. Ankara’da görüşülen bir diğer bakım çalışanı Lamara (50, Kırgızistan), ev işlerini nasıl bulduklarını şu şekilde açıklamaktadır: “Ajanstan işte burada eş dost diyorum ya birbirimize whatsapp’tan atıyoruz iş buluyorlar. Burada şirket işi var diyor. Gruplar var whatsapp gruplarımız.”

Göçmen kadınlar Türkiye’ye geliş süreçlerinde de birbirlerine destek olmaktadır. Sosyal ağların özellikle ilk göç edilen dönemde önemli bir destek mekanizması olduğunu anlaşılmaktadır Saliha’nın (62, Ermenistan) ifadelerinden: “(Destek) Oluyoruz tabi mecbur. İlk geldiğimizde hepimiz burada yalnızız. Yer bilmiyoruz, ne ne demek bilmiyoruz. Birbirimize destek olmazsak çok zor.”

Kısaca ifade etmek gerekirse, göçmen kadınlar dil, kültür ve menşe ülkeleri etrafında bir araya gelirken en temelde bu toplumsal ağları oluşturan benzer sınıfsal konumları paylaşan iş deneyimleri yer almaktadır. Ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar arasındaki destek pratikleri çeşitlik gösterse de bu dayanışma biçimleri önemli bir baş etme mekanizmasıdır.

Bölüm 5

Tartışma ve Sonuçlar

5.1 Araştırma Bulgularının Tartışılması

Post-Sovyet ülkelerden gelen göçmen kadınların göç kararlarında etkili olan unsurlar incelediğinde, Toksöz'ün (2020) de belirttiği gibi bu ülkelerde komünizmden serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte ekonomik ve sosyal yapılarda meydana gelen değişimler ve dönüşümlerin meydana getirdiği kitlesel işsizlik ve yoksulluk önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada görüşülen göçmen kadınlar arasında da Mine'nin Gürcistan'daki ailesinin işlerinin bozulduğu ya da Lidya'nın Ermenistan'da çok düşük ücretlerle çalıştığı yönündeki ifadeleri, bu ekonomik dönüşümlerin bir göstergesidir. Sovyet Sistemi'ndeki çöküşün ardından bu ülkelerde yaşayan kadınların göç yoluyla elde ettikleri kazançların geride kalan ailelerinin temel geçim kaynağı olduğu ve göçün kadınlaşmasındaki etkisi literatürde sıklıkla yer almaktadır (Ulutaş ve Kalfa, 2009; Kaşka, 2020). Görüşmelerde de göçmen kadınların aileleri için temel gelir kaynağını sağlayan bir konumda oldukları ve ailelerin yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla kazançlarının tamamına yakınına ülkelerine gönderdiği görülmektedir. Ayrıca göç eden kadınlardan 22'sinin göç süreci aile üyelerinden bağımsız gerçekleşirken sadece 2 göçmen kadının eşleri kendilerinde önce Türkiye'ye gelmiş ancak bu kadınlar da göç sürecinin ardından Türkiye'de istihdam piyasasında yer almıştır. Göç eden kadınların göç kararlarında ve göç edilecek ülkenin Türkiye olmasında göçmen ağlarının yeri göz ardı edilmemekle birlikte, göç süreçlerine dair kadınların karar verici konumda olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Öte yandan göç eden bazı kadınların ardından, eşleri ve diğer tanıdıklarının da Türkiye'ye geldikleri görülmektedir.

Göçmen kadınlar, Türkiye'ye dair sosyal ağlar aracılığıyla ya da ülkelerin coğrafi yakınlığı ve siyasi ilişkileri nedeniyle belirli düzeyde bilgi sahibidir ve Türkiye'ye kendilerinden önce göç etmiş akraba, komşu, tanıdık gibi sosyal ilişkide oldukları kişiler mevcuttur. Ancak yine de, yaşam koşullarına iyileştirmeye dair umutların yanında, göçün bireye özgü olması ve birtakım belirsizlikleri beraberinde getirmesi korku ve endişe gibi duygulara neden olmaktadır. Castles'ın (2022) belirttiği gibi "göç büyük umutlar ve derin korkular doğurur". Lutz'un (2011) da belirttiği gibi gelişen telekomünikasyon, göç edilen ülkedeki yaşam ve çalışma koşulları hakkında

menşe ülkelerdeki kardeş, teyze, arkadaş ile hızlı bir şekilde bilgi alışverişinde bulunulmasını sağlarken, bilgi zincirleri ve kaynaklar da yaratmaktadır. Saime, “Türkiye’yi zaten biliyorduk önceden çok iyi” derken, Dilek (50, Kazakistan), teyzesi ile whatsapp’tan konuştuğunu anlatmaktadır.

Post-Sovyet ülkelerden gelen göçmen kadınların hem göç süreçlerinde hem de göç ettikten sonra bakım emeği piyasasına eklemlerinde göçmen ağları temel bir rol oynamaktadır. Massey (1998), göçmen ağlarını “insanların başka yerlerdeki kaynaklara erişim için kullandığı sosyal konuma özgü bir sosyal sermaye” şeklinde tanımlar. Saliha’nın (62, Ermenistan) daha önce Türkiye’ye gelen ve ev hizmetleri sektöründe çalışan arkadaşının kendisini çağırdığı ve göç ettikten sonrası için arkadaşına dair, “Bana yardım etti, yol paramı bile o verdi. Geldikten 1 hafta sonra bana iş buldu, 1 hafta onun yanında kaldım” ifadeleri göçmen ağlarının bir sosyal sermaye olmakla birlikte kadınlar arasında bir dayanışma biçimini de içerdiğine işaret etmektedir.

Göçmen kadınların Türkiye’ye yönelik göç kararlarını verirken, genellikle ev hizmetleri sektörüne dair bilgi sahibi oldukları gözlemlenmiştir. Araştırmaya katılan 24 göçmen kadın, Türkçeyi Türkiye’ye gelmeden önce bilmediklerini belirtmiş ve dil becerilerini ülke içindeki gündelik yaşamları içinde kazandıklarını ifade etmişlerdir. Ancak, bu süreçte herhangi bir dil kursuna katılmadan dil öğrenen kadınların, Türkçe bilmemeleri belirli zorluklara sebep olmuştur. Özellikle yaşlı bakımında gözlemlenen durum, bakım işi göçmen kadın ile yaşlı birey arasında ve özel ev ortamında gerçekleştiği yönündedir. Bakım hizmetleri bağlamında etkileşimli unsurlar göz önüne alındığında dil, bakım sağlayıcı ve bakım alan arasındaki etkileşimde kritik bir unsura dönüşmektedir. İşveren görüşmelerinde de göçmen kadının dil bilmesinin tercih kriterlerinde önemli bir unsur olduğu tespit edilmiştir. Ancak Türkçe bilmeden göç eden kadınların Türkiye’deki ilk iş deneyimleri incelendiğinde 15 kadının özel evlerde yaşlı bakımı ve 6 kadının çocuk bakımı alanında çalıştığı gözlemlenmiştir. Türkçe bilmemenin sadece 1 kadının farklı bir sektörde istihdam edilmesine yol açtığı belirtilmiştir. Dil, bakım hizmetlerinde etkili bir unsur olsa da bu sektördeki açık, göçmen kadınların dil bilme de yaşlı bakım hizmetlerine dahil olabilmesine neden olmaktadır.

Bakım sektöründe göçmen emeğinin gittikçe önem kazanmasını, ülkelerin refah

rejimleri kapsamında, kamunun bakım hizmetlerinde azalan rolü ve değişen aile yapılarında geleneksel bakım modelinin sürdürülmemesi sonucu bakım işinin piyasadan karşılanmasına yönelik artan eğilimle açıklamak mümkün. Türkiye özelinde ise yerli bakım işçilerinin bakım sektöründe yoğunlaşmasında, ataerkil kontrolün, ailevi sorumlulukların ve bu işlerin toplumsal olarak düşük statülü işler olarak görülmesinin etkileri söz konusudur. Ancak bu araştırmanın bulgularının analizi sonucunda, hizmet işlerinde beklenen esnekliğin bakım işinde işverenlerin ihtiyacını belirleyen temel unsur olarak yer aldığına ve bu unsurun göçmen emeğine olan talebi büyük ölçüde şekillendirdiğine ulaşılmıştır. Hem işveren hem de göçmen bakım işçileri ile gerçekleştirilen görüşmeler, işverenin belirsiz çalışma zamanlarına ya da bakım alan kişinin günün her saati duyulabilecek ihtiyaçlarını karşılamaya ve ev içinde değişen iş sorumluluklarına uyum sağlamaya yönelik esnek emek kapasitesinin önemine işaret etmektedir. Berna'nın göçmen kadınlar için kullandığı "muhtaç"lık tanımı, Akalın'ın (2007b), göçmen ev işçisinin işverenin evinde "sahipsiz" bir kadına dönüşmektedir ifadesinde yer bulmaktadır. Burada ifade edilen, göçmen kadınların başka bir ülkede, başka bir aile için çalıştığı sürece gidecek kendine ait bir evi, ilgileneceği aile işleri ve bakacak çocuğu olmaması durumudur. Berna ve diğer işverenler için, ev işçisinin çalışma programındaki değişiklik ya da belirlenenin dışında bir gün kullandığı izin yeni bir planlamayı gerekli kılmaktadır. Ancak göçmen ev işçileri, iş fırsatlarını genellikle koşulsuz bir şekilde kabul eder ve işverenlerin ihtiyaç duyduğu esnek emek kapasitesini gösterebilirler (Akalın, 2007b: 214).

Göçmen ev işçisine yönelik talebi belirleyen en önemli faktör literatürde sıklıkla yerli ev işçilerine göre daha düşük ücretlerle istihdam edilmeleri olarak açıklanmaktadır. Türkiye bağlamında talebi belirleyen faktörler değerlendirildiğinde ise düşük ücretlerin yanında yerli ev işçilerinin, ataerkil kontrolün sınırları ve ailenin önceliklendirilmesi nedenleriyle yatılı bakım sektöründe çalışmaması göçmen emeğine duyulan ihtiyacı arttıran temel faktörlerinde biridir. İşverenlerin yatılı bakım işçilerinden beklediği esneklik ihtiyacı göçmen kadınlar tarafından karşılanmaktadır. İşverenler ile yapılan görüşmelerde de benzer sonuçlara ulaşılmıştır. İşverenlerden Fidan ve Berna'nın da ifade ettiği yatılı bakım piyasasında istihdam edilecek Türk ev işçilerine ulaşmak da çok mümkün olmamaktadır.

Özetlemek gerekirse, yerli ev işçileri tarafından bu esneklik gösterilmezken

göçmen ev işçileri arz açığını doldurmaktadır. Lara'nın (56, Ermenistan) da ifade ettiği gibi yatılı çalışma göçmen kadınlar için masrafların azaltılması ve ülkelerine daha fazla para gönderebilmeleri ya da biriktirebilmeleri için tercih edilebilmektedir. Berna, "Türklerin... ya düğünleri var ay dernekleri var ya kocası izin vermiyor. Geliyor bir hafta başlıyor, başka bir problem var hiç bitmiyor." ifadesiyle yerli çalışanın işinin çıkmasından duyduğu rahatsızlığı dile getiriyor. Hardt ve Negri'nin ifade ettiği gibi, sanayinin yerini alan sağlık, eğitim, reklam, eğlence gibi sektörlerden oluşan hizmet işleri esnek beceriler gerektiriyor.

Gutierrez-Rodriguez'in (2014) belirttiği gibi bir ev işçisi çalıştırmak, ev işçisinin bu işin kökleşmiş olumsuz duygusal yükünü üstlenmesini ve böylelikle hane halkının olumlu duygularla meşgul olmasını sağlarken, işveren için bu işi bir başkasına yaptırmak, günün en azından bir kısmında bu işi yapmaktan muaf olduğu anlamına gelmektedir. İşverenler sıklıkla evin işlerine ya da yaşlı bireyin bakımına yetişemedikleri, dolayısıyla kendi mesleklerine yönelik profesyonel işlerini yaparken evdeki yaşlı bireyle sürekli olarak ilgilenecek birinin olması gerektiği için bir ev işçisi istihdam etmeye ihtiyaç duyduklarını belirtmektedirler. Toksöz'ün (2020: 148) ev işçisi istihdam etmeye yönelik, profesyonel kadınların iş seyahatleri ve uzun çalışma süreleri nedeniyle tam zamanlı hizmete yönelik oluşan ihtiyaç şeklindeki tanımlaması bu araştırmada yer alan işverenlerin kendi ihtiyaçlarına yönelik tanımlamaları ile örtüşmektedir. Öte yandan görüşülen işverenlerin kadınlardan oluşması aslında bir tesadüf değildir. Bu durum Hondagneu-Sotelo (2007)'nin belirttiği gibi işveren hanelerdeki kadınların ev işçisi arama ve işe alma görevinden neredeyse tamamen sorumlu olmalarından kaynaklanmaktadır. İşverenler, göçmen bir kadın çalıştırarak ev içindeki cinsiyete dayalı işlerin bağımlılığından kurtulmayı satın almaktadır ve ev içi sorumluluklar ırk ve sınıf bakımından farklı ve ikincil olan ve dil, milliyetçilik ve vatandaşlık statüsü yoluyla da ikincil hale getirilen diğer kadınlara aktarılmaktadır (Hondagneu-Sotelo, 2007: 22).

İşverenlerle yapılan görüşmelerin analizi, göçmenlerin seçimindeki tercih kalıplarını ortaya koymaktadır ve Lutz'un da (2011) belirttiği gibi ev işçileri etnik farklılıkları temelinde seçilse de ötekilikleri işverenin kendi yaşam ve iletişim tarzından çok dramatik bir şekilde farklılaşmamalıdır. İşverenler, göçmen ev işçilerinde aradıkları özellikleri sıralarken, dürüstlük ve güvenirliliğe vurgu

yapmaktadır. Diğer vurgu yaptıkları bir özellik ise “uygunluk” olmaktadır. Evin düzenine, evde kurulan sofraya, sofrada çatal bıçak kullanılmasına, görgü ve terbiye kurallarına ve temizlik kültürüne şeklinde sıralanan, hane içindeki işveren ve bakım alan kişilerin alanına uygun ya da uyum sağlayabilecek özellikteki çalışanlar olmaları beklenmektedir. Menşe ülkelerine göre göçmen ev işçilerinin kişisel özelliklerini değerlendirip genel bir yargıda bulunan Naz, Türkmenler ve Özbekleri daha uyumlu bulduğunu ifade etmektedir.. Bir nevi Lutz’un (2011) da değindiği gibi kendi yaşam tarzından dramatik bir şekilde farklılaşmayan bu gruba daha yakın hissetmektedir. İşverenlerle gerçekleştirilen görüşmelerde, ev işçisi pozisyonunda aranan özellikler dürüstlük, güvenilirlik, uyum ve süreklilik gibi faktörler şeklinde sıralanabilir. Özellikle yaşlı bakımı sektöründe, işverenin bakımın gerçekleştirildiği evde ikamet etmemesi, güvenilirlik ve dürüstlük gibi nitelikleri belirleyici hale getirmektedir. Yatılı bakım işçisine ulaşmada yaşanan zorluklar ve her yeni çalışanın eve entegrasyonu için karşılıklı bir çaba gerekliliği, sürekliliğin önemini artırmaktadır.

Özel hanelerde gerçekleştirilen bakım işi, bakıcının 24 saat çalışmaya hazır olmasını gerektirirken ev ile iş, özel alan ile kamusal alan, çalışma yaşamı ile kişisel hayat arasındaki sınırlar belirsizleşmektedir ve işe ait olan tüm duygu, duygulanım ve etkileşimler çalışanın hayatının tümüne sirayet etmektedir. Dolayısıyla duygulanımsal emeğin göçmen kadın ev işçilerinin hayatının tüm alanlarına içkin bir emek biçimi olduğunu söylemek mümkündür. Görüşülen göçmen kadınların iş rutinlerinin baktıkları yaşlı bireyin, uyanma, yemek, ilaç ve uyuma saatleri ve hastane kontrolleri ile diğer günlük rutinleri çerçevesinde oluştuğu ifade edilmiştir. Öte yandan göçmen kadınlar çalıştıkları evlerde bakım görevlerinin dışında, evlerin temizlenmesi ve düzenlenmesi, çamaşırların yıkanması ve ütülenmesi, yemeğin pişirilmesi ve bulaşıkların yıkanması gibi işleri de yapmaktadırlar. Bu işler karşılığında göçmen kadınların bir ücret almaması, ev işinin görünmez yanıyla yakından ilişkilidir. Ayrıca bakılan yaşlı kişiye banyo yaptırılması, giydirilmesi veya altının temizlenmesi gibi mahrem işler de göçmen kadınlar tarafından yapılmaktadır. Yeoh ve Huang’ın (1998: 588) da vurguladığı gibi, yatılı ev işçilerinin ev içi görevleri ve çalışma süreleri genellikle yetersiz bir şekilde tanımlanmaktadır ve bu nedenle onlara zaman ve alan açısından çok az şey kalmaktadır.

Duygulanımsal emeğin etkileşimli yönünün analizi için bakım işi oldukça

elverişli bir bağlam sunmaktadır. Görüşmelerde bakım verilen kişiyle olan duygusal bağlara ve iletişime sıklıkla değinilmektedir. Araştırma bulgularının öncelikli olarak işaret ettiği konu, bakım alan ve göçmen kadınların temas alanlarını oluşturan özel evlerde üretilen duygu, duygulanım ve ilişkilerdir. Bu temas alanlarında olumlu ve olumsuz duygu, duygulanım ve iletişimler üretilebilirken göçmen kadınların çalışma biçimlerine, iş ilişkilerine ve yaşamlarına farklı şekillerde ve boyutlarda yansımaları olabilmektedir. Olumsuz temaslar ve iletişimler göçmen kadınlar için oluşan öfke, üzüntü, endişe, korku gibi duyguların sindirilmesinin, bir başka ifade ile bu olumsuz duyguları bedenlerinden atılabilmek için çaba gösterilmesinin duygusal maliyetini içerir. Göçmen kadınların, kendilerini değersiz, ötekileştirilmiş, görünmez, insan dışılaştırılmış hissetmesine yol açan bu durumlar karşısında farklı baş etme stratejileri geliştirdiği görülmektedir. Mariam (61, Gürcistan) ev içindeki çalışma yaşamında kendisini bir “robot”a benzetirken, Lidya (62, Ermenistan) “bu senin hayatın” değil şeklinde evin içinde kendi hayatına dair bir iz bulamadığını belirtir. Fatma, kendisi hakkında “hırsızlık yapmasın, dikkat et” diye söylenenleri duymasının ardından sessiz kalıp ve geri çekilirken, işvereni ile izin konusunda tartışan Cemile bu davranıştan rahatsız olup işten ayrılmıştır. Göçmen kadınların olumsuz durumlar karşısında gösterdikleri tepkiler ve baş etme stratejileri farklılık göstermektedir. Tam da Clough’un (2007) da ifade ettiği gibi duygulanımlar, bedensel etkileme ve etkilenme kapasitelerine veya bir bedenine eyleme geçme, etkileşime girme ve bağlantı kurma kapasitesinin artmasına ya da azalmasına işaret etmektedir. Özellikle vurgulanması gereken bir durum, genellikle olumsuz etkileşimlerin bakım alan kişiler ile çalışanlar arasında değil, daha ziyade işveren ile çalışan arasında meydana gelmesidir. Whitney’nin (2016) duygulanımsal emeğin yönetilemeyen yan ürün üretme eğilimi olarak tanımladığı durum Süheyla (46, Özbekistan) ve Fatma’nın hane üyeleri ile etkileşimleri sonrasındaki duygularıdır. Atık veya fazlalık olarak ortaya çıkan bu etkilerinin sindirilmesi duygulanımsal emeğin mesai sonrası maliyetlerindendir (Whitney, 2016: 279). Süheyla’nın ağlamamak için kendisini tutarak üzüntüsünü bastırması ya da Fatma’nın hakkındaki küçük düşürücü yorumları duymasına rağmen bu durumla baş etmeye çalışması, işlerinin bir parçasıdır.

Özel hanelerde göçmen kadınların bakım alan ya da işveren ile sadece olumsuz temaslarına tanık olmamaktayız. İşverenlerle sevgi ve empatiye dayalı ilişkiler

kurulurken, bakım verene karşı da hem sevgi ve empati içeren hem de saygıya, şefkate ve özene dayalı ilişkiler söz konusu olabilmektedir. Bu tarz temasların söz konusu olduğu hane içi ilişkileri anlatan göçmen kadınlar, kendilerini aileden biri olarak tanımlamaktadır. Bu noktada Akalın'ın (2007b), işverenler tarafından çalışanın aileden biri şeklinde tanımlamasıyla, ev işçisinin hem yapan hem de işverenin denetimine ihtiyaç olmadan kendini izleyebilen bir özellik kazandığı ve işi sadece yapmak zorunda olduğu için değil aynı zamanda yapmak istediği içinde de yapacak bir özellik kazandırıldığı yorumu önem kazanmaktadır. Özellikle bakım işinin yanında yapılan diğer ev işlerini tanımlarken göçmen kadınlar, aileden biri olmanı bir uzantısı olarak kendi evlerinde yaptıkları iş ile ilişkilendirme ya da toplumsal cinsiyetin bir uzantısı olarak işlerinin tanımında yer vermeme eğilimindedirler. Öte yandan işverenler ve bakım alanların olumlu ve destekleyici davranışlarının hayatlarındaki kolaylaştırıcı ve güven veren yanına da sıklıkla vurgu yapmaktadırlar. Göçmen kadınların evde bakım işindeki deneyimlerini bu çalışma özelinde özetlemek gerekirse, özel hanelerin ikircikli mekanlar olduğu ifade edilebilir.

Özel haneler, belirsiz çalışma saatleri ve esnek iş biçimleri ile göçmen kadınların hayatını kuşatan ve en iyi ihtimalle haftanın altı günü yaşlı bireyin yaşam rutini çerçevesinde göçmen kadının yaşamını hapseden alanlardır. Bir diğer yandan ise dışarıya karşı koruyan, yakın ilişkiler sunan, kimi zaman özgürleştiren alanlardır. Burada, özel hanelerin koruyan ve yakın ilişkiler sunan yanını göçmen kadınların çoğunluğu için genellenmenin, ev işlerinin denetimden uzak ve güvencesiz çalışma biçimleri olarak istihdam sektöründe yer aldığı sürece çok mümkün olmadığının altını çizmek isterim. Pasaporta el koyma, zorla alıkoyma, şiddet ve istismar gibi sömürüye dayalı ilişkiler ev içi istihdamda hala devam etmektedir. Ancak bu çalışmada görüşülen göçmen kadınların anlattıkları özelinde olumlu deneyimlerin de mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, göçmen kadınların özel hanelerdeki deneyimlerinin çeşitli ve karmaşık olduğunu belirtmek önemlidir. Söz konusu göçmen kadınların anlatıları, bazı özel evlerde koruyucu, destekleyici ve olumlu çalışma ortamlarının varlığını göstermektedir. Bu durum, ev içi istihdamın hukuki yaptırımlar ve denetlemeler ile düzenlenmediği sürece bireysel ve çeşitli faktörlere bağlı olarak değişebileceğini göstermektedir. Göçmen kadınların ifadelerindeki iyi patron kötü patron ayrımı ve çalışacakları iyi insanlarla karşılaşma temennileri de bu duruma işaret

etmektedir.

Bakım işinin duygularla ilişkili bir diğer boyutu ise, bakımın fiziksel görevlerinin yanında duygusal görevlerinin de metalaşması ve göçmen ev işçilere devredilmesidir. İşverenler tarafından göçmen kadın işçilerden beklenen duygulanımsal emeğin somut olmayan ürünlerinin yani rahatlık hissi, esenlik, tatmin gibi soyut ürünlerin üretimidir. Böylelikle çalışılan evler olumsuz duygular ve cansızlıklardan arındırılarak göçmen kadınlar tarafından yeniden düzenlenip dönüştürülecek ve bu evlerde uygun atmosfer sağlanacaktır. Brennan'ın (2004) belirttiği gibi neşe ve sevgi gibi duygu aktarımında kişi kendini enerjik hissedebilir veya Gutierrez-Rodriguez'in (2014) değindiği gibi karşılaşmalar enerjimizi artırabilir ya da azaltabilir. Öznur tarafından dile getirildiği şekilde, evde çalışan kadınlardan beklenen "hareketlilik ve canlılık" sayesinde kendi enerjisini arttırabilecek bir temas alanı yaratılacaktır. Bununla birlikte, bakım alan kişilere yönelik sevgi, özen, şefkat gösterilmesi beklenmektedir. Naz'ın, belirli ülkelerden gelen göçmen kadınların işi "robot gibi" yaptıkları gerekçesiyle eleştirisi, duygusal boyutta talep edilen sorumlulukların yeterince karşılanmaması ile ilişkilidir.

Rezzan'ın (56, Türkmenistan) maaşının TL'ye dönmesi, enflasyonun etkisi ile alım gücünün düşmesi, aldığı ücretin piyasanın altında kalması kendisini rahatsız etmesine rağmen zam isteğini işveren ile konuşmamaktadır. Bora (2021: 119), bu tarz durumların işveren ve çalışan ilişkisinin bir aile ilişkisi olarak tanımlanmasından kaynaklandığını ileri sürerken, benzer şekilde Rezzan da aile ilişkisi içinde davranmaya çalışıyordu ve zam istemeyi uygun görmüyordu. Rezzan, işe başladığı dönemde çalışma koşullarının iyi olmasından kaynaklı işvereni ve bakım verdiği kişiye karşı kendisini borçlu hissetmektedir. Hochschild'ın (2003) eşit olmayan ilişkilerdeki duygusal borçlanmada daha alt statüde olan kişinin duygu alışverişinde daha fazla katkı da bulunmasının her iki taraf için de kabul edilebilir olduğunu belirtir. Rezzan, maaşının arttırılması için bir talepte bulunmamış olsa da işveren için Rezzan'ın fedakârlığı kabul edilebilir bir durumdur. Çalışma ilişkilerinin yasal bir biçimde düzenlenmediği bakım işlerinde zam, çalışma ücretinde iyileştirme, izin düzenlemeleri gibi hakların işverenin inisiyatifine bağlı olduğu açıkça görülmektedir. Bakım veren ile kurulan duygusal bağ Rezzan'ın deneyimde olduğu gibi sömürü ilişkilerini de görünmez kılabilir. Çalışanlar, belirli hak taleplerini kendi

hakederliklerini, profesyonel iş ilişkilerinden çok uzak bir biçimde yaptıkları vicdan muhasebeleri sonucu, uygun görmeyerek hiç dile getirmezen, dile getirilen taleplerin karşılanmaması sonucu işten ayrılabilirler. Ancak gerçekleştirilen görüşmelerde durum her zaman yukarıdaki örnekler gibi olumsuz değildir, göçmen kadınların daha iyi çalışma koşulları için işverenleri ile müzakere ettikleri durumlar da söz konusudur.

Post-Sovyet ülkelerden gelen göçmen kadınların Türkiye’de kalmayı düşündükleri süreler amaçları doğrultusunda değişkenlik göstermektedir. Bu çalışma kapsamında görüşülen göçmen kadınlar 6 ila 20 yıl arasında değişen süreler boyunca Türkiye’de çalışmaya devam etmektedir. Göçmen kadınların 18’nin çocuğu vardır ve sadece 2 katılımcının (Dilek ve Rezzan) çocukları Türkiye’dedir. 18 yaş altı çocuğu olan sadece 4 katılımcı olsa da göçmen kadınların Türkiye’ye ilk geliş tarihleri göz önünde bulundurulduğunda oldukça küçük yaşlardayken çocukları ile ayrıldıkları görülmektedir. Lutz (2011), bakım kaynaklarının tükenmesinin duygusal ve sosyal bedelini küresel bakım zincirinin en altında kalan göçmen anneler ve çocuklarının ödediğini vurgular. Göçmen kadınlar, geride bıraktıkları aile üyelerine duydukları özlemi sıkça ifade etmekte olup, ayrı geçirilen zamanın duygusal maliyeti göçmen kadınların anlatımlarında gözlemlenen bir temadır.

Göçmen kadınlar, Türkiye’de çalıştıkları süre boyunca aile ekonomisinin temelini oluşturmuş olabilirler; ancak, aile içindeki toplumsal cinsiyet rolleri devam etmektedir. Göç eden kadınların geride bıraktığı çocuklarının bakım sorumluluğu genellikle aile içindeki diğer bir kadın tarafından üstlenilmektedir. Göçmen kadınların çocuklarına daha iyi yaşam koşulları sağlama arzusu, göç kararlarında etkili olan temel bir faktör olarak belirlemek olup, bu istek genellikle memleketteki çocuklardan, anneden, babadan ve diğer aile bireylerinden ayrı kalmanın bir maliyeti olarak paylaşılmaktadır. Göçmen kadınların Türkiye’de ev hizmetleri sektöründen kazandıkları para, çocukların eğitim ve düğün masrafları için memleketlerine gönderilirken, aynı zamanda ev edinme veya çocuklarının ve torunlarının geçimini desteklemek amacıyla kullanılabilir. Parennas’ın (2005) çalışmasında, göçmen anneler ile çocukları arasındaki uzun yıllara dayanan mekânsal ayrılığın, anneliğin metalaşmış bir versiyonunun ortaya çıkmasına yol açtığı ifadesi, göçmen kadınların menşe ülkelerindeki çocuklarıyla ilişkilerine yönelik anlatılarında sıklıkla

gözlemlenmiştir. Bu ifade, annelerin çocuklarına daha iyi bir eğitim ve geçim sağlama amacıyla yaşadıkları mekânsal ayrılığın, anneliğin duygusal boyutlarını etkileyip metalaştırılmış bir hal almasına işaret etmektedir. Göçmen kadınlar için, anneliğin ulusötesi boyutu, iyi bir anne olma kimliği ile para kazanma eylemini öne çıkarmaktadır. Ulusötesi aile bağlarında karşılaşılan çeşitli zorluklara rağmen, göçün duygusal maliyeti karşısında, ailelerinin yaşam standartlarını iyileştirmek veya çocuklarına daha iyi eğitim imkanları sunabilmek gibi maddi kazanımlar cazip olarak değerlendirilmektedir. Parrenas'ın (2015: 93) ifadesinde belirtildiği gibi, geride bırakılanlara doğrudan sunulamayan sevgi ve özenin, maddi kaynaklar aracılığıyla telafi edilmeye çalışılması, ulusötesi aile yapılarında yaygın bir stratejidir.

Bakım sektöründe çalışan göçmen kadınlar, genellikle ev alma, çocuk eğitimi gibi hedeflerini gerçekleştikten sonra ülkelerine dönmeyi düşünmektedirler. Türkiye'de kalış süreleri genellikle 11 yıl civarında olup, göçmen kadınlar yaşamlarının geri kalan kısmını aileleri ile birlikte geçirmek istemektedirler ve memleketlerine dönme arzusu taşımaktadırlar. Çocukları menşe ülkelerinden farklı yerlerde veya Türkiye'de olan göçmen kadınlar, Türkiye'de kalma eğiliminde olabilmektedir; özellikle Türk vatandaşı olma ve evlilik gibi faktörler bu tercihi etkileyebilmektedir. Genç göçmen kadınlar, menşe ülkeleri dışında çalışma isteğini sürdürse de geride kalan aile üyelerinin bakımı gibi sorumluluklar geri dönüşü vicdani bir mesele haline getirebilmektedir. Yaşlı bakımında çalışan göçmen kadınlar için vicdani bir diğer mesele ise bakım verdikleri kişiyle olan ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır. Lona, ev içinde sunduğu hizmet karşılığında maddi kazanç elde etse de sağladığı bakımın karşılıklı bir duygusal bağa dönüşmesi, geleceği hakkında karar verirken işi bırakmanın kendisi için bir vefa yükü taşıdığı anlamına gelmektedir.

Lidya, “eve” döndüğünde yapmak istediklerini anlatırken eskiden olduğu kimliğini yeniden kazanmak istediğini vurgulamaktadır. Lidya ve diğer göçmen kadınların gelecek planlarına yönelik anlatılarında, Parrenas'ın (2015) “varsayımsal bir benlik” olarak tanımladığı, evlerine dönmüş olsalardı olacakları kişiye dair vurgular yer almaktadır.

Hardt ve Negri (2018)'nin, duygulanımlarının üretimi ve yeniden üretimindeki kültür ve iletişim ağlarının kolektif öznellikler ve toplumsallıklar ürettiği ifadesine referansla, göçmen bakım işçilerinin duygulanımsal emek süreçlerinde kolektif

özelliklerin ve toplumsallığın üretiminin nasıl şekillendiği önem taşımaktadır. Kültür ve iletişim ağları doğrudan sermayenin sömürüsüne maruz kalsa da bu süreçler aynı zamanda insanlar arasında ortak bir öznel deneyim ve toplumsal bağlar oluşturur (Hardt, 1999: 97). Dolayısıyla duygulanımsal üretim süreçleri sadece sermayenin ekonomik çıkarlarına hizmet etmekle kalmayıp, bir yönüyle de toplumsal ilişkileri şekillendirir ve kolektif özelliklerin oluşumuna katkıda bulunur. Bu bağlamda Hardt ve Negri'nin (2018) ifadesi, duyguların ekonomik bir kaynak olarak kullanılmasının ötesinde, kültür ve iletişim ağlarının toplumsal ilişkileri, kolektif özellikleri ve toplumsallığı nasıl etkilediğine dair bir vurgu içermektedir. Türkiye'de ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların duygulanımsal üretim süreçlerinde ortaya çıkan toplumsal bağları sosyal ağları çerçevesinde değerlendirdiğimizde, göçmen kadınların anlatılarındaki dayanışma pratikleri öne çıkmaktadır. Ayrıca Yeoh ve Shirlena'nın (1998: 585) belirttiği gibi, kamusal alanlar gibi işverenin evinden uzak yerler ise göçmen kadınların mahremiyet, konuşma ve davranışlarında kendi sosyal ve kültürel normlarına geri dönme konusunda bir özgürlük alanı sağlamaktadır. Göçmen kadınlar özellikle izin günlerinde diğer göçmen kadınlarla bir araya gelerek hem olumsuz duygular ile baş edebilecekleri bir alan oluşturur hem de kendi kültürlerine ait faaliyetler gerçekleştirmektedir.

5.2 Sonuç

Türkiye'de yaşlı bakım işinde çalışan göçmen kadınların deneyimlerinin duygulanımsal emek perspektifinden değerlendirildiği bu çalışmada, özel hanelerde çalışan göçmen kadınların bu mekanlarda üretilen duygu, duygulanım ve etkileşimlerden nasıl etkilendiği ve bu bağlamda nasıl baş etme mekanizmalarının olduğu sorularına yanıt aranmıştır. Araştırmada Post-Sovyet ülkelerden göç eden ve yaşlı bakım işinde yatılı olarak çalışan kadınlar ve evlerinde yatılı göçmen ev işçisi istihdam eden işverenlerin deneyimlerinden faydalanılmıştır.

Post-Sovyet ülkelerden göç eden kadınların göç kararlarında, komünizmden serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte ekonomik ve sosyal yapılarda meydana gelen değişimler ve dönüşümlerin neden olduğu kitlesel işsizliğin ve yoksulluğun etkili olduğu tespit edildi. Göçmen kadınların göç etmeye yönelik temel motivasyonları, öncelikle geride kalan ailelerinin yaşam koşullarını iyileştirme arzusu ve çocuklarının daha iyi eğitim alabilmesi veya daha geniş olanaklara erişebilme

amacını içermektedir. Bu motivasyonlar, göçmen kadınların, kendileri ve aileleri için daha sürdürülebilir bir gelecek sağlama hedefi doğrultusunda göç etmeyi tercih etmelerini anlamak açısından önem taşımaktadır. Post-Sovyet ülkelerden gelen kadınların göç deneyimleri incelendiğinde göçün kadınlaşma sürecinden bahsedilebilir.

Göçmen kadınların göç edilecek ülke olarak Türkiye'yi tercih etmelerinde coğrafi yakınlık, vize düzenlemeleri, kültürel benzerlik ve göçmen ağları gibi etkenlerin belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Göçmen ağları, Post-Sovyet ülkelerden gelen kadınların göç süreçlerinde etkili olmakla birlikte, Türkiye'de ev hizmetlerine dahil olma süreçlerinde de önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum, göçmen ağlarının sadece sosyal bağlamda değil, aynı zamanda ekonomik bağlamda da etkin olduğunu göstermektedir.

Türkiye'deki yerli ev işçilerinin yatılı bakım işlerine düşük katılımı, ataerkil kontrol, ailevi sorumluluklar ve ev işlerinin düşük sosyal statüsü gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Kamu, yaşlı bakımında aktif rol almayarak bakım işini ailelerin sorumluluğuna bırakmaktadır. Bu nedenler göçmen emeğine olan talebi arttırmaktadır. İşveren görüşmelerinde elde edilen bulgular, göçmen kadın emeğine yönelik talebin önemli ölçüde esnek emek gücüne duyulan ihtiyaçtan kaynaklandığını göstermiştir. İşveren görüşmelerinde elde edilen bulguların işaret ettiği önemli bir diğer nokta ise göçmen kadınların menşe ülkede kalan ailelerinin sorunları ve ihtiyaçları ile anlık olarak ilgilenememesi nedeniyle Türkiye'deki yaşamlarını işverenin ihtiyaç duyduğu şekilde ve onların yaşam tarzları doğrultusunda sunabilmesidir. Bu durum, göçmen kadın emeğinin işverenler açısından esneklik ve uyum sağlama potansiyeli taşıdığını vurgulamaktadır.

Yaşlı bakım işi etkileşimli yanıyla ve göçmen kadın ile bakım alanın genellikle işverenin olmadığı evlerdeki temasına dayalı olmasıyla diğer ev hizmetlerinden ayrılmaktadır. Yatılı olarak gerçekleşen yaşlı bakım işinde çalışan göçmen kadınlar 24 saat boyunca bakım verdiği kişinin ihtiyaçlarına yanıt vermektedir. Çalışma yaşamları ve kendi hayatları arasındaki ayrım ortadan kalkmaktadır. İşverenler tarafından bakım işinin fiziksel görevlerinin yanında göçmen kadınların bakım verdikleri yaşlı bireye sevgi, özen, saygı ve şefkat göstermesi beklenmektedir. Yatılı çalışmada, iş ve dostluk arasındaki sınırlar da muğlaklaşmaktadır. Bakım verdikleri yaşlılar ile sürekli iletişim

halinde olan göçmen kadınların, bu kişilere karşı samimi duyguları olduğu ve bu duyguların vicdani bir borçluluğu beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu borçluluk hissi, aynı zamanda özel evlerde paylaşılan mahremiyet sonucu göçmen kadınların aldıkları ücret karşılığı yaptıkları işten daha fazlasını sunmaları gerektiğini düşünmelerine neden olmaktadır.

Yaşlı bakım işi, bakım alan, işveren ve göçmen kadın arasında karşılık maddi ve duygusal bağımlılığa neden olmaktadır. Göçmen kadınlar ve bakım alanlar arasındaki duygu alışverişi her zaman tek taraflı olmamaktadır. Bakım alan yaşlı bireylerin evde çalışan kadınlara olan bağlılığı da göçmen kadınlar tarafından sıklıkla ifade edilmiştir. Yaşlıların bakımında, işverenin güvenilirlik ve sürekliliğe büyük ölçüde olan bağımlılığının çalışanın sadakatine eşit derecede bağımlılık doğurduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun bir sonucu olarak işverenlerin uzun yıllardır çalıştığı göçmen kadınların taleplerini büyük ölçüde yerine getirdiği gözlemlenmiştir.

Göçmen kadınların kendilerini çalıştıkları evde, ailenin bir üyesi olarak görmeleri neticesinde bakım sorumlulukları dışında yaptıkları ev işlerini bir iş olarak tanımlamama ve hane içindeki kadının yerine getirdiği günlük, rutin, sıradan işler olarak görme eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Bazı işverenler ise, göçmen kadınların aileden biri gibi davranarak ev içinde yapılacak işler konusunda sorumluluk almasını isterken iletişime dayalı ilişkilerinde çalışan-patron ilişkisine dayanan sınırları aşmamasını beklemektedir. Ancak bazı göçmen kadınların anlatılarında işverenlerin, göçmen kadınların ailevi sorunları ile ilgilenirken becerilerini geliştirmesi noktasında destek olduğu ifade edilmiştir.

Göçe ve göçmenlerin çalışmalarına dair prosedürler ve hukuki düzenlemeler göçmen kadınları kayıt dışılığa itmektedir. Yasal çerçevelerin getirdiği kısıtlamaları aşmaya çalışan göçmen kadınlar, bakım işinin güvencesizliği karşısında stratejiler geliştirirken; mevcut durumları ile kendisini göçe iten nedenler, kişisel değerler ve gelecek planları arasında müzakere etmektedirler. Göçmen kadınların çalışma tercihlerine dair müzakere süreçleri, baş etme stratejileri ve başarıları failliklerine dair önemli bulgular sunmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki yaşlı bakım sektörüne ve göçmen çalışanlara dair hukuki düzenlemelerin ve denetimlerin eksikliği, özel hanelerde gerçekleştirilen faaliyetlerin ve ilişkilerin “iyi patron” ve “kötü patron” ayrımında biçimlenmesine olanak tanımakta ve bu durum, çeşitli riskleri içinde

barındırmaktadır.

Göçmen kadınların menşe ülkelerinde kalan aileleri ile olan bağlarını sürdürme çabalarında, maddi kaynakların sunulmasıyla birlikte, ulusötesi anneliğin metalaşmış bir versiyonunun ortaya çıkma eğilimi gözlemlenmektedir. Gelecek planları ise büyük ölçüde, ailelerinden uzak kalmanın duygusal maliyetini telafi etme isteği etrafında şekillenmektedir. Göçmen kadınların yeterince çalıştıkları ve yükümlülüklerini yerine getirdikleri, artık aileleriyle daha fazla vakit geçirmek istedikleri; hatta çocuklarına gösteremedikleri ilgi ve sevgiyi torunlarıyla telafi etmeye yönelik söylemleri, görüşmelerde belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Göçmen ev işçilerinin sosyal ilişkilerini incelediğimizde, Post-Sovyet ülkelerinden Türkiye'ye göç eden kadınların menşe ülkelerinden gelen diğer göçmen kadınlarla oluşturduğu dayanışma biçimleri öne çıkmaktadır. Bu dayanışma ağları, genellikle aynı ülkeden gelen kadınların bir araya gelerek oluşturduğu sosyal ve ekonomik destek sistemlerini içermektedir. Bu destek ağlarında yer alan kadınlar genellikle ev hizmetlerinde çalışan ya da benzer sınıfsal statüdeki mesleklerde çalışan kadınlardan oluşmaktadır. Göçmen kadınlar, dil, kültür ve menşe ülkeleri etrafında bir araya gelirken, temelde benzer sınıfsal konumları paylaşan ve benzer iş deneyimlerine sahip olan bireyler arasında toplumsal ağlar oluşturmaktadır. Göçmen kadınlar arasındaki destek pratikleri çeşitlilik gösterse de bu dayanışma biçimleri, zorluklarla baş etme mekanizması olarak önemli bir rol oynamaktadır.

KAYNAKLAR

- Ahmed, S. (2004). Affective Economies. *Social Text*, 22 (2), 117-139.
Doi:10.1215/01642472-22-2_79-117
- Ahmed, S. (2015). *Duyguların Kültürel Politikası*. S. Komut (Çev.) Sel Yayıncılık
- Akalın, A. (2023). Duygulanımsal Etkileşimler: Değmek, Değer, Dayan(ış)ma. A. Akalın. (Haz.), *Temasın İmkanları* (ss. 9-36). İstanbul: Metis Yayınları.
- Akalın, A. (2007a). Duygulanım ve Duygulanımsal Emek Üzerine Notlar. *Birikim Dergisi*, (217), 114-121.
- Akalın, A. (2007b). Hired as a Caregiver, Demanded as a Housewife: Becoming a Migrant Domestic Worker in Turkey. *European Journal of Women's Studies* 14(3), 209-225.
Doi:10.1177/1350506807079011
- Anderson, B. ve Shutes, I. (2014). *Migration and Care Labour: Theory, Policy and Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Bauer, G. ve Österle, A. (2013). Migrant Care Labour: The Commodification and Redistribution of Care and Emotional Work. *Social Policy and Society*, 12 (3), 461-473.
Doi:10.1017/S1474746413000079
- Bora, A. (2021). *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. 10.Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları
- Brennan, T. (2004). *The Transmission of Affect*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Cingöz, Y. (2023). Feminist Harekette Dolaşan Duygular: 2000'lerden Bir Hisler Arşivinin İp-uçları. A. Akalın (Haz.), *Temasın İmkanları* (ss. 203-233). İstanbul: Metis Yayınları.
- Clough, P.T. (2007). *The Affective Turn: Theorizing the Social*. Durham and London: Duke University Press.
- Collins, P. H. (2022). *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. New York: Routledge.
- Coşkun, E., Sarılioğlu, Ö., Dinçer, G. (2020). Göç Araştırmalarında Söylem, Yöntem, Etik: Feminist Bir Yöntem Mümkün mü? *Fe Dergi* 12 (1), 70-81.
- Crenshaw, K. (2013). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *In Feminist Legal Theories* (ss. 23-51). Routledge.

- Cvetkovich, A. (1992). *Mixed Feelings: Feminism, Mass Culture, and Victorian Sensationalism*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Dedeoğlu, S. ve Gökmen, Ç.E. (2020). Göç Teorileri, Göçmen Emeği ve Entegrasyon: Kadınların Yeri. K. Biehl ve D. Danış (Der.), *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları* (ss.18-37). İstanbul: SUGender ve GAR.
- Deleuze, G. (2021). *Spinoza Üzerine Onbir Ders*. U. Baker, (Çev.). İstanbul: Meltem Kabalıcı Yayınevi. (Orijinal çalışma 2006 yılında yayınlanmıştır).
- Demirdizen-Çevik, D. (2019). Maskeli Balonun İşçileri: Bir Duygusal Emek Çalışması. *Turkish Studies*, 14 (5), 53-66. Doi:10.29228/TurkishStudies.23011
- Dinçer, C.G. (2015). Türkiye-Gürcistan Bağlamında Göçmen Kadın Emeği: Güvencesizliğin ve Belgesizliğin Mekanı Olarak Ev İçi Alan. L. Körükmez ve İ. Südaş (Der.), *Göçler Ülkesi*. (ss. 95-113). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Erder, S. ve Yüksek, D. (2014). Challenges for Migration Research in Turkey: Moving Beyond Political, Theoretical and Data Constrains. A. İçduygu ve A.B. Karaçay (Ed). *Critical Reflections in Migration Research Views from the North and the South* (ss. 35-56). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Eryurt, M. (2023). Yaşlanma ve Demografi. K. Canata ve M. Küçük (Ed.), *Yaşlanma Sosyolojisi* (ss. 91-120). İstanbul: Dün Bugün Yarın-DBY Yayınları.
- Esping-Andersen G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. New Jersey: Princeton University Press.
- Gibbs, A. (2001). Contagious Feelings: Pauline Hanson and the Epidemiology of Affect. *Australian Humanities Review* 16 (3), 335-341. Doi: 10.1080/103043102200001869 0
- Gorton, K. (2007). Theorizing Emotion and Affect: Feminist Engagements. *Feminist Theory* 8 (3), 333-348. Doi: 10.1177/1464700107082369
- Gökbayrak, Ş. (2009). Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar. *Çalışma ve Toplum Dergisi* 2(21), 55-82.
- Gregg M. and Seigworth G.J. (Ed.). (2010). *The Affect Theory Reader*. Durham and London: Duke University Press.
- Gutierrez-Rodriguez, E. (2010). *Migration, Domestic Work and Affect: A Decolonial Approach on Value and the Feminization of Labor*. New York: Routledge.
- Gutierrez-Rodriguez, E. (2014). Domestic Work-Affective Labor: On Feminization and the

- Güler, C. (2021). *Ev İşçiliğinin Türkiye'deki Görünümü: Kapsam, Boyut ve Sorunlar*. Ankara: International Labour Organization.
- Haas, H., Castles, S., Miller, M. (2022). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Nüfus Hareketleri*. B. E. Evranos (Çev.). Ankara: GAV Perspektif Yayınları
- Hardt, M. (1999). Affective Labor. *Duke University Press* 2 (26), 89-100
- Hardt, M. ve Negri, A. (2001). *İmparatorluk*. A. Yılmaz (Çev.). 9. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hochschild, A.R. (2014). Global Care Chains and Emotional Surplus Value. D. Engster ve T. Metz (Ed.), *Justice, Politics and the Family*. (ss. 249-261). London ve New York: Routledge.
- Hochschild, A.R. (2003). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Los Angeles: University of California Press.
- Hochschild, A.R. (1995). The Culture of Politics: Traditional, Postmodern, Cold-modern, and Warm-modern Ideals of Care. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society* 2(3), 331-346. Doi: 10.1093/sp/2.3.331
- Hondagneu Sotelo, P. (2007). *Domestica: Immigrant Workers Cleaning and Caring in the Shadows of Affluence*. Berkeley: University of California Press.
- Iosifides, T. (2019). Nitel Göç Araştırmalarında Epistemolojik Meseleler: Özdeşimsellik, Nesnellik ve Öznellik. R. Zapata-Barrero ve E. Yalaz (Der.), *Avrupa Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalar* (ss. 112-132). İstanbul: GAR.
- Kaska, S. (2020). Exploring "Women" and "Gender": Trajectories of Migration Research in Turkey. L. Williams, E. Coşkun ve S. Kaşka (Ed.), *Women, Migration and Asylum in Turkey: Developing, Gender-Sensitivity in Migration Research, Policy and Practice* (ss. 53-96). Switzerland: Springer Nature.
- Lutz, H. (2011). *The New Maids: Transnational Women and the Care Economy*. London ve New York: Zed Book.
- Lutz, H. ve Möllenbeck, E. P. (2011). Care, Gender and Migration: Towards a Theory of Transnational Domestic Work Migration in Europe. *Journal of Contemporary European Studies* 19 (3), 349-364 Doi:10.1080/14782804.2011.610605
- Lutz H. (2017). Care as A Fictitious Commodity: Reflections on the Intersections of

- Migration, Gender and Care Regimes. *Migration Studies* 5 (3), 356-368.
Doi:10.1093/migration/mnx046
- Massumi, B. (2002). *Parables For The Virtual: Movement, Affect, Sensation*. Durkhem & London: Duke University Press.
- Mahoney, J. (2007). Qualitative methodology and comparative politics. *Comparative Political Studies*, 40 (2), 122–144. Doi:10.1177/0010414006296345.
- Morawska, E. (2019). Nitel Göç Araştırmaları: Uygulanabilir Hedefler, Açık Uçlu Sorular ve Çok Boyutlu Cevaplar. R. Zapata ve E. Yalaz (Der.), *Avrupa Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalar* (ss. 134-156). İstanbul: GAR
- Negri, A. (1999). Value and Affect. M. Hardt (Çev.), *Boundary 2* (26), 77-88.
- Oksala, J. (2016). Affective Labor and Feminist Politics. *Signs Journal of Women in Culture and Society* 41 (2), 281-303. Doi: 10.1086/682920
- Özbay, F. (2019). Türkiye’de Ev Emekinin Dönüşümü: Ondokuzuncu Yüzyıldaki Osmanlı Ev Kölelerinden Günümüzdeki Kaçak Göçmen İşçilere. A. Makal ve G. Toksöz (Ed.), *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emek* (ss. 99-134). Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Özkaplan, N. (2009). Duygusal Emek ve Kadın İş/Erkek İş. *Çalışma ve Toplum*, 2(21), 15-24.
- Özyeğin, G. (2005). *Başkalarının Kiri: Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Parrenas R. S. (2015). *Servants of Globalization: Migration and Domestic Work*. 2.Baskı. California: Stanford University Press.
- Parrenas, R. S. (2005). *Children of Global Migration: Transnational Families and Gendered Woes*. Stanford California: Stanford University Press.
- Rittersberger Tılıç, H. ve Kalaycıoğlu, S. (2017). Çocuk ve Yaşlı Bakıcıları: Enformal Sektördeki Kadınlar. S. Dedeoğlu ve A.Y. Elveren (Der.), *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın* (ss. 301-328). İstanbul: İletişim Yayınları
- Spinoza, B. (2014). *Ethica*. Ç. Dürüşken (Çev.). 15. Baskı. İstanbul: Alfa
- Toksöz, G. (2020). The Gendered Impacts of Migration and Welfare Regimes: Migrant Women Workers in Turkey. L. Williams, E. Coşkun ve S. Kaşka (Ed.), *Women, Migration and Asylum in Turkey: Developing, Gender-Sensitivity in Migration*

- Research, Policy and Practice* (ss. 132-174). Switzerland: Springer Nature.
- Uçar, C. (2020). Gaziantep Parça Başı Emek Piyasasının Suriyeli Kadınları: Emek, Zorunlu Göç ve Şiddet. K. Biehl ve D. Danış (Der.), *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları* (ss.18-37). İstanbul: SUGender ve GAR.
- Virtanen, A. (2004). General Economy: The Entrance of Multitude into Production. A. Virtanen ve J. Vahamaki (Ed.), *Ephemera: Theory & Politics in Organization*, 4 (3), 209-232.
- Whitney, Shiloh. (2018). A Feminist Theory of Affective Labor Beyond the Productive: Reproductive Distinction. *Philosophy and Social Criticism* 44 (6), 637-660. Doi:10.1177/0191453717741934
- Whitney, S. (2016). Affective Indigestion: Lorde, Fanon, and Gutierrez-Rodriguez on Race and Affective Labor. *The Journal of Speculative Philosophy*, 30 (3), 278-291.
- Yeates, N. (2004). Global Care Chains. *International Feminist Journal of Politics*, 6(3), 369-391.
- Yeates, N. (2009). *Globalizing Care Economies and Migrant Workers: Explorations in Global Care Chains*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Yeates, N. (2011). Going Global: The Transnationalization of Care. *Development and Change*, 42 (4), 1109-1130.
- Yeoh, B. S., & Huang, S. (1998). Negotiating Public Space: Strategies and Styles of Migrant Female Domestic Workers in Singapore. *Urban Studies*, 35 (3), 583-602.
- Yılmaz, S. (2022). Entelektüel ve Kurumsal Alanda Duygulara Dönüş: Mesafe ve Kırılganlık Üzerine. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Yücesan Özdemir, G. (2014). *İnatçı Köstebek: Çağrı Merkezlerinde Gençlik, Sınıf ve Direniş*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Zapata-Barrero, R. ve Yalaz E. (2019) Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalara Giden Yolu Açmak. R. Zapata-Barrero ve E. Yalaz (Der.), *Avrupa Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalar* (ss. 134-156). İstanbul: GAR